

**СЪГОЧАСНЕ
Й
МИНУЛЕ**

1

1948

Вісник Українознавства

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ,

що його видає НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. Т. ШЕВЧЕНКА,

виходить чвертьрічно книжками в об'ємі 6—8 аркушів друку великої вісімки й міститиме: 1. статті з усіх ділянок українознавства; 2. огляди наукового, культурного, мистецького й господарського життя; 3. реферати й рецензії; 4. хроніку наукового, культурно-освітнього, мистецького й господарського життя; 5. вісті про видавничий рух, пресу й українця в чужій пресі; 6. некрологи (наші втрати) і 7. бібліографію.

Головний Редактор «Сьогочасного й Минулого» — проф. д-р Зенон Кузеля, в склад редакційної Колегії входять проф. д-р О. Кульчицький, проф. П. Мегик, проф. д-р І. Розгін, проф. д-р С. Храпливий і д-р В. Янів.

Згоду співпрацювати в журналі дали досі:

Андрієвський Віктор, Антонович Марко, Бабій Михайло, Баран Степан, Ва-
чинський Леонид, Вілецький Леонид, Вілинський Роман, Блавацький Володимир,
Борщак Ілько, Ващенко Григорій, Велигорський Іван, Ветухов Михайло, Вита-
нович Іван, Витвицький Василь, Власовський Іван, Воєвідка Ярослав, Ганкевич
Лев, Гришко Василь, Германюк Максим, Державин Володимир, Димінський Ро-
ман, Дольницький Мирон, Доманицький Віктор, Дорошенко Дмитро, Дорошенко
Володимир, Дужий М., Єфремов Микола, Жарський Євген, Загайкевич Богдан,
Зайців Дмитро, Залуцький Ромаң, Іваницький Борис, Митрополит Іларіон, Іль-
ницький Роман, Ісаїв Петро, Кисілевський Кость, Ковалів Петро, Колянківський
Микола, Кравців Богдан, Кривуцький Володимир, Крупницький Борис, Крушин-
ський Федір, Кубійович Володимир, Кузеля Зенон, Кулицький Микола, Куль-
чицький Олександр, Лаба Василь, Лазорко Володимир, Лев Василь, Левкович
Іван, Ленчик Василь, Лисянський Борис, Лисько Зенон, Лончина Богдан, Луча-
ковський Богдан, Махів Григорій, Мацяк Володимир, Мегик Петро, Архiepіскоп
Михаїл, Милянч Атанас, Мишуга Лев, Міллер Михайло, Мірчук Іван, Міяковсь-
кий Володимир, Мощенко Костянтин, Мудрий Василь, Німчук Іван, Оглоблин
Олександр, Олійник Роман, Олянчин Домет, Ольхівський Андрій, Онацький
Євген, Павликовська Ірина, Павликовський Юліян, Падох Ярослав, Палій Ан-
дрій, Пасічняк Василь, Пастушенко Ярослав, Пеленський Євген Ю., Петренко
Павло, Петрів Віктор, Повстенко Олекса, Полонська-Василенко Наталія, Полян-
ський Юрій, Прицак Омелян, Пульховський Федір, Рада Фізичної Культури,
Радзикович Володимир, Рак Ярослав, Раковський Іван, Розгін Іван, Рошко Сте-
пан, Рудницький Ярослав, Рудичів Іван, Рудко Іван, Самчук Улас, Семчишин М.,
Сердюк М., Сидорук Іван, Січинський Володимир, Скабар Осип, Скегар Григорій,
Смаль-Стоцький Роман, Смик Роман, Сосновий Тимофій, Сосновський Михайло,
Стахів Матвій, Степовий Олекса, Студинський Юрій, Тарнавський Омелян, Тар-
нович Юліян, Тищенко Юрій, Українська Школа, Фединський Юрій, Федів Ігор,
Фіголь Атанас, Храпливий Євген, Чайковський Євген, Чапленко Василь, Чер-
нецький Антін, Чикаленко Лев, Келлер-Чикаленко Ганна, Чубатий Микола,
Шевельов Юрій, Шлемкевич Микола, Шумовський Арсен, Щербаківський Вадим,
Янів Володимир, Янович Іван, Янушевич Лев.

Адреса Редакції й Адміністрації:

проф. д-р Зенон Кузеля, Фюрт, Даніель-Лейштрассе 1/III

СЬОГОЧАСНЕ Й МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Рік третій

Нова серія

1948

I

Sevcenko Scientific Society

Schewtschenko-Gesellschaft der Wissenschaften

Видавництво «Час»

Мюнхен — Нью-Йорк

Видано фондами української фірми Гуртівні Паперу в Авгсбурзі та
передано повний наклад для Наукового Товариства ім. Шевченка

Головний Редактор: Зенон Кузеля
Мистецьке оформлення: Петро Мегик
Адреса Редакції й Адміністрації
Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,
Daniel-Ley-Straße 1/III

Present and Past Ukrainian Scientific Quarterly
Gegenwart und Vergangenheit
Zeitschrift für Ukrainekunde

Supplement to „Czas” / Time /
Authorised by Eucom HQ Civil Affairs Division 11 Mar 948 No UNDP Editor
Roman Ilnytsky

Від Редакції

Наукове Товариство ім. Шевченка, що відновило м. р. свою працю після воєнної перерви, вирішило на Спільному Засіданні всіх Секцій відновити перш усього перервану війною публікацію, журнал «Сьогодні і Минуле», що почав був виходити безпосередньо перед війною в 1939 р. під головною редакцією проф. Івана Раковського та редакційній допомозі Василя Сімовича з метою «давати правдивий образ життя українського народу на всіх землях, де він живе, життя в минулому й тепер, і з цим образом знайомити широкі маси нашого громадянства».

Це завдання перебрала на себе й редакція відновленого «Вісника Українознавства», вважаючи, що вони сьогодні ще актуальніші й потрібніші, хоч тяжчі до переведення, як давніше. Редакція «Сьогочасного й Минулого» хоче на еміґрації дати образ нашого сьогочасного культурного життя у зв'язку з попереднім, об'єднати наших кращих культурних робітників для спільної культурної й наукової праці, а поза тим присвятити увагу актуальним справам нашого культурного життя в найширшому цього слова значенні в аспекті дальшого розвитку нашої культури й науки. З цього погляду Редакція старатиметься по змозі всесторонньо й об'єктивно висвітлювати нашу сучасність і не обмежуватися вузьким українознавством, але поширювати його на всі прояви українського життя, на економічне життя, техніку, мистецтво, спорт і т. д.

«Сьогодні і Минуле» є, щоправда, офіційним органом всіх секцій НТШ, але воно хоче сповнити ролю представницького органу всіх наших наукових і культурно-освітніх установ, закладів і організацій і заручилося вже тепер їхньою згодою тісної співпраці, як це вже видно із змісту цього першого зшитка.

Перший зшиток присвячений в цілості оглядові нашого наукового й культурного життя в часі другої світової війни аж посьогодні (1939—1947), але Редакція з технічних причин не могла вмістити в ньому всього обширного матеріалу й мусіла відкласти значну його частину до найближчого числа, щоб не побільшувати об'єму числа і прискіпити появу книжки. Зокрема не могли покищо бути поміщені огляди про наукове життя на рідних землях і в деяких краях Середньої й Західньої Європи, культурно-освітню працю ЦПУЕ, Санітарно-Харитативну Службу, студентські організації, «Комісію Допомоги Українському Студентству», фахові об'єднання лікарів, техніків, лісівників, журналістів, учителів і жінок, український спорт, наші видавництва тощо. До найближчого числа треба було теж відкласти більшу частину хроніки, україніка в чужій пресі, бібліографію, рецензії і некрологи.

Перша книжка виходить із значним опізненням, бо друкувалася серед тяжких умовин у німецькій друкарні, що до цього не була пристосована. Та сподіваємося, що дальші зшитки появлятимуться правильніше при кращих технічних умовинах.

Сучасні проблеми української науки

I. Впровід.

У висліді другої світової війни найшлися уперше в нашій історії всі українські землі під одною московською окупацією. Уперше в історії події викинули за межі краю сотки тисяч наших людей, з яких около чверть мільйона не хоче і не може вертатися до краю і творитиме першу масову українську політичну еміграцію. Серед них — також уперше в нашій історії — переважна частина нашої провідної верстви.

Сьогодні ця маса разом із своєю інтелігенцією поволі розходиться з місця свого хвилювого скупчення — Німеччини по численних країнах Європи й Америки, та ще не знати, де повстануть головні скупчення нової еміграції, яка її частина залишиться в Німеччині, які будуть умовини її життя. Одне ясне: на якій землі не було б, перед нами стануть великі завдання. Поки край в неволі, тільки еміграція може бути носієм вільної, національної думки, тільки вона може виплекати цінності української духової культури, ідеї, які перейдуть і совєтські кордони і піддержуватимуть край в його важкій боротьбі. Тільки еміграція може у вільний спосіб репрезентувати українські інтереси перед чужим світом. Що більше, вона може і має обов'язок отворити світові очі на небезпеку, що грозить від большевиків, і допомогти в боротьбі своїм досвідом, здобутим у боротьбі продовж чверти століття.

Таке завдання української еміграції, радше її провідної верстви. Це завдання в першій мірі української науки. Вона має в'язати українську еміграцію з українським минулим і сьогочасним, вона має ставити перед свідомість народу низку завдань, допомагати йому їх вирішити, вона має говорити світові про Україну й українців та здобувати приятелів для нашої справи. Українська наука може сповнити ті трудні, але почесні завдання, якщо наші учені будуть їх свідомі, якщо ясно розроблять пляни своєї діяльності на еміграції, якщо вже тепер їх дії будуть доцільні, якщо підуть зі своїм людом як зорганізована група, що знає своє призначення і сповнитиме його. Кілька завваг на тему актуальних завдань української науки і на тему організації українського ученого світу та його ролі для нашої еміграції хочу кинути. Щоб цю аналізу перевести, треба спинитися над станом української науки безпосередньо перед вибухом війни, в часі її, та в сучасний мент.

II. Стан української науки до вибуху другої світової війни.

По першій світовій війні переживала українська наука свій недовгий буйний розвиток. Це був період високого розцвіту нашої науки на Придніпрянщині, в першій мірі в діяльності Української Академії Наук у Києві, та на еміграції в Чехо-Словаччині, тут знову в першій мірі в діяльності Українського Вільного Університету в Празі і Української Господарської Академії в Подєбрадах. На зах. українських землях, а саме в Галичині, в якій до першої війни високо мав

прапор української науки під проводом Наукового Товариства ім. Шевченка, позначився упадок наукової діяльності через некорисні політичні умовини і вплив великої частини наукових сил на Придніпрянщину і на еміграцію.

30-ті роки приносять українській науці удари. На Придніпрянщині в добу репресій проти українського національного світу знищено в першу чергу українську науку й українських учених. Науці відібрали свободу дій, вона перестала бути українською. Зовнішній знак того: **Б**се українська Академія Наук стає Академією Наук У С С Р. Але й друге вогнище української науки, а саме в Чехо-Словаччині, тратить своє дотеперішнє значення через брак припливу нових сил з краю: учених, як і студентів, та через сильне погіршення економічних умовин; завмирає Висока Педагогічна Школа ім. Драгоманова, а Українська Господарська Академія в Подєбрадах заміщується на Український Технічно-Господарський Інститут.

Треба би гадати, що в часі, коли вигасали, чи пак зменшили свою діяльність ці два дотеперішні головні вогнища української науки, саме тоді буйно повинна б розвиватися українська наука в Галичині, єдиній, — крім Закарпаття, — українській землі, де ту науку яскраво не переслідували і де вона мала гарні традиції. Та цього не було. Діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка, зокрема видавнича, сильно послабилася, бракувало свіжого наукового доросту, зв'язок з чужим науковим світом і з власною суспільністю був невеликий. Причини цього зовнішні і внутрішні. Зовнішні — це брак допомоги, а часто і перешкоди з боку ворожого нам державного польського світу. Це брак субвенцій, брак українських високих шкіл і недопущення українських учених, — з малими винятками, — до праці на високих школах, і у висліді важке матеріяльне животіння наших учених, утруднення зв'язків із заграницею. Не меншими були внутрішні причини — українські перешкоди, а саме з одного боку надто слабе зрозуміння в Галичині для потреб науки, з другого боку незрозуміння учених потреб і журб суспільности.

Не краще було в українських наукових установах за межами батьківщини. Вони, чи поодинокі вчені, які працювали на чужині в чужих наукових установах, мали сповняти почесне завдання посольства української культури, мали інформувати чужий світ про нас і з'єднувати для нас прихильників. Мало було таких установ: високі школи і наукові організації в Чехо-Словаччині, Український Науковий Інститут у Берліні, Український Науковий Інститут у Варшаві і, мабуть, усе. Крім того нечисленні вчені розсіяні по світі, з яких живими і діяльними були в першій мірі: Онацький в Римі і Борщак у Парижі. З тих установ Прага і Подєбради переживали таке лихоліття, як край. Український Науковий Інститут у Варшаві мав деякі обмеження як установа, залежна вповні від польського уряду, і тому трудно йому було бути українським посольством у польській дійсності. Та все таки проявляв він сильний видавничий рух. Український Науковий Інститут у Берліні не виявляв поважної видавничої діяльності, але завдяки своїй бібліотеці, курсам, викладам, на які запрошує своїх і чужих учених, добре представляє українське ім'я в німецькому світі. Часами одна людина, як ось проф. Є. Онацький, заступає в цілій країні Інститут, і те, що знають про Україну в Італії, це головно його діло. Але таких установ і таких людей обмаль. Не було наших наукових установ в таких осередках, як Париж, Лондон, Америка, не було їх в місті з давніми українськими традиціями — Відні, не кажучи вже про країни Близького Сходу (в першій мірі в Туреччині, де могли бути жваві заінтересування українськими проблемами), ні Далекого Сходу (Японія).

В останніх роках перед війною видно деякі прояви відродження української науки, а саме в Галичині. Публіка відчуває брак підставових праць з українознавства, знаходяться вчені і видавництва, що йдуть назустріч цим потребам, і ось повстає Перша Українська Загальна Енциклопедія, Атлас України, Географія України, Українські Статистичні Річники, Історія Українського Війська. Український учений відкопує княжий Галич і тисячі сірих людей, головно селян, стають паломниками до руїн давньої слави, щоб набрати сил до боротьби за права нації. В межах НТШ повстає кабінет для дослідів найновішої історії України, живий журнал «Сьогочасне й Минуле», розвиваються успішно музеї. Пожвавлюється науковий богословський світ. Повстають провінціональні музеї, а деякі з них, як «Бойківщина» в Самборі, мають свої видавництва. Може це початок відродження? Не знати — бо приходить друга світова війна.

III. Українська наука в часі другої світової війни.

Майже всі українські землі опинюються у вересні 1939 р. під Советами. В Галичині покищо неначе ренесанс науки. Вправді нові окупанти розв'язують Наукове Товариство ім. Шевченка, але повстають українські високі державні школи і філія Академії Наук у Києві. Перший раз численні українські учені дістають пости професорів на високих школах, чи в Академії Наук і не журяться куском хліба. Находяться молоді адепти науки і місця для них. Та це перші роки, за якими прийшли 6 події, що їх Наддніпрянщина пережила 10 років тому, а які Галичина переживає тепер в часі другої большевицької окупації. За весь час советської влади в Галичині видавничий науковий рух був вельми слабкий. Вибух війни Німеччини з Советами в червні 1941 р. і згодом опанування майже всієї України німцями змінює знову картину.

Восні дії, зв'язані з походом німців на Україну, спричинили сильне знищення культурного добра: частину його евакували большевики, при чому багато цінностей пропало, частина знищена восніми діями. Найвизначніших українських учених насильно вивіз советський уряд. Академію Наук УССР перенесено до Уфи. Німці принесли ще більшу руїну. На Наддніпрянщині в т. зв. «Райхскомісаріяті України» закрито всі високі школи, наукові інститути, музеї, всі видавництва. Частину безцінного добра знищено, частину вивезено в Німеччину, над рештою наставлено німців, здебільша слабших, або ніяких фахівців. Українські вчені голодували (отрапща зима 1941/42 р., коли то не один з них помер голодовою смертю), деяких німці фізично знищили, інші животіли на скромних постах.

Децо інакше було на західних землях, в т. зв. Генеральній Губернії. Тут деякі можливості розвитку культури і науки існували — правда, доволі скромні. Німецька влада розв'язала всі високі школи до Університету ім. Франка у Львові включно, не дала згоди на відновлення діяльності НТШ, всі давні українські установи, що їх за советської влади удержавлено, не були звернені українцям (майно НТШ, музеї, бібліотеки), але не було яркого переслідування людей і розгарбування культурного добра. Низка українських учених дістає зайняття на т. зв. Фахових Курсах (рід фахових високих шкіл). Інші, головно з обсягу українознавства, дістають змогу працювати приватними ученими при допомозі Українського Центрального Комітету і Українського Видавництва. Десятки цінних наукових праць віддано в Українське Видавництво, щоб видати їх у слушний час. Секції і кабінети НТШ проявляють укриту наукову діяльність (сходини членів, реферати, назовні виступають учені з циклями доповідей на актуальні теми, головно українського світогляду, або про галицькі проблеми. Видавничий

науковий рух через спротив влади майже ніякий. Науковий рух поживався, коли то воєнні дії з літа 1943 р. змусили українських учених покинути Наддніпрянщину. Майже всі вони знайшли за допомогою Українського Центрального Комітету приміщення і працю в Галичині, головню у Львові (згодом в Криниці), який став за короткий час єдиним осередком української національної культури і науки. В зимі 1943/44 р. по довгій перерві знову познайомилися з собою учені Наддніпрянщини і Галичини і так проломано кордон Збруча.

Що діялося з українським науковим світом на інших землях під владою німців? Український Науковий Інститут у Варшаві німці зліквідували, а цінну бібліотеку і наукові матеріали вивезли невідомо куди. Це саме зробити з бібліотекою ім. С. Петлюри в Парижі. Український Науковий Інститут у Берліні діяв увесь час війни дальше, але в обмежених рямцях. Зате Український Вільний Університет в Празі діяв увесь час правильно не зважаючи на слабкий приплив студентів і труднощі з боку німецької влади. Відрадным проявом було доповнення колегії професорів новими силами з Галичини і Придніпрянщини так, що на Університеті найшлися представники всіх земель і емігранти з різних часів. Діє Інститут Позаочного Навчання в Подєбрадах, Исторично-Філологічне Товариство у Празі. Існує деякий науковий видавничий рух. Українські наукові установи удержували увесь час зв'язок з рідним краєм і користувалися його фінансовою допомогою.

IV. Сучасний стан української науки на еміграції і її проблеми.

Воєнні події літа 1944 р. привели до нової окупації зах. українських земель Соведами. Майже все культурне і наукове майно залишилося на місці. Як було сказано, з Придніпрянщини виїхали майже всі учені, які там перебували за німецької влади, з Галичини — частина. Вони подалися на захід — у Німеччину. Останні місяці війни принесли українській науці нові втрати. У зв'язку з зайняттям Берліну і Чех залишилися там усі українські бібліотеки та Музей Визвольної Боротьби. Залишилася частина українських учених, більшість з них большевики незабаром вивезли, деякі померли.

На території Німеччини й Австрії зайнятій західними альянтами опинилося приблизно двісті українських наукових робітників. Вони з різних частин України, прибули в різних часах, працювали в різних наукових установах, мають різний науковий стаж. Найбільший відсоток українських науковців це нові емігранти зі східної України. Лише деякі з них займали визначні пости на університетах, більшість це працівники в різних практичних високих школах і інститутах. Крім того масмо вже низку молодих adeptів науки, які щойно покинули студії: це здебільша галичани.

Більшість наших науковців скупчується біля відновлених, або новозорганізованих наукових установ і високих шкіл. До давніх високих шкіл належить Український Вільний Університет і Український Технічно-Господарський Інститут, який знову зорганізував аудиторні виклади, себто знову став Високою Господарською Школою. Обі ці установи доповнили свій лекторський склад і поновили свою діяльність, творячи нові факультети чи пак відділи. Повстала Богословська Академія при Укр. Авт. Православній Церкві, Греко-католицька Духовна Семінарія і Висока Економічна Школа. Відновило свою діяльність Наукове Товариство ім. Шевченка, повстала нова наукова асоціація під назвою Українська Вільна Академія Наук. Існування аж такого числа наукових установ було не так вислідом реальних потреб, як хвилевої кон'юнктури і великого

числа науковців, які хотіли потворити власні варстати праці, та великого числа студентства й існування таборів, в яких примістилася більшість одних і других. Ця хвилева кон'юнктура спричинила не лише деякий організаційний переріст і покликання до життя установ, які не мають шанс існування в будучині, але й відвернула увагу наших науковців від цих питань, над якими в першій черзі треба було працювати, бо цього вимагають національні потреби. Питанню, які є актуальні завдання української науки і які є найбільш доцільні форми організації українського наукового світу, посвяtimo наші дальші завваги.

Й одні й другі мусять впливати із безпосереднього зв'язку з життям^{*)}. В сьогоднішніх трагічних для нашої нації часах український учений повинен в першу чергу займатися не цими проблемами, які йому особисто любі й милі, але цими, які сьогодні зв'язані з потребами нації. Серед соток проблем повинен український учений присвятити свій труд в першу чергу тим, на розв'язку яких жде нація й сучасне життя. З другого боку є сотки проблем, яких розв'язка не є строго актуальна й які зовсім спокійно можна оголосити в майбутності. Не перечимо тут засаді свободи науки, але вимагаємо від українського ученого, щоб його творчі зусилля були в першу чергу зв'язані з проблемами народу. З другого боку, якщо українська наука звертається до суспільности з вимогою допомоги, то ця вимога оправадана тоді, коли наша наука також допомагає нації й не стоїть здалека від її життєвих потреб. Очевидна річ — виїмок творять високоякістеві твори, та праці з цих ділянок науки, які не можуть мати безпосереднього зв'язку з актуальним політичним життям. Для розв'язки зокрема актуальних питань найкраще потворити в рамках наших наукових установ окремі клітини (Інститути).

Якщо говоримо про творчість наших учених, не можемо теж забувати труднщів, на які вони натрапляють в своїй праці серед еміграційних умовин. Немає тут поважніших українських бібліотек, а німецькі є дуже вбогі в україніка, бо бібліотеки з багатими українськими відділами (Кенігсберг, Берлін, Брюссель, Прага, Відень) залишилися по советському боці, немає відповідних музеїв і архівів, а західноєвропейські та американські бібліотеки доволі вбогі в нашу наукову літературу. Немає українського терену і тому відпадає можливість теренових студій, що болочо відбивається на дослідах з деяких ділянок науки, зокрема на природничих науках. Відпадає теж як предмет студій українська людина, за виїмком емігрантів. З конечности праця українського ученого на еміграції буде базуватися переважно на посередніх джерелах.

Задля цих специфічних обставин і тематика, і методика праць наших учених мусять мати специфічне обличчя. Треба по-перше подати до загального відомати праці, які наші учені привезли зі собою, бодай у формі друкованого резюме, бо інакше стануть вони переставілі: треба зареєструвати україніка, які є по бібліотеках і в приватних руках; треба використати як предмет дослідів цей людський матеріал, який перебуває тепер на еміграції. Кілька слів до цих двох останніх завдань.

Ніяка наукова робота не є можлива без підставового варстату праці, яким є бібліотека. Тож мусямо опрацювати бібліографію з обсягу україністики в широкому цього слова значенню, перепровадити реєстр україніків в доступних

^{*)} На цю тему пише М.-І.-П. в статті «Життя і наука». Шляхи і завдання української науки (Проблеми. Липень 1947, стор. 5—9). Автор підкреслює потребу зв'язку української науки з життям. З його висновками ми засадничо згодні.

публічних, а то і приватних бібліотеках, поробити фотокопії з найважливіших книжок, створити зав'язок центральної української бібліотеки на еміграції. Зокрема треба багато зусиль і коштів посвятити зладженню фотокопій, згідно зфільмованню кількох тисяч найважливіших наукових творів з обсягу україністики, бо лише цим способом дасться змогу зорганізувати в кількох важніших осередках української еміграції невеличкі, але підставові варстаті для культурної праці. *) -

Факт, що більша частина нашої еміграції в Німеччині скупчена по таборах, отвирає широкі можливості дослідів для деяких галузів науки. Антрополог, етнограф, мовознавець, демограф, географ, соціолог, економіст, а навіть історик найновіших часів можуть найти серед емігрантів вдячний і дуже цінний матеріал для студій зі своєї спеціальности. Як приклад підкреслюю такі теми, як ось студії над національним станом наших окраїн, людностеві зміни, які зайшли на підсоветській Україні, головно як вислід голоду і депортації, опрацювання таких тем, як ось життя в сколективізованому селі, життя українського робітника, наука в підсоветській Україні, опис школи з советській дійсності і проблема виховання молоді, проблема релігійного й церковного життя тощо. Крім підсоветської тематики інтересно зібрати матеріал до висвітлення короткої епохи німецької окупації в Україні.

Цим способом ми вже торкнули деякі актуальні завдання, які являються перед нашими ученими під теперішню пору. Це інвентаризація цього, що вони привнесли зі собою, і цього, що знаходиться у власних і чужих збірках. Дальше завдання це інвентаризація подій з української історії останніх часів. Зокрема інтересне дослідження політичної історії України під Советами і різних ділянок життя в Советській Україні. Джерелом для цих дослідів будуть у малій мірі архівні документи й готові вже публікації, в першу чергу це матеріали і спогади діячів з цього часу, а ще більше згадані вже дослди, які треба перепровадити по таборах шляхом відповідно зладжених квестіонарів, безпосередніх розмов і мемуарів. Висвітлення умовин життя під Советами інтересне не лише для українців, але для всього західнього світу, якому советський світ ще мало звісний, і це може бути наш поважний вклад в загальну науку. Завершенням дослідів над підсоветським життям повинна бути праця, яка б синтетично змальовувала історію України й українців під советською займанщиною.

Ми погоджуємося вповні з М.-І.-Ш., автором статті »Життя і наука«, що український учений повинен зайняти становище до проблеми, як узгіднити наше сучасне поняття самостійности з ідеями творення федерації Європи, або і світу, до дискутованих зв'язків народів, що живуть на чорноморсько-балтійському помості, до чорноморської концепції, до проблеми українських колоніальних земель тощо. Завданням української науки є висвітлити всебічно роллю нашої Батьківщини в східноєвропейському комплексі, а у зв'язку з цим проблему взаємовідносин з нашими сусідами, зокрема з Москвою, Донщиною, Передкавказзям та з Подъщерою. Це праця для географа, економіста, демографа, соціолога, історика і військовика. В тісному зв'язку з питанням взаємовідносин України до сусідів стоїть потреба опрацювання проблематики наших пограниччєй. Ми повинні знати точно національні відности наших пограничних земель, їх еволюцію і лінію розвитку, економічну і політичну структуру, геополітичне і стратегічне

*) Цього завдання піднявся Український Біблїологічний Інститут при Науковім Товаристві ім. Шевченка.

положення, щоб на цій підставі мати готову свою концепцію будучих границь Української Держави й мати готовий матеріал до оборони цієї концепції. Належить тут проблематика пограниччя українців з поляками, білорусинами, словаками, мадярами, румунами, москалями та з південним сходом. Не входячи в подробиці підкреслимо для прикладу, кільки творчого зусилля наших учених треба для з'ясування найбільш скомплікованого нашого пограниччя, а саме південно-східного, де гостро перетинаються шляхи експансії Росії до Озівського моря з українським шляхом на Передкавказзя і до українських колоніальних земель в Азії та самостійницькими тенденціями козаків, народів Кавказу і Середньої Азії.

Українські учені залюбки працюють над причинками з ділянки своєї спеціальности. Доцнюючи вагу таких студій, без яких не може бути більших опрацювань, все таки мусимо підкреслити потребу синтетичних праць з усіх ділянок українистики в широкому цього слова значенні. Виповнення цих завдань не легке, може і невдячне для самого автора, але потрібне і для внутрішнього вжитку і щоб познайомити чужинецький світ з нашою проблематикою. Таку то ціль має Енциклопедія Українознавства, якої опрацювання піднялося Наукове Товариство ім. Шевченка. До групи цих завдань належатиме видавання постійних статистичних річників України, Атласів України тощо.

Збережемо себе, як еміграція, здоровими і діятимемо позитивно на край, якщо ясно знатимемо, хто ми, що притаманне нам, що можемо внести до загальнолюдської скарбниці духа. Тут вирішає проблематика українського світогляду. Проаналізувати, зглибити його первні, його основні ідеї, знайти його сучасний вислів після трагічних останніх переживань і на їх підставі — ось справи першої ваги. Очистити українську духовість від насильно накиннутих чужих змістів, отже, в першу чергу дати основну критику марксизму, московського комунізму і т. п. — це завдання того самого порядку.

До групи актуальних питань належить теж проблема української еміграції. Десятки тисяч громадян питають куди їм їхати, чому до тої, а не до іншої країни, які там умовини життя, чи є там українська еміграція, як вона живе тощо. Справді, не компетенції учених спрямовувати маси тих, які хочуть виїхати, але українські учені можуть дати висвітлення деяких з заторкнених проблем, як: дотеперішня заокеанська українська еміграція, її історія й стан; короткі інформації про країни, які входять в рахунок, як терени української еміграції, питання, які країни надаються для української еміграції, країни Європи, як евентуальний терен української еміграції, небезпеки еміграції і т. д. З другого боку перед нашими ученими стає проблема студій над нашою емігрантською масою так в цих країнах, в яких вона вже давно поселилася, як і в цих, в яких поселюються щойно тепер; то ж праці для географів, соціологів, економістів, статистиків, істориків дуже багато.

Вдячною ділянкою праці наших учених на еміграції є висвітлити взаємовідносини між нашою країною, а країнами Західної Європи, чи Америки. До висвітлення цих проблем найде наш учений архівальні джерела і цього роду праці скріплять наші зв'язки з чужинецьким науковим світом. Взагалі ж перед українським ученим стоїть завдання — як це було і підкреслено вже — нав'язати тісні зв'язки з ученими інших країн, вийти цим способом зі своєрідного українського гетто і бути післанцем українського духового світу.

Це, мабуть, найактуальніші завдання української науки на еміграції. Деякі з порушених тут питань можуть бути опрацьовані вже тепер у Німеччині, часто

тут можуть бути лише збирані матеріали, які буде можна щойно згодом опрацювати. Заходить питання, до якої міри українські науковці використали ці можливості, які давав їм майже трирічний побут у Німеччині. Мабуть, не вповні . . . Рішучо ослабіли зв'язки з ученим німецьким світом і ослабло використано ці культурні багатства, які має навіть сьогоднішня, знищена Німеччина. Наші учені присвячують свої творчі зусилля в першу чергу цим проблемам, які їм милі, а не цим, які зв'язані з життям, що більше, вони переважно втікають від життя. На організаційному відтинку береться під увагу в першу чергу сучасні, хвиливі моменти, а не тривкі і ті, які прийдуть завтра. А завтра найдуться українські наукові робітники в Німеччині в важких матеріальних відносинах, численні високі і вищі школи, або перестануть існувати, або будуть мусіти дуже звузити свою діяльність, велика частина науковців розпорошиться по світі і різні шумні пляни залишаться лише плянами. Повстає питання, які найбільш доцільні форми повинен прийняти український науковий світ, щоб міг — хоч частинно сповнити великі завдання, які стоять перед ним.

V. Організація української науки на майбутнє.

Чи українська наука сповнить ці завдання, про які була вище мова, залежить від творчої сили самих учених і від постави української суспільності. Завданням і обов'язком учених творити для добра української нації, обов'язком суспільності створити для них скромні, але й гідні умови наукової праці. Учений, який буде тратити більшість свого часу для здобуття шматка хліба і то працею, яка не стоїть у зв'язку з його спеціальністю, не може науково працювати, його сили з огляду економіки нації є зле використані.

Якщо маса української еміграції пересунеться далі на захід і розпорошиться по світі, разом з нею піде і велика частина наших науковців. Станеться це і тому, що автоматично з відпливом найбільш активної і працездатної частини нашого елемента погіршаться умовини життя для решти і тому, що взагалі умовини наукової праці в Німеччині важкі і наші науковці використовують кожний момент, щоб виїхати в країни, в яких існують нормальні умовини для наукової праці. Здаймо собі однак справу з цього, що частині наших учених, головню старшим, трудно буде виїхати з Німеччини (впрочім не є доцільно вповні оголошувати Німеччину з наших науковців), та що велику частину цих, які виїдуть далі на захід, где праця ради хліба не зв'язана з їх фахом. Проблема приміщення наших учених — це частинно проблема суспільної опіки (ветерани науки), частинно доцільного використання високоякісних національних робітників.

Для переважної більшості наших науковців не буде можна створити українського варстату праці і це не конче потрібне. Учені з прикладних ділянок знання (технічні науки, медицина, агрономія тощо), та більшість фахівців з ділянки математично-природничих наук найдуть зайняття і відповідний варстат праці в чужих наукових та дослідних установах. Треба лише, щоб вони поселилися по змозі в тих країнах, в яких уже живуть давні емігранти, чи то куди скермуються нові, щоб належали до української наукової організації, брали в ній діяльну участь і зазначували завжди своє українство, щоб чужий світ знав, що це українські вчені; треба теж, щоб, працюючи в ділянці своєї спеціальності, все мати на увазі, в який спосіб їх фахове знання може допомогти українській справі. Але є побажане, щоб і низка учених з різних ділянок українознавства в широкому понятті знайшла пристановище на чужих університетах і ширила відомості про наш край. Зокрема бажані були б катедри українознавства на уні-

верситетах цих країн, в яких живуть українці і які зацікавлені українськими справами. З приємністю треба підкреслити, що деякі з них уже такі пости обняли.

Все ж таки, хоч би і як багато українських учених примістилось в чужих наукових установах, мусимо мати і власні, вповні українські варстаті праці. Потрібні три роди таких установ: 1) чисто наукова, яка сповняла б функції Академії Наук; 2. висока школа — Університет і евант. Вис. Технічна Школа; 3) українські наукові інститути. Дві перші установи мають діяти на увесь світ поза межами СССР, мають бути саодинокими найвищими українськими науковими установами на еміграції й обслуговувати потреби світового українства. Українські наукові інститути повинні діяти на території важніших держав, в першій мірі цих, в яких живе чи житиме українська еміграція.

Українська наукова установа матиме ці завдання, що кожна Академія Наук — згуртувати українські наукові сили, кермувати науковою роботою, вести досліді з різних галузів українознавства, звертаючи окрему увагу на актуальні проблеми, публікувати научні твори, репрезентувати українську науку назовні перед своїм і чужим світом. Це відповідник Академії УССР в Києві. Лише Академія УССР справді на рідній землі, але по суті неукраїнська, знову ж українська наукова установа на еміграції без території, але представниця вільного українського духа. При ній мусить бути зорганізована бібліотека, яка новинна стати з часом найповажнішою українознавчою бібліотекою за межами СССР. Є сьогодні дві установи, що виявляють охоту бути такими осередками української наукової роботи на еміграції — найстарша українська наукова установа, а саме Наукове Товариство ім. Шевченка й недавно повсталa Укр. Вільна Академія Наук, що знаходиться ще в стадії організації. Було б доцільно, щоб обі ці установи злучилися в одну, або принаймні розподілили наукову роботу між себе.

Український Університет, повинен діяти як висока школа українознавства для своїх і чужинців. Наукове Товариство плекає чисту науку й веде досліді, Університет займається навчанням дисциплін, зв'язаних з українознавством.

Українські Наукові інститути мали б за завдання ширити різними шляхами знання про Україну і українців у державах, в яких живуть українці, або, які мають значення для української справи. Такі інститути — вони нагадували б Український Науковий Інститут у Берліні, чи Варшаві — повинні повстати в першій мірі в Сполучених Штатах Півн. Америки, в Канаді, Аргентині, в Лондоні, Парижі, Римі і Німеччині.

Передискутуємо подрібноше завдання Українського Університету і Українських Наукових Інститутів.

Можна б поставити питання, чи для нашої розсіяної по світі і частково зденационалізованої емігрантської маси взагалі потрібний університет. На це можна відповісти так: по-перше, за межами СССР живе до півтора мільйона українців і осіб українського походження і це число вже вистачає, щоб мати свій університет, хоч — як побачимо — неповний. Є річчо національного престижу, щоб емігрантська Україна мала свій найвищий навчальний осередок — Університет — **саодинокий-саовідний український університет** на цілому світі. Лише на українській високій школі можна студіювати україністику в широкому того слова значенні і виховувати будучих працівників з ділянки церковної, шкільної, діячів освітніх і культурних. Лише на українському університеті під кермою українських професорів можуть виховатись кандидати на будучих учених з різних ділянок українознавства. Накінець коаний український студент без огляду

на те, яку ділянку знання студював би — повинен вважати своїм національним обов'язком перейти короткий курс українознавства на нашому університеті, щоб заізнатися з найважливішими проблемами свого народу. Якщо студії на нашому Університеті будуть поставлені на відповідно високому рівні, найдуться безперечно і студенти інших національностей, що схочуть на нашому Університеті спеціалізувати чи доповнити своє знання в одній з ділянок українознавства.

Український Університет не може бути повним університетом, на це не буде ні коштів, ні студентів. Та це й непотрібне. Прикладні науки з групи математично-природничої можуть українські студенти студювати з користю на чужих університетах. Український Університет може мати як підставу студій — українознавство й дисципліни потрібні для зрозуміння українознавства, себто підставою його може бути неповний філософський факультет. На дальшому пляні стоятимуть суспільно-економічні і правничі науки. Було б дуже корисно, якщо б Укр. Університет обіймав ще богословський факультет так греко-католицький, як і православний.

Хто студював би на Українському Університеті? Кандидати на робітників науки з ділянок українознавства, на учителів і освітніх діячів в наших установах, кандидати на українських журналістів і взагалі всі, що хотіли б знати свій український край і народ у минулому та сучасному. Якщо б в склад Університету входив ще богословський факультет, студювали б на Університеті ще богослови; вони повинні тоді слухати частину викладів з обох світських факультетів.

Хоча тереном діяльності Університету має бути весь світ за винятком ССРСР і хоч він має обслуговувати всю українську еміграцію, то все таки він не могтме рахувати на сильнішу фреквенцію. Крім студентів богословських наук студенти Українського Університету повинні одночасно бути студентами одного з чужинецьких університетів. Студії на обох університетах доповнювали б себе взаємно: на чужинецькому університеті здобував би студент загальну освіту, на українському пізнавав би своє рідне. Є ще й інші причини, для яких Український Університет може жити лише в симбіозі з чужинецьким університетом: праця професорів і студентів буде лише тоді успішна, коли вони будуть користати улаштуваннями існуючого вже університету, в першій мірі його бібліотекою, а також науковими інститутами тощо. Практика Українського Вільного Університету в Празі і його симбіоза з чеським університетом є доказом, що це можливе й корисне.

Задля невеликого числа студентів і неповних факультетів Український Університет не може бути, це треба тобі добре усвідомити, нормальним університетом. Його професура мусить уживати різних засобів і метод, щоб сповнити свою місію — бути учителем. І тому професори повинні об'їздити евентуально й інші університетські осередки, в яких студіюють українські студенти й переводити короткореченцеві курси українознавства, улаштовувати публічні популярні доповіді в різних скупченнях українців, кореспонденційні курси українознавства тощо. Одним словом наш Університет не може обмежитися до нормальних дій високої школи, він мусить мати деякі прикмети і Народнього Університету. Всілякими методами й засобами має він бути виховником і учителем України без території. Однак, склад Університету, його закони і наукова діяльність у відношенні до постійних студентів мусять бути побудовані на суворих академічних законах.

Функції єдиного Українського Університету на еміграції сповняє Український Вільний Університет і він лише може їх сповняти в будучині. Щоб удержатися й даліше при житті, мусять бути його дії дуже еластичні, доцільні та зв'язані з життям.

Другою високою школою, яка повинна існувати на еміграції — це **Висока Технічна Школа**, себто практично сьогоднішній Український Технічно-Господарський Інститут, якого завданням є плекати технічну освіту й бути осередком технічної науки. В своїх дальших діях натрапить він на ще більші труднощі, ніж Український Вільний Університет. Мабуть, симбіоза обох цих високих шкіл була б доцільна і може й допомогла б їм удержатися при житті.

Зчерги гляньмо ближче на завдання українських наукових інститутів. Воно потрійне. По-перше, зовнішнє — вони мають бути культурним посольством українства перед чужинцями. По-друге, мають вести культурну роботу серед місцевих українців. По-третє, кожний український науковий інститут має досліджувати життя українців тої країни, в якій він знаходиться.

Ці завдання сповнять українські наукові інститути, організуючи наукову українознавчу бібліотеку і читальню, шляхом докладів і курсів для чужинців і своїх, шляхом видавання відповідних публікацій та найбільше шляхом зв'язків з чужими вченими, діячами й установами, яких мають заінтересувати українською проблематикою і здобути їх прихильність. Завдання нелегкі, бо для їх сповнення треба людей, що мусять бути не вузькими фахівцями, зі своєї ділянки знання, але до деякої міри українцями-енциклопедистами, що рівночасно знають цей чужинецький світ, серед якого мають діяти, та виявляють багато дипломатичного хисту. Це одинокі й найкращі представництва недержавної нації.

Організація поодиноких інститутів залежить вповні від локальних відносин. Очевидна річ, повстання їх залежить не лише від нашого хотіння, але в належній мірі від зовнішніх, незалежних від нас, умовин, в першій мірі від політичних умовин даної країни.

Українські наукові інститути повинні удержувати тісні зв'язки з Українською Науковою Централєю, що має бути для них деякого роду верхівкою. Вона повинна доставляти поодиноким інститутам порад, наукового матеріалу, науковців, узгоджувати їхню працю і посередничити в виміні наукових здобутків.

VI. Український науковий осередок.

Українські наукові робітники — і ті, що працюватимуть в чужих установах, і ті, для яких варстатами праці будуть різні українські установи до наукових інститутів включно — будуть розсіяні по широких просторах Європи й Америки. В'язати повинні їх центральні українські наукові установи, а саме Наукове Т-во ім. Шевченка, Українська Вільна Академія Наук (найкраще об'єднані в одну установу), Український Вільний Університет і Укр. Техн. Госп. Інститут. Заходить питання, в якій країні було б найдоцільніше примістити ці центральні наукові й навчальні установи, чи в одній, чи в кількох. Це питання зв'язане частково з проблемою майбутнього розміщення української еміграції.

Не місце тут писати, яка країна найбільше надасться для поселення нової еміграції. Ця справа тільки в невеликій мірі залежить від нашої волі і наших зусиль. Безперечно, наша нова політична еміграція розміститься в різних країнах зах. Європи і обох Америк. Тут згадати лише можна, що теоретично най-

краща для нашої нової еміграції Канада. *) На другому місці ідуть Сполучені Штати Півн. Америки й Аргентина.

Та осередок української духовости може повстати навіть в тій країні, в якій не знайде приміщення маса еміграції, бо цей осередок має діяти не лише серед нової еміграції, але серед цілого українського світу, серед другої України — України без території. На його приміщення надається теоретично кілька країн світу. З причин уже з'ясованих — Канада. Не менші, подекуди навіть більші, можливості находимо в Сполуч. Штатах Півн. Америки і тому, що тут є велике скупчення давньої еміграції, хоча підлягла вона доволі сильній американізації, і тсму, що тут приміститься деяка частина нової еміграції, але головню тому, що тут є тепер політичний живчик цілого світу та що чимраз більше переходить в Америку осередок культури і науки. Третьою країною, що надається до сповнення такої ролі, це Західня Европа, зокрема Англія, що мусить виявляти найбільше зрозуміння для української проблематики.

З деяких причин було б добре, щоб і наукова централь, і Український Університет примістилися в цій самій країні, а навіть місцевині, бо тоді повстало б сильніше скупчення науковців і ті самі особи могли б працювати в обох установах. Не менше доцільно було б одначе, щоб в кожній з найважливіших країн примістилася одна з українських центральних наукових установ, напр., університет в Канаді, централь Наукового Товариства ім. Шевченка в США, а в Англії сильний Український Науковий Інститут. Все це залежить не так від плянування, як від цього, в котрій з цих країн знайдеться база для створення українських наукових станиць. Так фінансову як і політичну. А це лежить в першій мірі в руках української суспільности, скупченої в цих країнах.

Та всі ці міркування можна поставити під знак запиту і спитати, чи варта в сьогоднішніх неясних часах робити заходи, щоб творити науковий осередок аж за океаном. А може буде війна і повернемось в Україну? Відповідь: чи буде війна, чи ні й коли — цього ми не знаємо, але якщо й буде за деякий час, то українській науці треба вже тепер бази, з якої могла б діяти. А в Німеччині не може українська наука діяти так, як це для національного добра потрібне. По-друге, українська наука повинна діяти в англосакському світі, який, побіч Риму, очолює антибольшевицький блок. А, по-третє, — заокеанській Україні потреба української наукової установи і з огляду на власні потреби і з огляду на проспа анду української справи серед інших народів Америки і Канади. І, навіть, коли Україна буде вільною і нова еміграція повернеться до краю, то все ж таки і в США і в Канаді повинен існувати Український Науковий Інститут, до якого можна б зредукувати ці установи, що їх плянується тепер.

Є дві можливості викристалізування українських наукових станиць на Заході. Одна можливість така, що українські науковці роз'їдуться безпляново по

*) В Канаді підсоння назагал підгоже для української колонізації, тут є можливості поселитися частині емігрантів на ріллі, — а це конче потрібне, щоб еміграція мала здорову підставу —, тут живе добре зорганізована, більше як тристатисячна давня українська еміграція і тсму легше знайде тут приміщення новий емігрант, зокрема його духова еліта. З тих причин, а також тсму, що тут немає такого темпа життя як в США, загроза денационалізації тут менша, ніж в інших країнах. Накінець, і з політичного боку Канада корисна країна для поселення українців, бо це ж домінія Великої Британії, що разом зі своєю посестрою Америкою очолює сьогодні не-большевицький світ, і тому тут зрозуміння для українських потреб.

світі і за деякий час може тут і там повстануть кволи наукові осередки, висунені льокальними потребами. І друга можливість — плянове переміщення науковців і плянова будова українських станиць. Здаємо собі справу, що створення наукових станиць може відбуватися лише в кількох етапах. Перший, вже зроблений. Це організація наукових сил у двох центральних наукових установах. Найближчим етапом мусить бути створення наукових інститутів в цих країнах, в яких плянуємо в будучині створити осередки української науки, себто в західній Європі (найкраще в Англії), в США і в Канаді. Щойно згодом прийшло б до третього етапу, а саме переміщення українського університету і української техніки, та остаточне устійнення осідку наукових централей. Темпо подій вимагає, щоб в скорому часі прийшло до реалізації другого етапу. З тим додатком, щоб новоповсталі українські наукові інститути були в тісному контакті з життям, із потребами української нації. Реалізація цих проєктів залежить в рівній мірі від науковців, як і від допомоги української суспільности, зокрема заокеаном.

Григорій Жуківський

Сільсько-господарська наука на Україні

Україна характеризується широким розвитком сільського господарства, чому сприяють так ґрунтово-кліматичні умови та територіяльне її розташування, зокрема зручні шляхи сполучення, вихід до морів, як і любов до праці та творча господарча ініціатива українського селянства. Сільське господарство України має яскраво виявлену тенденцію надбання інтенсивнішого характеру та прогресивного піднесення продукційности. Економічним чинником цієї тенденції є те, що продукційні можливості й ресурси сільського господарства України, зокрема економічні можливості її родючих ґрунтів-чорноземів до цього часу не використовуються навіть на 30%. На початку 1900-их років навіть вбога покалічена реформа (виділення на хутори та отруби) спричинила помітне піднесення продукційности нових селянських господарств та великий інтерес господарів до модерної техніки. Широким виявом господарської ініціативи селянства та швидким піднесенням продукційности відзначався й період 1920—27-их років, коли українське селянство ще не втратило надію на вільну працю та вільний економічний розвиток. На перешкоді того розвитку сільського господарства України, який відповідав би її величезним природним ресурсам та творчій праці селянства — ввесь час були різні моменти політично-економічного характеру, головне, несправедливі умови землекористування та підневільна праця, від старого кріпацтва до кріпацтва сучасного в модерних формах псевдо-колективізму (колгоспи) та батрацтва (радгоспи), а також підкорення завдань господарства цілям війни та світового комунізму.

Відповідно до розвитку сільського господарства України, розвивалась і її сільсько-господарська наука, що мала завданням вивчити природні та економічні чинники сільського господарства та всебічно опрацювати систему заходів можливого піднесення його продукційности. Під час царизму розвиток сільсько-господарської науки залежав виключно від ініціативи окремих учених і тому проходив однобічно, охоплюючи окремі, часто вузькі галузі сільсько-господарської

науки. Більш широко й пляномірно почала розвиватися дослідча робота після організації на Україні губерніяльних та повітових земств, які проводили так окремі дослідження природних та економічних чинників сільського господарства, як організували й мережу дослідних станцій. Початок дев'ятсотих років відзначився блискучим розвитком земських досліджень, так у галузі ґрунтово-ботанічних обслідувань, як і сільсько-господарської статистики. Ще на прикінці дев'ятнадцятого століття Полтавське земство перше провело ґрунтове, геологічне, гео-ботанічне та статистичне дослідження губернії. Полтавські дослідження з'явилися зразком усіх наступних робіт такого типу, як в Україні, так і в Росії. На початку дев'ятсотих років дослідження ґрунтів проводило Чернігівське, трохи пізніше Подільське, Волинське, Херсонське, Харківське та Київське губерніяльні земства.

На прикінці дев'ятнадцятого і на початку двадцятого століття Україна дала в галузі сільсько-господарської науки кілька вчених світового значення, з яких слід відзначити киянина С. Виноградського, праці якого створили нову добу в галузі світової мікробіології. Киянин проф. К. Тедройц, що один час очолював світову асоціацію ґрунтознавців, так багато зробив в галузі колоїдної хемії ґрунтів та фізіології рослин, що його праці ще довгий час відограватимуть керівну роль в цих галузях світової науки. Проф. Т. Тедройц що-літа працював на Носівській дослідній станиці коло Ніжена, провівши свої славні, лябораторні праці переважно над українськими ґрунтами, 1931 року проф. Тедройц бажав стати директором українського інституту ґрунтознавства в Києві, але Москва, імпортуючи до «метрополії» не лише збіжжя, вугілля та залізо, але й українських учених, не дозволила цього й він примушений був оселитися в Москві, де й умер незабаром.

На початку дев'ятсотих років в Україні працював (Одеса) ґрунтознавець проф. Олександр Набоких, який вів жваву наукову дискусію з російською школою ґрунтознавців, що мала переважно географічний ухил, та який заснував українську школу ґрунтознавців з цілком новою та оригінальною методикою досліджень. Проф. Набоких передчасно вмер (1919), а його методи були розвинені та удосконалені (проф. Г. Махів, проф. В. Крокос) в 1920—1925-их роках та після відповідних доповідей на світових конгресах ґрунтознавців (Рим 1924, Вашингтон 1927) знайшли своє визнання в світовому ґрунтознавстві.

В Україні з кінцем дев'ятнадцятого століття працювали окремі дослідні станції, що на початок першої світової війни вже мали наслідки багаторічних дослідів в справі заходів піднесення врожайности головних сільсько-господарських культур. Старіші дослідні станції України—це Полтавська та Херсонська. В 1906—1918-их роках українські земства організували цілу мережу дослідних станцій та полів, вперше поставивши питання про пляномірне обслуговування дослідчою роботою певних сільсько-господарських областей та районів. Дослідними станціями були організовані масові «колективні» досліди з мінеральними добривами на селянських землях. В ці роки селянство України виявило великий інтерес до модерної техніки сільського господарства та помічався помітний ріст врожайности головних культур.

Проте Україна ще не фігурує в сільсько-господарській науці того часу як окрема країна з її своєрідними умовами сільського господарства. Ніхто ще не синтезував тоді українські матеріали і не характеризував Україну в цілому. Розвиток української культури, пригнічений за часи царизму, ще не привів до утворення національної сільсько-господарської науки. Проте вже тоді земства

»південно-західнього краю« відзначались, як передові, а українські губернії виявились, як певна, монолітна область з величезними перспективами розвитку сільського господарства.

Велике піднесення української культури з 1917-ого року створило умови для розвитку національної сільсько-господарської науки. Вже за час 1918—1924-их років було видано низку зведених праць, присвячених характеристиці України, як сільсько-господарської та промислової країни. 1919-ого року почав існувати Сільсько-господарський Науковий Комітет України, який провів велику роботу в справі охорони, реорганізації та нової організації багатьох наукових закладів.

1919—1927-і роки були в Україні, як і в Советському Союзі в цілому, періодом післявоєнного відновлення сільського господарства. З цією метою потрібно було докладно урахувати ґрунтово-кліматичні умови країни, піднести техніку сільського господарства, відновити різні його галузі. Виробництво того часу ставило перед сільсько-господарською наукою великі та термінові завдання. За цей час виявилася велика творчість так окремих українських учених, як і українських наукових закладів. В Україні було вперше створено правильно розташовану мережу метеорологічних станцій. Українська метеорологічна служба, завдяки зусиллям колективу українських метеорологів за талановитим керівництвом відданого своїй науці Миколи Данилевського, була чудово організована за дуже короткий час. Секція ґрунтознавства Сільсько-господарського Наукового Комітету України за час 1920—1927-их років склала та видала першу зведену карту ґрунтів України в масштабі 1:1 000 000 з легендою українською та англійською мовою та 10 томів «Матеріалів дослідження ґрунтів України», занявши почесне місце не лише серед ґрунтознавчих наукових закладів союзу, але й закордону. Видання Секції ґрунтознавства французькою та англійською мовами для Всесвітніх Конгресів ґрунтознавців (Рим 1924, Вашингтон 1927) користувались великим успіхом у світових ґрунтознавчих колах. В складі Наукового Комітету працювала секція дослідної сільсько-господарської справи, що керувала роботою в дослідних станціях, провела їх реорганізацію та визначила райони для діяльності, на підставі природних та сільсько-господарських чинників.

В 1927-ім році Україна вже мала 35 дослідних станцій, тобто таку мережу, якої не було ні в інших республіках Советського Союзу, ані в західноєвропейських країнах. Ці дослідні станції провадили роботу за єдиною програмою і вже, за рівняючи короткий термін, мали цінні висновки в справі раціональної агротехніки та кращих сортів головних культур. За цей час українські селекціонери дали кілька високоцінних сортів головних сільсько-господарських культур. Досить навести такі приклади, як славетна пшениця «українка», яка відзначається високою врожайністю та кращими хлібопекарськими властивостями, такі сорти, як «кооператорка» та «земка» проф. А. Сапегіна (Одеса), що дають найвищі врожаї на заході України та в Кубані.

Генетика й селекція в цей час були в Україні на такому високому рівні, що видатний німецький генетик Баср звертався до українського вченого проф. А. Сапегіна з проханням дати можливість працювати у нього.

Різні секції Наукового Комітету (ботанічна, економічна, меліораційна та інші) провели велику роботу, наслідки якої відбиті в численних виданнях Комітету. Ботанічна Секція, за керівництвом відомого ботаніка О. Янати, склала та видала «Ботанічно-географічну районізацію України» (1925) та почала видання «Фльори

України». Комітет організував в Україні кілька заповідників, які являють собою цінні зразки української природи. Такі заповідники, як славетні »Чаплі«, надморські станції перелітних птахів, цілинні степи Старобільщини та Надзів'я — цінні резервати природи, що являють великий інтерес для світової науки.

За цей період Україна набувала все більшого значення в сільському господарстві та економіці Советського Союзу, а висновки наукових закладів свідчили про потребу й можливість більш інтенсивного розвитку всіх галузей сільського господарства країни. Проте такий розвиток господарства України викликав певний опір так з боку російського комуністичного центру, як і з боку російських учених. Так деякі московські вчені (Струве, Левицький та інші) доводили, що клімат України є надто посушливий, а інтенсивний розвиток сільського господарства тут недоцільний, всі ж засоби сільсько-господарського виробництва слід зосереджувати в центральній частині Росії, де клімат сприятливіший й де нібито забезпечені вищі врожаї всіх культур. Навіть окремі українські вчені, зокрема, суто-советського, комуністичного типу (акад. Олекса Соколовський) доводили, що організація зернових господарств на півдні України недоцільна, бо врожаї залежать тут виключно від погодних умов року й не можна сподіватися на велику й сталу продукцію зерна. Цей вчений, посилаючись на приклад американських півпустель, заперечував можливість зернового господарства на півдні України та доводив, що тут можливе лише екстенсивне вівчарство.

В своїх працях того часу (1927) й пізніших автор цих рядків на базі фактичних матеріалів довів, що південний степ України це дуже перспективний район не лише зернового господарства, а і багатьох нових південних культур (бавовник, риж, рицина, кунжут, арахіс, цукрове сорго та інші). Досліди з культурою рижу, а незабаром і практика окремих господарств цілком підтвердили це й коли така надто перспективна для півдня України культура до цього часу посідає там незначну площу — причину цього слід шукати не в несприятливих природних умовах, а в небажанні дати нафту для моторів для поливання рижових плантацій України.

Одночасно з блискучим розвитком української сільсько-господарської науки проходила тяжка боротьба за її існування. Тероризуючі урядові органи утворювали масові судові процеси українських учених, висували фантастичні обвинувачення й багатьох учених фізично знищили. За час 1920—1925-их років українські вчені масово емігрували за кордон. Частина їх оселилась в Чехо-Словаччині, де й була утворена Українська Господарська Академія в Подєбрадах. Інші вчені розсіялись по всьому світі. Характеристична доля окремих українських учених. Так два відомі професори-генетики, кияни Добжанський і Карпетченко, працювали до 1925 року в Україні, обидва вони одержали за свої наукові праці Нобелівську премію. Добжанському пощастило емігрувати до Америки, де він й досі користується пошаною як видатний вчений-генетик, Карпетченка ж, що продовжував працю в Советському Союзі, було заарештовано та заслано на далеку північ. В цей час заслани були на Сибір відомі українські селекціонери Ватиренко, Шелекета та інші. Талановитий дослідник, директор кількох українських дослідних станиць, Олександр Филиповський, з 1925 року безперервно знаходиться в ув'язненні або засланні, а його брат Олекса Филиповський, керівний фахівець українського буряківництва, був розстріляний в 1938 році. Характеристичне те, що органи МВД хотіли знищити його значно раніш, але залишили на роботі, на прохання комісара харчової промисловости Микояна, бо »без нього ще не можна

було обійтись». Понад двадцять років працює в трудовій колонії МВД в Херсоні видатний помолог Володимир Симіренко, організатор і керівник Українського плодо-ягідного Інституту на Черкащині.

1927-ого року Науковий Комітет України було ліквідовано як нібито націоналістичну українську організацію, а більшість керівних працівників потрапили в заслання, де частина їх загинула. Так загинув у Колимі відомий український ботанік, талановитий організатор науки в Україні професор Олександр Яната. Багато років провели на тяжких роботах в засланні голова Наукового Комітету, видатний український економіст проф. Сергій Веселовський, керівник української метеорологічної служби Микола Данилевський та інші.

Керівний науковий сільсько-господарський центр України було ліквідовано, а дослідні станції та інші науково-дослідні заклади були підпорядковані різним відділам Комісаріяту земельних справ. Це бюрократичне керування причинилося до закриття багатьох станцій та перетворення інших на вузькогалузеві дослідні поля.

Наступний час 1928—1933-их років був періодом реконструкції сільського господарства, тобто підготування до суцільної колективізації селянських господарств та організації великих державних господарств.

Висновки наукових організацій на цей час не відповідали державним планам колективізації, бо спрямовували громадську думку в бік інтенсивного розвитку індивідуальних господарств, а тому сільсько-господарська наука України зазнала не лише реконструкції, а в значній частині цілковитого знищення. Перед Советським Союзом повстала потреба створення незалежності його промисловості від сировини інших країн. Цій потребі та справі готування до другої світової війни й було підпорядковане все господарство України. Тому й реорганізація науково-дослідних установ була спрямована в бік організації вузькогалузевих Інститутів, яким часто доручали справу вивчення одної лише культури. (Інститут бавовництва, Інститут коноплі, Інститут сої, Інститут тютюництва та інші).

Згаданий час (1928—1933) був сумним періодом ліквідації мережі дослідних станцій, яка до цього з великим успіхом провадила свою роботу. Частину станцій ліквідували цілком, інші дослідні станції, що мали різні відділи, охоплювали всі основні моменти сільсько-господарської дослідної роботи, перетворили на сорто-випробувальні поля.

Найгіршим було те, що реорганізацію дослідних станцій та інших наукових закладів провадили перманентно, так одна станція часто на протязі року одержувала зовсім інші завдання та примушена була різко змінювати напрямки роботи.

Ця перманентна реорганізація наукових закладів, обвинувачення та ув'язнення багатьох найвидатніших наукових працівників — все це руйнувало сільсько-господарську науку та затримувало її роботу, позбавляючи виробництво потрібних йому науково-практичних висновків.

1928—1933-і роки, так у сільському господарстві, як і в сільсько-господарській науці, були переважно періодом руйнації. В господарстві це був час примусової колективізації та ліквідації індивідуальних селянських господарств, що причинилось до різкого зниження сільсько-господарської продукції, голодування та великої смертності населення. Селянство України зазнало в цей час жорстоких репресій, а кілька мільйонів селян було фізично знищено, так в наслідок штучно створеного голодування, як і масових розстрілів.

В сільсько-господарській науці була зруйнована добре налагоджена дослідницька робота, припинені багаторічні дослідження величезного значення, ліквідовані добре обладнані лябораторії, а методи роботи наукових установ зазнали жорстокої і несправедливої критики, яка виходила виключно з політичних засад і не була по-суті науковою критикою.

Але в цей період, на зміну загальноновизнаних методів ще не було дано методів наукового дослідження, які були побудовані на основі так званої марксо-ленінської методології, а тому наукова праця в тих закладах, що в тій чи в іншій мірі збереглись, провадилась тими ж методами, що й раніш. Так в галузі селекції провадилась робота удосконалення палих сортів сільсько-господарських рослин звичайними методами світової генетики. Вчені селекціонери шукали, знаходили й вивчали кращі сорти рослин й передавали їх на репродукцію та достосування в практиці. Принципових змін не було й у методиці інших галузей сільсько-господарської науки. На початку цього періоду значні успіхи мало українське тваринництво, яке закінчило роботу в виведенні нових пород овець та свиней (Інститут «Чаплі», Полтава та інші). Але в цей самий період видатні фахівці тваринництва, зоотехніки й ветеринарії зазнали жорстоких репресій й обвинувачення в «шкідництві».

1934—1941-і роки були добою завершення суцільної колективізації селянських господарств та перманентної реорганізації державних господарств. Наука цього часу одержала від уряду вже певні конкретні завдання, а керівні комунізовані центри подали й нові методи дослідження.

В галузі агрохемії та ґрунтознавства цей час відзначався розвитком суцільного дослідження ґрунтів та складення ґрунтових плянів, районів діяльності машино-тракторних станцій та окремих господарств. Так в зоні буряківництва складали ґрунтові пляни кожного господарства в масштабі 1:10 000. Одночасно провадили агрохемічні аналізи ґрунтів та масові дослідження з удобренням різних ґрунтів. Ці дані та наслідки багаторічних досліджень станиць наносили на детальні ґрунтові мапи та пляни, характеризуючи цим вплив добрив на врожай на різних ґрунтах. Даними агрохемічних аналізів характеризували стан родючості ґрунтів. Новим в цій роботі, крім її методики, було й те, що її виконували не лише дослідні Інститути та станції, а й спеціально утворені агрохемічні лябораторії МТС. Проте та робота не дала бажаних наслідків, бо так дані з удобренням культур на різних ґрунтах, як і вміст поживних речовин в ґрунті — надто динамічні моменти, які характеризують стан родючості ґрунту лише в моменти дослідження. Отже, наносити ці дані на мапи та пляни ґрунтів та характеризувати ними родючість та потребу в добривах певного типу ґрунту було методичною помилкою.

Проте ці роботи нагромаджували величезні матеріали дослідження ґрунтів і в цьому була їх об'єктивна цінність.

Характеристичним гаслом в совєтській науці 1934—1942-их років було ще, що намагались не лише досліджувати та знаходити потрібне, але й утворювати те нове, що бажане було для виробництва. В галузі селекції й генетики таке гасло висунув агроном Лисенко, що відкинув загальноновизнані методи світової генетики й, повернувшись на позиції лямаркистів, доводив, що нові гатунки рослин можна творити відповідним вихованням та змінами зовнішнього оточення. Цікаво, що в своїй роботі Лисенко повторював методику та виходив з засад, що в свій час були перевірені та відкинуті, як помилкові, свалефської дослідною станцією в Швеції.

За час 1934—1941-их років селекційна робота на Україні була майже без наслідків: жадного перспективного нового сорту сільсько-господарських рослин утворено не було. Проте всіх тих вчених, що не погоджувалися з Лисенком, усунуто з роботи, заарештовано, заслано або знищено. Так загинули українські селекціонери Б. Паншін та Євтушенко. Видатний фізіолог рослин проф. Любименко вмер від паралічу серця «після розмови» з Лисенком.

Не зважаючи на перманентну реорганізацію наукових закладів та жорстоке катування вчених — творча праця наукових робітників дала цінні наслідки. Дослідні Інститути опрацювали та експериментально перевірили раціональні сівозміни для всіх сільсько-господарських областей України. Була опрацьована й правильна система удобрення сільсько-господарських культур у сівозмінах та система раціонального обробітку ґрунтів. Це поруч з введенням в практику господарств кращих селекційних сортів головних культур давало можливість одержувати масові високі врожаї порядку 30—40 центнерів збіжжя озимої пшениці та 500—600 центнерів коренів цукрового буряка. Проте в практиці колективних селянських і державних господарств таких урожаїв не було й середні врожаї збіжжя навіть за 1935—1940-і роки (за офіційними даними Уряду УССР) дорівнювали по поодиноким найкращим районам лише 15 центнерам збіжжя та 200 центнерам коренів цукрового буряка, а в масі районів були значно нижчі.

Низький рівень урожаїв залежав від дуже характеристичного для советського господарства розвитку суперечностей: з одного боку сільсько-господарською наукою з'ясовано, як досягти високих і сталих врожаїв усіх культур, а з другого боку — ту систему високої агротехніки, яку радили дослідні станції застосувати на виробництві, не було жадної можливості. Так, наприклад, давно відомо було, що травопільні сівозміни значно підвищують урожаї всіх культур, але державні завдання колгоспам по окремих культурах, зокрема зернових, були настільки надмірні, що ввести до сівозміну багаторічні трави не було можливості. До того ж не було посівних фондів багаторічних трав, хоча Україна є джерелом найкращих сортів цих трав, зокрема люцерни й з українського матеріалу виведені деякі сорти американських люцерн.

Експериментально доведено, що доброякісна глибока оранка ґрунтів — один з основних заходів підвищення врожаїв і що найкраще вживати плугів з передплужниками. Але робочі норми оранки та інших видів обробітку ґрунтів настільки високі, що трактористи, щоб виконати їх, примушені зменшувати запроєктовану глибину оранки та здійснюють з плугів усі ті прилади, що хоча б трохи збільшують опір ґрунтів обробіткові та витрату пального. Ось чому, не зважаючи на директивні вказівки, щодо глибокої оранки, вона залишилась дуже мілкою, на рівні відсталих селянських господарств до-революційного часу. Навіть так гаряче рекомендовані академіком-комуністом Вільямсом, передплужники, в практиці оранки ніколи не вживають.

Агротехніка колективних господарств залишилась дуже низькою й коли порівняти пересічні дані врожаїв за час 1905—1915 та 1935—1940 років (останні за офіційними даними Раднаркому УССР) — не побачимо помітних змін та значних успіхів за останній час.

Середня врожайність зернових та інших культур залишилась в 2—3 рази нижчою, ніж вона могла б бути за більш сприятливих умов землекористування та праці. Підневільна праця в модерних формах кріпацтва, бюрократичне керівництво сільським господарством, надмірні завдання господарствам з боку дер-

жави — все це створює советську систему господарювання, в умовах якої, як це довів досвід 1935—1940 років, різке піднесення продукційности господарств не можливе.

Навіть у найсприятливіших умовах клімату й ґрунтів (лісостеп—зона буряківництва), за наявність безкоштовної робочої сили селян, при можливості максимальної механізації та єдиного плянування сільського господарства, досягнення в піднесенні зернової продукції дорівнювали всього 2—3 центнерам зерна з одного гектара пересічно. Так за земськими статистичними даними врожайність зернових культур (озиме жито, озима пшениця) за час 1905—1915 років дорівнювала 6 центнерам збіжжя в зоні Полісся, 12 центнерам в лісостепу Правобережжя, 10 центнерам на Лівобережжі Дніпра. В степу північна смуга з більш сприятливими кліматичними умовами дала пересічно 10 центнерів збіжжя, а південний посушливий степ лише 6 центнерів. В 1935—1940 роках врожаї збіжжя в Поліссі не перевищували 7 центнерів, в лісостепу пересічно складали 14 центнерів, залишились на до-революційному рівні в північному степу (10) й лише в південному степу піднесли до 13 центнерів пересічно.

Отже, не зважаючи на всі величезні ресурси й можливості советського сільського господарства, завдяки його внутрішнім суперечностям, врожаї зернових культур в Поліссі й північному степу залишились на до-революційному рівні, в лісостепу (зона буряківництва) піднесли на 2 центнери й лише в південному степу збільшились вдвоє.

Причин різкого піднесення врожайности в посушливому степу, який довгий час вважали ледве не півпустелею, було дві: Розорювання нових земель та перелогів, що ще залишились по великих майоратах, та введення культури бавовника, а разом з нею чорних угноєних парів. На цей час сільсько-господарська наука остаточно довела всю помилковість старої теорії про шкідливий, нібито, вплив гною в південному степу й застосування в господарствах цього могутнього способу підвищення врожаїв — дало свої наслідки. Цей приклад яскраво доводить, що причиною низьких урожаїв на півдні України була низька агротехніка, яка не відповідала посушливим умовам степу.

Неможливість застосування в практиці колгоспів агротехніки високих урожаїв, яку рекомендували дослідні станції, й надто низький рівень урожаїв в господарствах усіх типів, примусили комуністичне керівництво перейти до політичних інсценувань, подібних до історичної «Потьомкинської деревні», які хоча б на сторінках газет створили враження величезних досягнень. Проти сільсько-господарської науки було висунено обвинувачення, що вона відстає від виробництва. Щоб довести, що перед веде виробництво, організували так звані «стаханівський досвід» та «стаханівські методи» роботи.

Досвід цей полягав у тому, що на землях колгоспу обірали ділянку 1—2 гектари з кращими ґрунтами та умовами значного звогчення, часто брали низини з підґрунтовим звогченням. На цих невеликих ділянках вносили максимальні дози органічних та мінеральних добрив, глибоко орали та ретельно провадили всі види обробітку, робили підсаджування нових рослин, замість тих, що загинули, або відставали в розвитку, тобто здійснювали індивідуальний догляд за кожною рослиною. В наслідок цього дійсно досягали врожаїв цукрового буряка в 500—1000 центнерів з гектара, але це мало для практики господарств значно менше значення, ніж досліди станцій й Інститутів, бо жадний колгосп не міг застосувати

й на 10% своїх полів сівозміни тих заходів, які застосовували на «стахановських ділянках». Працездатність цих дослідів була така, що доводилося використовувати на «стахановських» ділянках значну частину робочої сили колгоспу, що від'ємно відбивалося на догляді за культурами на основній площі господарства.

«Стаханівський досвід» не є будь-яким методом праці та піднесення врожаїв. Це лише приклад того сліпого емпіризму, з яким так люблять боротися марксистки. Дійсно «стахановці» застосовували в максимальній кількості добрива та інші агротехнічні заходи, зовсім не розуміючи потреби цього, та сподіваючись лише на те, що «чим більше, тим краще». Це часто доводило не до збільшення врожаю, а навіть до його загибелі, про що в газетах звичайно не писали. Особливо часто траплялось це з культурою льону, яка не витримує надмірної кількості соли в ґрунті. Тоді «стаханівці» в паніці зверталися до «дослідних станцій» за порадою, що робити, щоб врятувати врожай. «Стаханівський досвід» причинився до великої шкоди в сільському господарстві України, бо ним намагались (по часті й зробили це), скомпромітувати наслідки робіт дослідних станцій, дезорієнтували тих селян, що, усвідомивши високу агротехніку дослідних станцій, йшли вірним шляхом поступового піднесення своїх урожаїв. Ця частина колгоспів, що дійсно могла б вивести сільське господарство з тісного кута низьких урожаїв, - відразу потрапила до категорії «відсталих», а то й «шкідників».

З метою довести, що дослідницьке обслуговування сільсько-господарського виробництва та за допомогою його працівників, були організовані т. зв. «хати-лябораторії». Ці колгоспні лябораторії, коли вони мали потрібне обладнання та 2—3 особи, хоч трохи підготованого персоналу, безперечно були корисні для господарства й могли провадити такі нескладні аналізи, як контроль молодших продуктів, контроль насіння та добрив. Хати-лябораторії, за методичною допомогою, провадили дослідження ґрунтів своїх господарств та навіть складали пляни ґрунтів. Можна було доручати хатам-лябораторіям догляд за нескладними польовими дослідями.

Але в дійсності ці колгоспні лябораторії використовували зовсім інакше. Так академік Лисенко всі свої нові пропозиції й навіть дискусійні питання проводив через дослідні хат-лябораторій, базуючи на цих дослідях свої висновки. Для цього застосували дуже простий спосіб: наказували всім хатам-лябораторіям провести, скажім, яровизацію будь-якої культури, при чому зазначали, що цей захід обов'язково дає збільшення врожаю на 20%. Хати-лябораторії виконували завдання й покійно повідомляли, що дійсно було підвищення врожаю на 20%. Так одержували дані «масового дослідження на виробництві», заперечувати які, звичайно, було «шкідництвом». Так утворювався успіх суто-советських учених, озброєних марксо-ленінською методологією. Коли ще додати, що з 10 000 хат-лябораторій України, що числились на папері, провести будь-який нескладний дослід ледве могли 50—60, то образ сучасних методів сільсько-господарської советської науки стає цілком ясний.

Ця підміна науково-дослідчої роботи інсценуваннями політичного значення спричинила величезну шкоду сільському господарству й ще поглибила його кризу та неможливість досягнення масових високих врожаїв.

Аналізуючи історію розвитку сільсько-господарської науки в Україні, приходимо до висновку, що вона в різних своїх галузях досягла великих успіхів, завдяки творчій силі українського народу, української інтелігенції, навіть не зважаючи на катування й фізичне знищення багатьох українських учених.

Цілком зрозуміло, що сільсько-господарська наука розвивається рівнобіжно розвитку сільського господарства, розробляючи проблеми, що їх висуває сільсько-господарське виробництво. До суцільної колективізації сільського господарства в Україні, розвиток науки йшов звичайним шляхом та загальнови-знаними методами світової сільсько-господарської науки. З завершенням колективізації й одержанням конкретних завдань від комуністичної партії та з засто-суванням марксо-ленінської методології, сільсько-господарська наука потрапила в вузькі рямки партійних директив, тероризуючий вплив відповідних урядових органів привів навіть до такого ганебного стану, коли висновки науково-дослід-чої роботи втратили свою об'єктивність, наукове значення та перетворились на політичні гасла.

Сільсько-господарська наука України в 1935—1941-их роках втратила свою об'єктивну цінність, як складова частина світової науки та набула лише харак-теру псевдо-наукового обслуговування політичної пропаганди советських заходів.

Цілком зрозуміло, що нормальний, повноцінний розвиток сільсько-госпо-дарської науки України, який цілком відповідав би великій творчій силі україн-ського народу, можливий лише в умовах політично незалежної, демократичної країни, сільське господарство якої розвивається не за партійними директивами й комуністичними експериментами, а по законам світової економіки.

Іван Вигнанець

Високі Школи в Україні

Загальні зауваження.

Після революції 1917 року, особливо на жовтневому періоді, шкільне будів-ництво пішло різними шляхами в Росії і Україні. В Україні, і інших державах, що повстали по розвалі царської Росії, було започатковане шкільне будівництво на здоровому національному ґрунті і на широких демократичних засадах. В Мос-ковщині хоча назовні залишено стару систему високих шкіл, але змістом пере-організовано, виходячи з завдань програми комуністичної партії, де між іншим сказано таке: »Довести до кінця розпочату від жовтневої революції 1917 р. справу перетворення школи з зброї клясового панування буржуазії в засоби повного знищення поділу суспільства на класи, в засоби перетворення суспільства в кому-ністичне«. На території Московщини дотримано до певної міри ленінський прин-цип, що не все в буржуазійній школі погане, треба уміти відібрати все, що було кращого, використати для побудови безклясового соціалістичного суспільства. »Весь буржуазний інвентар, в тому числі і наука, є надбанням пролетаріату«. »Завдання робочої кляси є в тому, щоб зберегти все цінне, залишене буржуазним суспільством, у тому числі і школи, щоб усе це в майбутньому використати в інте-ресах пролетаріату«. Провідники російської революції так відносилися до висо-кої школи на початку революції, тому що усвідомлювали роллю високої школи в сучасному суспільстві. Бо й справді в високих школах, зокрема в університетах зосереджувався цвіт інтелігенції, а інтелігенція за К. Кавтським »уявляє собою

такий шар населення, який легше всього може піднятися вище клясової й сословної обмеженості і в ідеалістичному благородстві може почувати себе вище тимчасових особистих інтересів, може зосередити свою вагу на далекосяглих завданнях і ідеалах всього суспільства та в потребі захищати їх». Крім того «буржуазія перетворила лікаря, юриста, священника, поета, вченого в своїх платних робітників. Інтелігенція неминуче стає виразником свого господаря, становиться зброєю в руках пануючої кляси, її дівою силою».

Виходячи з цього, на початку революції, крім проблеми відношення до старої інтелігенції і її твердинь, високих навчальних і наукових закладів, виникла потреба створення власної, спершу пролетарської, а пізніше «соціалістичної інтелігенції», щоб теж була виразником свого нового господаря, зброєю в руках панівної кляси, її дівою силою. Треба було спочатку за всяку ціну переманити на свою сторону стару інтелігенцію, а згодом виховати свою. Для цього були кинуті гасла «соціалізм ми будемо будувати руками тих людей, що їх нам залишив капіталізм», а пізніше навіть «оточити увагою і піклуванням старих фахівців». Знаючи, що висока школа може бути єдиною зброєю в руках пануючої робочої кляси, в справі витворення власної соціалістичної інтелігенції, вирощування власних висококваліфікованих кадрів для всіх ділянок соціалістичного будівництва. Треба ту школу здобути: спочатку стару розвалити, а на її руїнах будувати нову. «І саме з тією метою радянська влада відкрила двері високих шкіл для робочих по всім галузям народного господарства». Це міроприємство цілковито відповідало настановам комінтерну, бо в програмі його теж недвозначно сказано: «Лише в тій мірі, в якій пролетаріят виділяє свої авангардні шари на всі командні становища соціалістичного будівництва і культури, лише в тій мірі, в якій ці шари все більше й більше ростимуть і втягатимуть нових і нових членів у процес культурної революції, перебудови, і поступово перемагатимуть внутрі клясовий поділ на «передові і відсталі» шари пролетаріату. Створиться одночасово і гарантія переможного соціалістичного будівництва, гарантія проти бюрократичного загнивання і клясового переродження».

Як бачимо, перебудова високої школи в післяреволюційний період мала багато програмових підстав і згори мусіли бути виправдані всі експерименти, що сталися в процесі цієї перебудови. Большевики, ще до приходу на Україну, в Росії, зберігаючи за формою стару систему високошкільної освіти, внесли значні зміни в зміст освіти, а саме: декретом з 21. 3. 1918 р. відкрито вступ до високих шкіл усім без атестатів зрілості, запроваджено безплатне навчання і надання стипендій. Відмінено дипломи для випускників і допущено студентів до управління високими школами. Трохи згодом відмінено всі вчені ступені, впроваджено відкриті конкурси для заміщення катедр і відмінено систему виборів керівників високих шкіл (ректорів, деканів).

Побачивши, що з «вільного вступу» нічого не виходить, в 1919 р. організовано робітничі факультети для елементарного підготовки робітників і селян. В 1921 р. отворено в Москві інститут червоної професури для підготовки своїх учених.

Але найбільшою подією в житті високих шкіл був лист ЦКРКП з грудня 1922 р. до парт. організації «про роботу високих шкіл і робітфахів». Була дана оцінка праці і накреслено чергові завдання: «Наситити своїм ідейним впливом саму роботу високих шкіл». У зв'язку з цим Совнарком РСФСР ухвалив «нове положення про високі школи», яке звучало: а) ліквідувати автономістичні традиції, б) забезпечити зв'язок професійних і громадських організацій з високими школами й

участь цих організацій в радах шкіл і факультетів і в) дозволити студентам брати участь у виборах правління високих шкіл і мати своїх представників у правліннях високих шкіл, факультетів і предметових комісіях.

З такими законоправними засадами окупант прийшов в Україну і воленс воленс діячі української науки й культури мусіли їх прийняти для переведення в життя.

Етапи будівництва високих шкіл.

З початком революції 1917 року в Україні розпочалося стихійне відродження всіх ділянок національно-культурного й державного будівництва. Найбільше масовий і бурхливий був рух військовий (стихийне творення українських військових одиниць, творення українського визвольного козацтва тощо) і культурно-освітній (організація «Просвіт», аматорські театри, хоріві гуртки, видавництва і всіх ступенів школи). Школи творилися, так би мовити, «всім фронтом». Творили їх на місцях учителі, місцеві культурні діячі, земство, міські управи і нарешті Українська Центральна Рада в Києві в особі її Генерального Секретаря в справах освіти Ів. Стешенка. Так в 1917 р. вперше в історії України було започатковано організацію української національної школи. Для притягнення ширших громадських кіл до будівництва української національної школи організовано було «Товариство шкільної освіти» з чільних діячів-педагогів, що мало завданням виготовлення підручників та переведення підготовчої роботи до скликання учительського з'їзду.

В березні 1917 року розпочала діяльність перша українська гімназія ім. Т. Шевченка, а згодом друга гімназія ім. Кирила й Методія. Одночасово відкрито перший Український Народний Університет у Києві, що 5. 10. 1918 був перетворений в перший Державний Український Університет з 4 факультетами: історико-філологічним, фізико-математичним, правничим і медичним, і Українську Академію Мистецтва.

Крім університету і Академії Мистецтв, в Києві, 26. 10. 1918 відкрито університет у Кам'янці-Подільському в складі факультетів: історико-філологічного, правничого й богословського. Пізніше в 1919 році відкрито ще сільсько-господарський. Третій Університет мав бути в Полтаві, але покищо в 1918 р. організовано лише історико-філологічний факультет. В 1918 р. відкрито також університет у Катеринославі, а на старших університетах: в Києві, Харкові й Одесі засновано катедри: української мови, українського письменства, української історії та українського права.

З окупацією України більшовиками і в період нової форми визвольних змагань (масових повстань) уся система шкіл декілька років існувала «сама по собі», незалежно від окупаційної влади. Освіта в той період, навіть по великих містах, знаходилася в руках і під творчим впливом національно-свідомих діячів, що в той час мали голос в справах освіти, як і в інших галузях культури й народнього господарства. Лише згодом, а саме в 1920 р., була видана «Деклярація про соціальне виховання». Ініціатор і організатор народньої освіти в УССР Гр. Гринько не прийняв системи освіти РФСР А. Луначарського з 1918 р., а створив свою, що була синтезом існуючої освіти в Європі і Америці. Схема цієї першої радянської системи освіти була така:

I. Соціальне виховання:

- а) від 4-ого до 8-ого р. життя дитячі садки, майданчики,
- б) від 8-ого до 15-ого р. єдина трудова школа.

II. Професійна освіта:

- а) від 15-ого до 18-ого р. професійні школи,
- б) трирічні технікуми.

III. Висока освіта:

- а) 4-ирічні наукові інститути,
- б) дворічні академії.

В 1922 році Третя Всеукраїнська Нарада в справі освіти схвалила без змін схему загальноосвітньої школи і трохи скорочувала професійну й високу освіту. Роботу цю виконав «Укragenoprof» з Я. Ряпом на чолі. Технікуми в цій системі були високі школи, які готували фахівців до вузької практичної діяльності: інженери, агрономи-практики, зоотехніки. Технікуми були основними високошкільними навчальними закладами.

Поруч технікумів, замість університетів і політехнічних інститутів, існувало небагато інститутів, що готували обмежене число інженерів, організаторів та адміністраторів у всіх ділянках народно-господарської діяльності. Такі інститути існували для всіх фахів професійної освіти не тільки в університетських центрах і на базі колишніх університетів, й у менших містах: Вінниця, Херсон, Ніжен, Полтава тощо. Цією системою остаточно було розвалено всі університети і політехнічні інститути в Україні. З колишніх університетів, учительських інститутів і учительських семінарій повстали т. зв. Іноінститути народної освіти — Київ, Одеса, Харків, Катеринослав, Вінниця, Кам'янець - Подільський. ІНО складалося з 3-х факультетів:

1. Соціального виховання (соц. вих.), що готував учителів-педагогів для дитячих садків, дефективних дітей та семирічок;

2. професійної освіти (проф. ос.), що готував кадри учителів для професійних шкіл і почасти для технікумів, вони не були фахівцями якогось індустріального фаху і

3. політичної освіти (політпросвіт), що готували учителів пропагаторів і лекторів для масової політосвітньої роботи, учителів для партійних шкіл, для робітничих клубів, сільських будинків культури.

Та це була лише форма, щодо змісту, то українська система освіти уже мала готову, привезену з Москви. Це цілком зрозуміло, що не могла Україна відставати в «революційності», скажімо, залишати вчені звання й наукові титули, в той час як в Росії їх скасовано, або не допускати студентів і «партійно-професійних організацій» до управління школою. І коли навіть українці думали, що в змаганні двох культур, українська, як вища і на рідному ґрунті — переможе, то скоро переконалися в протилежному, бо російська культура була підперта не лише революційною теорією, а й практикою — багнетом, терором.

Провідники й керівники радянської шкільної освіти в Україні дуже багато писали й говорили, правдивіше сказати, «повторювали» за Москвою про завдання соціального виховання. Радянська школа мала виховати гармонійну, всебічно розвинену, з пролетарським світоглядом людину нового суспільства, навчити її, як практично дійти до комунізму. Для кращого здійснення цих завдань випробовували різні модерні методи навчання у всіх школах.

З цього погляду висока школа не могла бути аполітичною, а повинна була стояти на позиціях «класової боротьби», й бути зброєю в руках робітничої класи та незаможного селянства. Висока школа є «кузнецю виховання й підготовки молодого покоління і через те є такою ж політичною організацією, як і кожна організація робітничої класи».

Для підготовки професорів усіх фахів високих шкіл і для наукових інституцій у всіх ділянках народного господарства й культури, були організовані науково-дослідчі катедри (пізніше перетворені в науково-дослідчі інститути), що мали свої кабінети, лабораторії, майстерні і кадри вчених співробітників (дійсних членів), кандидатів, асистентів і аспірантів.

В науково-дослідчих катедрах і інститутах згуртувалися всі творчо-активні й національно свідомі елементи, що почали навіть у цих нових за формою умовах творити високі культурно-національні цінності, тому так для неутраляції цієї діяльності, як і для прискорення советизації освіти, науки й культури були допущені нібито як тимчасові заходи — різного типу коротко - й довгореченцеві курси, вечірні технікуми й вечірні робфаки. До цих закладів пішли робітники без відриву від виробництва, в більшості це був партійний комсомольський та професійний актив.

Ці курси, технікуми й робфаки нібито мали ті ж завдання, що й сталі професійні й інші навчальні заклади, але в дійсності виконували функцію найширшого позашкільного навчання, селекціонували й відбирали найбільш активних, що мали революційні заслуги перед партією і рад. владою та «оформляли» їхній вступ до високих шкіл і наукових закладів. З причини соціально-політичних відносин у перших лавах цих «піонерів науки й культури» були люди чужі Україні. Це були в переважній більшості росіяни, жида, поляки, лотиші й зрусіфіковані українці.

Для ілюстрації такого становища наведемо дані національного складу робфаку Київського Інституту Народного Господарства в 1922/23 навчальному році: жидів 80%, росіян 10%, українців 8%, інших 2%. При чому свідомих українців усього 2 особи на 120.

Не набагато кращий національний стан був у робфакові Київського Сільсько-Господарського Інституту. Національний склад його в цьому році був такий: жидів 50%, росіян 23%, українців 25%, інших 2%.

За партійним і соціальним складом ці дві установи були такі: членів і кандидатів ВКП (б) 40%, комсомольців 40%, позапартійних 10%; робітників 60%, селян 25%, службовців 15%. Останні дані щодо соціального складу не відповідають дійсності, бо категорія робітників фактично була підвищена за рахунок жидів, що здебільшого були торговцями й ремісниками.

З самого початку і аж дотепер уся організація радянського шкільництва збудована на повній централізації всієї системи, повній її підпорядкованості партійним організаціям. Від завідувача чи директора школи, районного чи округового інспектора аж до комісаріяту чи тепер міністерства освіти.

На перший погляд здавалося, що коли Україна мала свій Наркомос і навіть свою власну систему освіти, то і в практичній роботі мусіла б мати вільну руку — та не так було. Насправді українські керівники освітою, нібито во ім'я реорганізації на засадах відмінності від московської, ліквідували всі університети й

політехнічні інститути. Цим заходом, руками самих українців, окупаційна влада завдала першого удару українській визвольній боротьбі на найвідповідальнішому відтинку культурно-освітнього фронту.

Були ліквідовані не лише «старі фортеці культури й науки», де вже українці мали якісь позиції, а й ще молоді паростки української національної культури, новозорганізовані українські високі школи. Головне, що більшовики, допустивши «відмінність» системи високої освіти в Україні, безоглядно ввели нечуваний тоталітарний режим керування всім життям високошкільних установ.

Повчальний приклад з «реорганізацією» Української Академії Мистецтв.

Як відомо, в Україні крім Академії Наук і Академії Архітектури як науково-дослідчих установ (і то ці установи не мають назв українських, а лише для України: «Академія Наук України», «Академія Наук Архітектури України») ні одна з високих шкіл не має назви «Академія», тоді, як у Московщині ці назви збереглися і за Академією Мистецтв, і за Сільсько-господарською Академією ім. Тимірязєва і багато іншими. Цікаво, як приклад, подати, як московська окупаційна влада руйнувала славнозвісну Українську Академію Мистецтв у Києві.

З окупацією України, Академія Мистецтв, як і всі українські культурні установи, опинилася в стані, що її мусіли терпіти «впредь до могутніх послєдовать распоряженій». Їй дозволено було існувати на підставі закону про приватні школи (з 1. липня 1914 р.) і відмовлено в державних субсидіях. Лише завдяки жертвенності української кооперації, зокрема «Дніпросоюзів», працівників Академії врятовано від голодної смерті. Після денікінців советська влада в особі Дадикіна, голови Всеукраїнського Комітету образотворчого мистецтва, остаточно ліквідувала Академію, перетворивши її на Художній Інститут, а найкращих мистців-основоположників ліквідовано: професора Мурашка замордовано матросами на вулиці, а інших професорів М. Войчука, С. Налипінську, В. Сидяра і інш. уже в останні роки ув'язнено й, очевидно, знищено.

Реформа високого шкільництва в 1921/22 рр. привела до того, що число 56 000 студентів до 1924 р. зменшилося на 35 000, з того українців до 30%.

Для прикладу наводимо також «досвід» реорганізації Київської Політехніки і Київського Університету.

До революції Київська Політехніка була найповажнішою високошкільною установою і складалася з таких факультетів: механічного, інженерного, хемічного й лісо-агрономічного.

В 1922/23 рр. з агрономічного факультету виділено сільсько-господарський, цукровий і зоотехнічний інститути як самостійні одиниці. В 1925/26 рр. переведено остаточно реорганізацію і утворено такі самостійні інститути: агрономічний, лісовий, електро-технічний, будівельний, керамічний, шкіряний, механічний, інженерно-будівельний, хемічної технології. Цукровий Інститут перетворено в інститут харчової промисловости, а зоотехнічний в ветеринарно-зоотехнічний.

В 1934 р. знову більшість цих установ об'єднано в Індустріальний інститут. Залишилися самостійними: сільсько-господарський, лісовий, ветеринарно-зоотехнічний, харчової промисловости, шкіряний і механічний.

З Київського Університету виділено медичний факультет в самостійний інститут, юридичний присєднано до Інституту Народного Господарства, а з рештків утворено Інститут Народної Освіти ім. Горького. В 1934 р. відновлено знову Університет ім. Шевченка в складі 5 факультетів, 7 дослідчих інститутів, 3-х заповідників і ботанічного саду. Все шкільництво фактично кермувалося на місцях

раніш і тепер партійними організаціями й органами безпеки, що підлягали вищим партійним інстанціям аж до ЦК ВКБ. Українське високе шкільництво зразу ж було перебудоване на ще більшій централізації, аніж московське. »Положення о висших учебных заведениях РСФСР« з ІХ-1921 року було без істотних змін, хіба що в гіршу сторону перелицьоване в »Тимчасове положение про ВУЗ УРСР«. На основі »Положення« вищою школою нібито керував Наркомос, але в той же час діяльність їх мали право контролювати Президія Губерніяльного виконавчого комітету. Практично керували високими школами ректор і правління в складі 3-5 осіб, що їх призначав Наркомос на один рік. Головував у Правлінні ректор. Президія факультетів складається з декана призначуваного Наркомосом і 2-4 членів. Ні професорських, ні факультетських рад не було.

З 1922 р. керування високими школами було дещо змінено в той спосіб, що на чолі школи стояв ректор і політкомісар, першого призначав Ужроловпрофос, а другого ЦК партії, в погодженні з місцевими органами безпеки — ГПУ. Крім того в більших школах існували правління чи дорадчі бюро з 3 чи 4 осіб. Факультетами як і раніш керували декани, а в методичних справах факультетські та предметові комісії. Коли б не політкомісари, що мали необмежені права, то така організація в дечому була подібна до університетських статутів 1849 р.

Щодо кількості високих шкіл і студентів, то в 1929 р., в зв'язку з реорганізацією, в 229-ьох інститутах і технікумах навчалось 88 221 студентів (в тому числі інститутів 42, технікумів 109, робфаків 79).

В той час студентів українців на всіх високих школах училося лише 53,1 %, тоді як росіян 20 % і жидів 22,5 %.

Коли мати на увазі, що в Україні поперх 80 % українців, а росіян лише 9,2 %, то стає ясно, що головна роля високих шкіл в Україні була русифікаторська.

За росіянами були забезпечені місця в промислових, технічних, медичних, мистецьких і соціально-економічних школах, а студенти українці вчаться здебільшого в сільсько-господарських (агрономічних), ветеринарно-землевпорядчих, меліоративних і педагогічних школах.

Ще більше погіршало становище українських шкіл у рр. так званої реконструкції народнього господарства 1928—1933. В ці роки панував на Україні нечуживий терор і штучний голод . . . В ці роки знищено найбільш активне і продуктивне селянство, рештки передової інтелігенції.

В наступні після 1933 роки становище українських високих шкіл не покращало. З того часу большевики цілком зцентралізували адміністративно управління, тому в правовому відношенні українські високі школи переймають давно пануючу в Росії структуру. В першу чергу до українських шкіл застосовують низку постанов головню пленумів ЦК ВКП (б): з липня 1928 р., з листопада 1929 р., постанову ЦК і СНК ССРСР з лютого, липня і листопада 1930 р.

У зв'язку із цими постановами в українських високих школах переводять такі зміни: 1. усталюється стала сітка високих шкіл, споріднені об'єднуються, дрібні ліквідуються, 2. технічні сільсько-господарські, медичні й економічні передаються галузевим Наркоматам, 3. в українським Наркоматі освіти залишаються лише педагогічні й мистецькі, 4. перебудовуються учбові плани й програми в напрямку збільшення практики, 5. ліквідується виборча система будь-яких керівних органів, вводиться єдиноначаліє, 6. рішуче змінюється соціальний і національний склад високих шкіл. Робітниче ядро доводиться до 60 %, практикується мобілізація партійного активу до школи, т. зв. партійні й професійні

тисячники, приймаються рішучі заходи до очищення високих шкіл від чужого більшовикам елементу не в порядку чисток, як було досі, а систематично вивчаючи персональний склад, усуваючи непевні елементи і підбираючи більш благонадійні.

В наслідок таких заходів становище високих шкіл в Україні стало просто трагічне.

З 1. жовтня 1934 р. відновлено університети: в Києві, Харкові, Одесі й Дніпропетровську. Почалась чергова «кампанія», що коштувала Україні багато жертв, бо в зв'язку з об'єднанням високошкільних установ, що уже якось існували, всі українські національно-творчі елементи були усунені. На цей період припадає організація Всесоюзного Комітету в справах високих шкіл при ССРСР. В новозорганізованих університетах викладовою мовою стала російська за малими виключеннями. В такому становищі опинилися всі народні, професійні й середні школи. По містах почалася насильна або «з власних бажань учнів і батьків» русифікація шкіл. Лише особливо відважні професори продовжували читати українською мовою. Наприклад, у Дніпропетровських високих школах читали українською мовою в сільсько-господарському інституті 3 особи, в гірничому, фізико-технічному ніхто не читав по-українськи, в університеті лише українознавчі дисципліни читалися українською мовою.

Високі школи підлягають безпосередньо комітетові в справах високих шкіл, а інститути галузеві крім того комісаріатам у Москві. Систематичні перевірки професури і студентства, а також численні «процеси» в зв'язку з викриттям так званих «шкідництв» та «ухилів», робили своє діло й довели до того, що число українців і студентів, і професорів зменшувалося до мінімуму.

Цікаво навести такий приклад: в 1923 році в Полтавському Педагогічному Інституті було 140 наукових робітників українців, а в 1940 р. залишився з них лише один і той повернувся з заслання, відбувши кару.

Не зайвим є пригадати, що всі Наркоми Освіти УССР були до одного знищені: Гринько, Шумський, Скрипник, Затонський, Хвиля. Усунення кожного з них від праці супроводилося відповідною «чисткою» працівників освітніх установ згори донизу. А після самовбивства Скрипника його ближчий заступник Хаїт вчинив правдивий погром на українську інтелігенцію.

Все це діялося тільки в Україні. В Московщині, як відомо, в цей самий час високі школи більш менш нормально існували без таких жахливих руйнувань. Вони не зазнали ані революційних експериментів, ані національних переслідувань, університети й політехніки не були зруйновані; їх тільки де в чому пристосовували до нових вимог, не змінюючи ані структури, ані персонального складу. Тому в Московщині за увесь час змінилося лише два наркоми освіти Луначарський і Бубнов. Касіор у промові на XIII з'їзді КПВ (у) в 1937 р. подав такі дані про участь української інтелігенції в культурному процесі: Всього студентів-Українців в високих школах 54 % (число не збільшилося з 1933 р.), учнів у середніх школах 75 %, учнів в початкових школах 80 %.

Студентів українців у високих школах на 1-е січня 1946 було 550 тисяч. З них у високих школах: Наркомзему 74,4 %, Наркомздоров'я 74,2 %, Наркомосвіти 69,1 %, Наркомшляхів 52,7 %, Наркомважпрому 40,0 %, Наркоммісцпрому 31,0 %. Аспірантів українців в інститутах було 1069 осіб, або 50,9 %. З них в установах: Наркомзему 70,0 %, Наркомосвіти 57,0 %, Наркомздоров'я 45 %, Наркомважпрому 44 %. В цілому було української інтелігенції науковців і студентів на 1-е січня

1937 р. в високих школах Наркомзему 37,0 %, Наркомздоров'я 26,0 %, Наркомосвіти 52,0 %, Наркомважпрому 36,0 %. Не краще становище українців було в науково-дослідних інститутах, наприклад: в 1933 році було 48,0 %, в 1937 році 52 %, в тому числі в Академії Наук в 1937 р. 54,9 %. За довідкою «Радянської України» в 1934—35, в проводі науково-дослідних установ з 520 осіб, було: москалів 155, жидів 245, українців 120.

З вищеподаних даних можна б зробити висновок, що відсоток українців у високих школах і наукових установах мав би відігравати якусь роллю. Та не так було насправді. Національний склад високих шкіл був різний на папері і в дійсності. Більшість українців числилося українцями лише за паспортом, а насправді вони не лише вживали російську мову, а й були виховані в російських школах. В 1938/39 навчальному році з 30-и харківських високих шкіл лише в 4-ьох хоч частково вживали української мови (в інституті журналістики, бібліотечному, педагогічному й державному університеті). Під впливом терору Єжова, промов Постишева, Хрущова й Попова «про вищість російської культури і мови» — українська інтелігенція, яка збереглася, поступово почала в установах і культурних закладах вживати російську мову. Наприклад, в першому Харківському Медичному Інституті в 1938 р. лише один професор викладав українською мовою. Директор Інституту Гаспарян, щоб примусити професора перейти на російську мову викладання, викликав його до себе в кабінет і запропонував в категоричній формі не вживати українську мову в аудиторії. Подібний випадок мав місце і в Харківському Електро-технічному Інституті ще в 1935 році.

Сучасний стан високих шкіл.

Особливо значні зміни стали в високих школах в останні роки перед війною, коли школа остаточно втратила не лише здобутки революції, а й те, що мала з дореволюційних часів. Найвизначнішою подією в життю високої школи була ухвала Центрального Комітету комуністичної партії і Ради Народніх Комісарів СРСР з 23. 6. 1936 р. про роботу і провід високих шкіл. В цій постанові дано різку критику існуючого стану й накреслено певні напрями для усталення певного режиму в високій школі. Ухвала має такі розділи: 1. прийом до високих шкіл; 2. організація учбового часу; 3. організація учбової праці; 4. провід високою школою і 5. порядок і дисципліна в високій школі.

Цією ухвалою створено передумови для дальшої перебудови високої освіти.

В 1937 р. ухвалою партії і Уряду відновлено наукові ступені і вчені звання для професорів високих шкіл і наукових установ. Введено наукові ступені кандидата наук і доктора наук і вчені звання асистента, доцента й професора. В кінці того ж 1937 року прийнято другу важливу ухвалу про штати й штатну оплату праці в високих школах. І нарешті 5. 8. 1938 р. схвалено типовий устав високих шкіл.

В такий спосіб українські високі школи, на підставі ухвал загальносоюзних урядових чинників все більше й більше втрачали своє і національне обличчя, і організаційно-структурну форму. Остаточо високі школи набули теперішньої форми в 1940 р., коли було скасовано стипендії, а натомість введено плату за навчання. Та в цих зовнішніх змінах залишалось без всяких порушень керівництво високою школою партією через всю систему партійної організації (від високо-

шкільного осередку аж до ЦК) і через органи Міністерства Внутрішніх Справ (від високошкільного спец. відділу аж до найвищих інстанцій). Між іншим діяльність органів МВС у високошкільній системі заслуговують на те, щоб про них сказати. Мало хто знає в Європі, що Ректор Університету чи Директор Інституту в Україні контролюється не лише партійною організацією, а й так званим спеціальним відділом, що являє собою не що інше, як відділ місцевої установи МВС. Це цілком автономна установа в високій школі. До бюро спеціального відділу не має права вступу ніхто, крім його співробітників, які призначаються МВС. Спеціальний відділ має ширші завдання, ніж партійний осередок. Спеціальний відділ проводить в стінах високої школи розвідну працю: слідкує за настроями, збирає і зберігає таємні документи й матеріали, слідкує і вивчає не лише за «неблагонадійними», а й за членами партії. Це всесильна установа, сторожа радянської влади в системі високошкільної освіти. Всі нитки советської павутини, всі пута, що ними закуті працівники високих шкіл, снуються і готуються в спецвідділах.

Таку має зовнішню і внутрішню структуру сучасна висока школа в Україні,

Коли до того додати, що з 153 високих шкіл є університетів 5, індустріальних інститутів 10, хеміко-технологічних інститутів 8, будівельних 10, сільсько-господарських 20, медичних 10, педагогічних 20, мистецьких 8, транспортних (залізничного, авто-шляхового, водного) 4, бібліотечний 1, журналістики 1, плянових 2, радіо-зв'язку 1, авіаційний 1, поліграфічний 1, текстильний 1, метеорологічний 1 і ін. і що в тих високих школах навчалося 173 тис. студентів, то само собою повстає kwestія: чого в цих високих школах навчають? Яку з них має користь український народ?

Це питання дуже важливе, воно вимагає спеціального дослідження і вивчення фахових знань і духового стану підсоветської високошкільної молоді. Попередньо можна сказати, що на праці так в Україні під час німецької, як і тут в центральній Європі фахівці всіх родів, що їх видала українська висока школа — цілком себе виправдали. Наші інженери, лікарі, агрономи, хеміки тощо — виявили себе досконалішими від італійських, мадярських, словацьких, французьких і навіть німецьких. Це пояснюється тим, що в умовах підсоветського життя наша молодь, не маючи національного й духового життя, бо не було й немає ані філософічних, ані теологічних шкіл, кинулася до практичних фахів, до техніки, медицини і ін.

Можна також ствердити, що висока школа, виховуючи молодь на марксістській філософії (Діамат, дарвінізм, історія ВКП), однобоко і штучно ізолює студентство не лише від класичної філософії, без знання якої немислимий сучасний високий фахівець, а й від родини, релігії, церкви, убиває почуття батьківщини, нації. Виховує культурних одиниць, які поза технічною майстерністю являють собою духових калік.

Існуючий стан високого шкільництва в Україні дозволяє зробити такі узагальнення:

Висока освіта в Україні спрямована до ідейного перевиховання всіх громадян.

Для цього система освіти і політичних організацій являє собою одне ціле, ідеологічне і політичне керівництво всіх високих шкіл належить Москві.

В спеціальних курсах діалектичного й історичного матеріалізму, дарвінізму плекають: матеріалізм, інтернаціоналізм, особливе призначення Сов. Союзу для міжнародної революції, особливе «надприродне» призначення Сталіна, рабську покору до «партії і її Вождя» тощо.

Молодь у вищих школах об'єднується в профспілкові організації за фахом попередньої роботи або профілом школи. Студентські організації чи земляцтва заборонені. Наукові гуртки чи наукові товариства, де вони були або є тепер, мають чисто казюний характер, тому ніякої ролі в формуванні світогляду чи дисципліни не мають.

Вся система освіти й виховання плекає й штучно підтримує конфлікти між молоддю і старшими, між дітьми й батьками, родиною, народом. Учить, що любов до свого народу, краю, а тим більше до Бога — це забобони, властиві лише малокультурним людям або ворогам держави. Це стосується так званого ідеологічного боку виховання. Що торкається фахових чи формальних знань, то школи, їх безперечно сяк-так забезпечують і в цьому є позитивні наслідки. Багато зроблено в справі видання різної фахової літератури (підручників, довідників, наочного приладдя). Тому при певній самоорганізації та при наявності природних здібностей, вихованці дістають добрі фахові знання.

Слід підкреслити, що формальні знання, чи фахова освіта мали й мають в порівнянні з ідеологічним та політичним вишколом другорядне значення. Як правило кожного, хто не піддається ідеологічному впливові чи, як кажуть, »формуванню«, навіть коли б студент був геніальним, викидають із школи.

Таким чином, хоча освіта в Україні дійсно поширена, але фактично вона відіграє ролю своєрідного »решета«, через яке пересівають молоде покоління. Все, що не підходить під прийнятий на даному етапі сов. життя стандарт — викидають з високої школи й висилають на Сибір.

Як правило, до таких »не підходячих« відносяться: діти й родичі всіх засуджених за політичні провини, молодь соціально чужих груп (діти духовних осіб, учасників визвольних змагань, дореволюційних і післяреволюційних діячів, що »історично« стали антирадянськими).

На чолі кожної освітньої установи стоїть, як правило, партійна особа. Лише в останніх часах почали призначати фахівців т. зв. »позапартійних« більшовиків. Фактичним керівником високої школи є секретар партійної організації, що здебільшого є чужою національності. Керівник установи, навіть коли він є позапартійним, мусить звітувати і відповідати перед секретарем партійної організації.

В кожній високій школі існують таємні управління, т. зв. спецвідділи. На чолі їх стоїть співробітник МВС. Директор чи ректор не втручається в роботу цього відділу, навіть не має права заходити до його бюро.

Спецвідділ має завдання: 1. збирати й зберігати всю таємну документацію (особливі персональні справи на кожного співробітника і студента, компромітуючі матеріали тощо); 2. листуватися з МВС і вищестоящими спецвідділами; 3. розробляти й зберігати мобілізаційні пляни установи (кожна установа на випадок війни наперед має виконувати якесь оборонне завдання); 4. вивчати кожного співробітника й студента, для цього не тільки листуватися, а головне відвідувати самому керівникові або посилати довірених людей в місця попередньої діяльності науковця чи студента; 5. слідкувати за настроєм та поведінкою окремих осіб і колектива в цілому; 6. збирати та передавати до МВС компромітуючі матеріали.

Ця установа є цілком офіційною і як правило міститься в добре обладнаних (обов'язково залізними ґратами, залізними дверима й сейфами) кімнатах.

Крім того в кожній високій школі є таємні агенти, що перехресно слідкують за кожним зі співробітників чи студентів.

В практиці будівництва високих шкіл були, є і будуть постійні зміни в організації так окремих ділянок, як і цілої системи. Але не для поліпшення, а виключно з політичною метою. Тому нічого не змінювалося після численних реорганізацій високих шкіл. Сучасна висока школа має ті ж завдання, що й високі школи першого етапу революції.

Правдива наука й освіта можлива лише в умовах гармонійного поєднання національних і духових особливостей українського народу з завданнями, що стоять на черзі і які обумовлені суспільно-історичними процесами, що відбуваються в українському народі.

Висока освіта на даному етапі має всебічно сприяти національному і моральному відродженню українського народу. Висока школа має озброювати український народ духовою і технічною зброєю для скорішого досягнення нашого ідеалу, Вільної Української Соборної Держави.

Теперішні високі школи в Україні тих функцій не виконують, а, навпаки, є чинниками русифікації, засобами поневолення України.

Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни

Історична Секція НТШ в час другої світової війни.

Після розв'язання Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові совєтською владою восени 1939 р. завідування його майном, інституціями та науковими відділами перебрали на себе Народній Комісаріят Освіти та Українська Академія Наук у Києві. Цю зміну відчулося швидко у всіх установах НТШ, а в першу чергу в обох його музеях.

Народній Комісаріят Освіти прийшов був зразу з пляном реорганізації усіх львівських музеїв з метою комасації однородних збірок, при чому всі музейні збірки у Львові були проголошені державною власністю. В ході цієї реорганізації Природничий*Музей НТШ став частиною новоорганізованого Державного Природничого Музею, що його зорганізовано на базі природничих відділів Музею ім. Дідушицьких при вул. Рутівського.

В приміщенні Культурно-історичного Музею НТШ, при вул. Чарнецького 24, зорганізовано Державний Етнографічний Музей, ще в його основу було покладено етнографічний відділ Культурно-історичного Музею. Археологічний відділ цього ж музею перенесено, майже в цілості, разом з габл'отами, до новоорганізованого Державного Історичного Музею, в приміщеннях дотеперішнього «Музею міста Львова» (Ринок 4). Директором цього нового музею, в цьому й археологічного відділу, був спершу назначений дотеперішній директор Культурно-історичного Музею НТШ, Я. Пастернак. Однак тому, що він був уже передше іменований професором археології Державного Університету, ім. Івана Франка у Львові, Народній Комісаріят Освіти звільнив його згодом, на його власну просьбу, з посту директора Державного Історичного Музею та іменував директором на його місце С. Ліньова з Полтави (?), а Я. Пастернак залишився науковим консультантом та

опікуном археологічного відділу цього ж музею, як той, що знав докладно всі археологічні збірки Львова.

Водночас представники УАН переорганізували наукові відділи НТШ у відповідні відділи та інститути УАН, під одною спільною назвою «Львівський Філіял УАН в Києві».

У зв'язку з цим в Історичній Секції НТШ відділено археологію від історії і з них зорганізовано два окремі, незалежні від себе, інститути, археологічний та історичний, як львівські філіяли таких же київських інститутів УАН.

I. Археологічний Інститут.

Його персональний склад був такий:

керівник — доц. д-р М. Смішко,

старші наукові робітники — проф. д-р Я. Пастернак та С. Круковскі
(поляк з Варшави),

молодші наукові робітники — доц. д-р І. Старчук та доц. д-р К. Маєвскі
(поляк зі Львова),

асистенти — канд. філь. Р. Тимчук, студ. філь. Р. Ришак та студ. Штенцель
(жидівка),

писівник — спершу М. Левицький, опісля Є. Прокопович.

Інститут примістився був спершу при вул. Чарнецького 24, в кімнатах, що їх займав археологічний відділ Культурно-історичного Музею НТШ і де залишилася була ще незначна його частина, головно магазин («фонди»), непідхожих для експозиційного відділу та ще неопрацьованих матеріялів. Пізніше, восени 1940 р., Інститут перенісся до будинку «Просвіти», Ринок 10/1.

Праця Інституту полягала в основному на кабінетному опрацьовуванні окремих тем по археології західньоукраїнських земель, що їх було узгіднено на спільному засіданні з представником Державного Археологічного Інституту в Києві (проф. д-р В. П. Петров). Теми були пропоновані самими членами львівського Інституту, а саме:

1. **Я. Пастернак** — а) Старий Галич. Його публікація мала започаткувати серію монографій київського Інституту про старі українські городи; б) Археологічна карта західньоукраїнських земель.
2. **М. Смішко** — Культури пізньої римської доби в Галичині.
3. **І. Старчук** — Культурні впливи грецьких надчорноморських колоній на місцеву «скитську» культуру.
4. **К. Маєвскі** — Римські імпорти на західньоукраїнських землях.
5. **Круковскі** — Палеолітна стоянка в Перемишлі.
6. **Штенцель** — Мальована кераміка в Галичині.

Р. Тимчук був бібліотекарем Інституту, а Р. Ришак помагав при сортуванні та перевірці матеріялів до археологічної карти Західньої України.

Для обговорення стану праці над окремими темами відбувалися періодичні засідання, приблизно що два тижні. Тоді дотичний автор подавав до відома хід своєї праці, а другі члени Інституту висловлювали шляхом дискусії свої завваги до цього.

Коли заходила цього потреба, міг кожний науковий робітник жадати для себе матеріяльних заобів на переведення розкопів в терені у зв'язку зі своєю працею, але жаден з цього не користав і розкопи провадив кожний лише в часі літніх ферій, незалежно від своєї теми, там, де він уже давніше розпочав, або де вимагав цього взагалі інтерес науки.

Дозвіл на ведення розкопів давали не місцеві, обласні влади, тільки за кожним разом окремо матірний Інститут у Києві, у формі письменого договору з дотичним керівником розкопів. В цей спосіб, влітку 1940 р., Я. Пастернак провадив розкопи на «Золотому Току» в Крилосі — старому Галичі, та на городищі «Пліснесько» в Підгірцях б. Золочева, — М. Смішко з К. Маєвским розкопували неолітичне селище в Малих Вікнинах. С. Круковскі досліджував палеолітичну копальню кременія в ярі Серету (?) на Поділля, а І. Старчук брав участь у розкопах матірнього Інституту, під проводом Л. М. Славіна, на терені колишньої грецької колонії Ольвії на початку Бого-Дніпровського лиману.

А в 1941 р. Я. Пастернак досліджував терен кругом Успенського Собору в старому Галичі-Крилосі, в чому брав участь теж І. Старчук, М. Смішко провадив розкопи в Городниці на Покутті, С. Круковскі на Поділля, а К. Маєвскі брав участь у розкопах в Ольвії.

Крім опрацювання власних тем члени Інституту брали теж участь у збірних працях матірнього, київського Інституту.

Першою такою працею було складання збірного підручника археології України. Для нього Я. Пастернак писав розділи: Вронзова доба, Гальштатська доба, Ранні слов'яни та Княжа доба; М. Смішко — Неолітична, Римська та Лягенська доба; — К. Маєвскі — Трипільська культура; С. Круковскі — Палеоліт, а І. Старчук — Скитська культура. Всі ці розділи узгляднювали, звичайно, лиш західньоукраїнські землі. Одначе до вибуху німецько-радянської війни влітку 1941 р. всі розділи не були ще готові й праця не появилася друком.

Другою збірною працею було складання археологічної карти всіх українських земель і тут зібрати західньоукраїнські матеріали мав В. Пастернак. Через свої величезні розміри праця була для східніх областей України лише частинно виконана. Для західніх областей її не можна було теж довести вповні до кінця, але всі зібрані матеріали збереглися.

Київський матірний Інститут організував був на весну 1941 р., спільно зі своїм львівським філіялом, наукове зібрання у Львові, в якому взяли активну участь з доповідями Я. Пастернак та М. Смішко. Члени львівського Інституту брали теж участь у всесоюзному археологічному з'їзді, що відбувся в 1940 р. в Києві та був присвячений вивченню кам'яної й бронзової доби на Україні. В рямцях праць цього з'їзду Я. Пастернак дав дві доповіді: про паскову кераміку та про старшу бронзову добу на західньоукраїнських землях, М. Смішко про селище нордійської культури в Грибовичах біля Львова та про пізньо-трипільське селище в Городниці н. Дністром, а К. Маєвскі про плястику трипільської культури в Галичині.

В місяці березні 1941 р. відбувся в Ленінграді всесоюзний з'їзд дослідників «старих руських городів» і туди був делегований від Львівського Археологічного Інституту Я. Пастернак з докладом про свої розкопи в княжому Галичі (Крилосі). Це була єдина доповідь в українській мові на цьому з'їзді.

В часі німецької окупації (1941—44) Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові було реактивоване. Давня його історична секція осталася одначе далі поділена на дві частини: історичну, під проводом І. Крип'якевича, та археологічну, під проводом Я. Пастернака.

Членами Археологічної Комісії були тоді: О. Кандиба (Ольжич), В. Козловська, Я. Пастернак, Ю.-Полянський, М. Смішко та Л. Чикаленко. На їхніх сходинах були обговорювані їхні біжучі наукові праці, прим., деякі проблеми історії культури старого Галича й бронзові нашійники бастардів лягенської доби (Па-

стернак), орнаментика трипільських мисок (Чикаленко), хронологія пізньоримських тілопальних могил (Смішко), старша трипільська культура в Галичині (Кандиба) і др.

Засідання Археологічної Комісії перервалися ранньою весною 1944 р., коли воєнний фронт перейшов був Збруч та зближався вже до Львова. Її члени опинилися майже всі на еміграції, а один із них, Олег Кандиба-Ольжич, був замучений в німецькому концентраційному таборі в Саксенгавзені.

Я. Пастернак.

II. Історичний Інститут.

Про Історичний Інститут помістимо статтю в найближчому числі, а покищо подаємо вістку про засідання історичної частини в рр. 1943 і 1944.

Доповіді Кружка Істориків.

Доповіді львівських істориків в 1943—1944 рр. на засіданнях «Кружка істориків при Спільці Українських Наукових Робітників при УЦК» були такі:

1. В квітні 1943 р. було інавгураційне засідання присвячене організаційним справам.
2. В квітні або травні 1943 була доповідь проф. Омеляна Терлецького про Руську Раду в 1848 р.
3. 17. травня 1943 р. доповідь покійного о. д-ра Романа Луканя ЧСВВ про українську пресу ХІХ. століття (в зв'язку з тодішньою виставкою української преси у Львові).
4. Доповідь д-ра Коваля «Могилянська Академія» — дня 31. V. 1943.
5. Проф. д-ра І. Крип'якевича про українське населення Холмщини і Підляшшя від княжої доби до наших часів — доповідь з 21. 6. 1943.
6. Проф. д-ра М. Кордуби — дня 5. 7. 43 — про грамоту берегівського надзупана Григора з 1299 р. і про питання приналежности Закарпаття до Галицько-Волинської Держави в 1280—1320 рр.
7. Доповідь проф. Оглоблина дня 13. 11. 43 про роботу істориків у Києві, проф. Крип'якевича про роботу львівських і проф. Дубровського про роботу харківських істориків — всі доповіді як збірні, за час 1941—1943 рр.
8. Дня 27. 11. 43 доповідь проф. Оглоблина «Хто ж автор Історії Русов».
9. Дня 11. 12. 43 докінчення доповіді проф. Оглоблина «Хто ж автор Історії Русов?»
10. Дня 4. 3. 1944 доповідь проф. Н. Полонської-Василенко «Київ і Західна Європа в X — ХІ. столітті».

Ось це були, мабуть, і всі доповіді з дискусіями на засіданнях Історичної Групи Історично-Філософської Секції НТШ, оскільки вкінці березня 1944 приїшла перша евакуація Львова з боку німецьких установ і воєнні дії в Галичині аж до переходу Львова в большевицькі руки в кінці липня 1944. Засіданням істориків головував проф. Крип'якевич, участь брали проф. М. Кордуба, д-р Б. Барвінський, проф. О. Терлецький, проф. Оглоблин, д-р Скорик, о. Лукань ЧСВВ, проф. Дубровський, проф. Ф. Срібний, д-р Н. Думка, д-р І. Карпинець, проф. Голейчук, д-р І. Вітанович, проф. Полонська-Василенко, мгр. С. Білецький, мгр. Левкович, мгр. Прицак, мгр. Домбровський, я і може хто, кого не пам'ятаю. Засідання відбувалися в канцелярії НТШ, вул. Чарнецького 26/І.

В. Мацяк.

Державний архів у Львові.

В мало сприятливих умовах української дійсності під Австрією (до 1918 р.), Польщею (до 1939 р.) і большевиками (до 1941 р.) Державний Архів у Львові був завжди обсаджений тільки польськими науковцями й недоступний для фахового підготування і праці західньоукраїнських науковців у ділянках теоретичного й практичного наукового архівознавства. Щойно в часі від 1. серпня 1941 до першої половини 1944 р. під німецькою окупацією Державний Архів у Львові, керований Архівним Урядом Губернатора Галичини, зцентралізувавши в собі всю архівно-наукову працю в Галичині й обнявши собою 7 великих архівних відділів у Львові (в польських монастирях) та 4 позальвівських Державні Архіви й відділи в Станиславові, Тернополі, Самборі і Дрогобичі з багатими архівними фондами публічно-і приватноправних влад, інституцій, корпорацій, концернів і товариств різного роду в хронологічних рямах від XIV—XX. ст. (до 1939 р.), з диктату німецьких окупантів укомплектувався 6-ма, потім 8-ми польськими львівськими довоєнними архіварами та 6 українськими, майже всіма дослідниками політичної історії або історії права. Кожна з груп архівістів мала свого кустоса. Керівництво й референтура поодиноких архівних відділів була в руках архіварів обох груп.

Наукова робота Державного Архіву в 1941—1944 рр. в воєнних умовах обмежувалася до упорядкування і систематизування архівних фондів Галичини, скомасованих і значно збільшених архівами зліквідованих у 1939 р. в Галичині влад, урядів і установ польської держави. Архівні фонди всіх відділів Державного Архіву були в 1941—1944 рр. з наказу німецьких окупантів офіційно недоступні для українських дослідників. Крім урядової праці українські архіварі Державного Архіву громадили з архівних фондів матеріали для майбутніх праць в ділянках української історії й архівознавства. Результатами урядових праць українських архіварів було впорядкування й зорганізування деяких львівських та більшості позальвівських архівних відділів Державного Архіву (у Станиславові, Самборі, Дрогобичі й інших) та зладження систематичних інвентарів цих архівів (інші відділи опрацювали польські архіварі).

В місяцях від квітня до липня 1944 р. один із українських архіварів львівського Державного Архіву упорядковував і систематизував у Державнім Архіві в Кракові архів уряду Української Народньої Республіки (1917—1923 рр.)

Другий єдиний ще самостійно існуючий в Галичині в 1941—1944 рр. Архів міста Львова, обсаджений 3-ма польськими й одним українським архіварем — кустосом, впорядковував, систематизував і згромаджував архівні фонди до історії Львова. Український кустос (помер 1942 р.) зібрав нові й цінні матеріали для власних історичних праць про Львів.

Українські архіварі стояли в тісному зв'язку з Науковим Товариством ім. Шевченка.

Володимир Мацяк.

Українська наука в Польщі за час війни (1940–1944)

Воєнна хуртовина аж ніяк не пособляє розвиткові чистої науки, зокрема коли йдеться про українську науку під час останньої війни, то вона зустрічала самі перешкоди. Та не дивлячись на всі перешкоди й утиски, вона все таки розвивалася, що корисно свідчить про її силу. Зокрема хотів би я тут підкреслити ідейність і самопосвяту українських учених, що без якоїнебудь допомоги з боку, серед несприятливих умов, за часів національного переслідування і тиску цензури зуміли таки науково працювати і творити нові досягнення.

Під кінець 1939 р., коли советські війська зайняли Західню Україну, багато українців подалося на Захід. Частина їх опинилася в Німеччині і Чехії, а більшість знайшла тимчасове пристановище в Польщі, чи, радше сказати, в тій частині Польщі, що під німецькою окупацією творила т. зв. Генеральну Губернію. Між тими втікачами було й чимало українських учених. Вони поповнили ряди тих українських учених, які вже й перед 1939 р. працювали в Польщі. Згуртувалися вони головно в обох великих містах Польщі, у Кракові і Варшаві, де вже й до того часу були українські наукові осередки. А саме в Кракові працював гурт українців-професорів Ягйлонського університету. Були це професор української літератури д-р Богдан Лепкий, професор української мови д-р Іван Зілінський, доцент української географії д-р Володимир Кубійович, далі професор Гірничої Академії д-р Феценко-Чопівський і інші. При них гуртувалися молодші наукові працівники, зокрема при доц. Кубійовичеві, що коротко перед війною зачав видавати тут «Географічний збірник» та ширше задуману «Географію України», що друкувалася одначе у Львові. — У Варшаві від ряду літ існував Український Науковий Інститут під проводом професорів Олександра Лотоцького і Романа Смалю-Стоцького. Впродовж свого кількالیтнього існування видав цей Інститут поперх 40 томів наукових «Праць» та 10 томів «Повного видання творів» Тараса Шевченка під редакцією проф. Павла Зайцева. І тут був гурт професорів місцевого університету, до якого належали крім вчислених щойно керманічів Інституту ще професори Дмитро Дорошенко, д-р Мирон Кордуба, д-р Іван Огієнко й інші.

Організація.

Від самого початку війни і німецької окупації Польщі робили українські громадянські чинники заходи для одержання дозволу оснувати українську наукову установу на українських окраїнах, що входили в склад тодішньої т. зв. Ген. Губернії, але безуспішно. Вже в першому пропам'ятному письмі, яке вручила українська делегація ген. губернаторові 19. листопада 1939, піднесено цю справу. У відповідь на те обіцяв він видати дозвіл на оснування відповідної наукової установи, чогось у роді приватного Люблінського університету, цебто неповного, — як це він окреслив. Але на обіцянці скінчилось. Згодом по довгих заходах і клопотаннях провідника Українського Центрального Комітету, проф. д-ра В.

Кубійовича, правління Ген. Губернії видало 15. жовтня 1942 р. навіть окремий закон про оснування Наукового Інституту ім. Шевченка. Але з цим законом трапилося те саме, що й з польським законом про оснування українського університету у Львові з 1921 р. — він ніколи не ввійшов у життя.

За пляном, що його опрацював проф. Кубійович, Інститут мав бути науково-дослідчою установою для наукового досліду всіх ділянок українознавства. Мав він складатися з 16 катедр і 2 самостійних доцентур. При кожній катедрі мали працювати крім керуючого професора молодші наукові співробітники: один доцент і 1—2 асистенти. Інститут, як сама назва вказує, мав продовжувати працю Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.¹⁾

З уваги на те, що не можна було добитися затвердження владою якоїсь наукової установи, довелося шукати іншого виходу.

Спробою іншої розв'язки цієї справи було оснування при Українському Центральному Комітеті в Кракові теж за почином проф. Кубійовича і кількох дійсних членів Наукового Товариства ім. Шевченка — Наукової Ради під проводом кол. голови НТШ, проф. д-ра Івана Раковського, згодом проф. д-ра Івана Зілинського. — На жаль, Наукова Рада не мала змоги друкувати своїх праць, тим то обмежилася головню до щотижневих засідань з науковими рефератами. Зокрема слід відмітити низку докладів, присвячених Шевченкові, що були виголошені в березні, квітні і травні 1941 р. Були це слідуочі доклади:

16. III. 1941. Інавгураційний доклад Голови Наукової Ради проф. д-ра Івана Раковського: «Антропологічна характеристика Т. Шевченка».

26. III. м'ї доклад: «Рома й Еллада в творчості Шевченка».

9. IV. проф. Павла Зайцева: «Психологічний портрет Шевченка».

16. IV. Святослава Гординського: «Про мистецький світогляд Т. Шевченка».

7. V. проф. д-ра Богдана Лепкого: «До джерел Шевченкової творчости».

21. V. проф. Платона Лущинського: «Шевченкові Гайдамаки».²⁾

Невеличкий науковий осередок існував при видавничій спілці «Українське Видавництво» в Кракові. В цьому видавництві появилася чимало наукових праць друком. Незабаром по оснуванні цього видавництва подбав я про організацію невеличкої наукової українознавчої бібліотеки, що згодом, під час управи проф. Зілинського, доволі поважно розрослася.

Подібний невеликий науковий осередок був теж zorganizований при моєму видавництві «Бистриця» в Кракові. В 1941 р. виготовлено тут при співучасті ширших кругів українських учених за редакцією проф. Івана Раковського і мою «Енциклопедію українознавства». Ця праця мала вийти в 5 випусках. Не дивлячись на те, що вступний цензурний дозвіл був уділений, остаточного дозволу на друк німецька цензура не дала, тим то видання треба було припинити на першому випуску («Природа і демографія України»). Цей випуск не воступив через те в розпродаж, як і окрема відбитка з нього п. н. «Демографія України» проф. В. Кубійовича. Склад другого випуску «Археологія і історія України» довелося розкинути. — В цьому ж видавництві вийшли за мою редакцією ще два річники

¹⁾ Пор. Є. Ю. Пеленський: Інститут Тараса Шевченка («Краківські Вісті», Краків жовтень 1942). — Частинний передрук у статті Ю. В.: Заснування Інституту імені Шевченка («Нова Україна», Харків 5. 11. 1942, ч. 250).

²⁾ Звідомлення з цих докладів подали «Краківські Вісті», Краків 1941, чч. 63, 80, 95 і 112.

книгознавчого журналу «Українська Книга», 7 випусків «Української Книгознавчої Бібліотеки» — головні відбитки більших статей з «Української Книги» —, та стільки ж випусків «Літературної Бібліотечки», присвяченої публікації творів українських письменників, головні давніших і менше відомих, з моїми вступними статтями та поясненнями. Кілька дальших випусків, що вже були зложені, не довелося вже надрукувати, як і серії українознавчих підручників, з яких були зложені: «Природа України» проф. Раковського та «Українське мистецтво» проф. д-ра В. Січинського.

У Варшаві зорганізовано заходами д-ра Юрія Липи, проф. Івана Шовгенева та інж. Лева Биковського — очевидно теж нелегально — Український Чорноморський Інститут, що присвятився головні дослідам чорноморських проблем. Цей Інститут видав впродовж 1941—1944 рр. 6 випусків «Чорноморського Збірника», кільканадцять окремих відбиток з нього, і кілька інших праць, головні на циклостилї, в тому теж атлас «Чорноморського простору».

На провінції, на найдалї висунених на захід окраїнах української землі, що тоді входили в склад т. зв. Генеральної Губернії, а тепер входять у склад Польської Держави, не вдалося створити поважніших наукових осередків. З поменших можна лише назвати Сянік і Холм.

В Сяноці існував оснований ще до війни український краєзнавчий обласний Музей «Лемківщина» під провідом проф. Лева Геца. Під час війни поширено значно цей музей і приміщено в старовинному замку. Заходами Музею проведено інтересні археологічні розкопи на Лемківщині, багаті вислідами, але, на жаль, не опубліковано про те нічого. Тут відбувалися теж археологічні, етнографічні і мистецькі виставки. М. ін. в днях 23. IV.—2. V. 1940 відбулася вистава образів арт.-малярів Л. Геца і Петра Обаля. З нагоди цієї вистави видано теж окремий каталог.⁹⁾

Обласні музеї зорганізовано теж у Перемишлї-Засянні, Ярославі і Холмі.

В Холмі, де зібралося декільки українських учених, і де став архиєпископом Преосвященний Іларіон (проф. д-р Іван Огієнко), зорганізовано його заходами православну Духовну Семінарію, а при нїй невелику наукову бібліотеку. Цей осередок мав дані розвинутися в поважне огнище православної богословської науки, але прихїд советських військ у 1944⁰р. тому перешкодив.

Наукові видання.

Німецька цензура дуже нерадо дозволяла на друк українських наукових видань, зокрема по червні 1941 р. було дуже важко виклопотати цензурний дозвіл на такі видання. Не дивлячись на те, вдалося все ж таки децто видати друком, інше доводилося видавати нелегально, печатаючи на циклостилї.

Порівнююче найбільше книжок видано з обсягу книгознавства. Тут треба назвати в першу чергу кілька бібліографічних праць:

Інж. Лев Биковський: Туреччина. Бібліографічні матеріали. Варшава 1940. 4⁰ 69 ст. (циклостилї).

Його ж: Степан Рудницький. Біо-бібліографічні матеріали. Одеса (Варшава) 1943, 4⁰ 14 ст.

Мігр Богдан Романенчук: Бібліографія української книги в Великонімецьчині за час війни (вересень 1939 — грудень 1941). Львів-Краків 1942, 8⁰ 32 ст. («Українська Книгознавча Бібліотека» ч. 6).

⁹⁾ Вистава образів, графіки й рисунку в Сяноці, квітень-травень 1940. Сянік 1940, 16⁰ 12 ст.

Бібліографія наукових праць проф. д-ра Володимира Кубійовича. Краків 1943, 16° 16 ст. »Бистриця«.

Тут належить теж згадана нижче праця проф. П. Богацького. — Історії української книги присвячено два річники »Української Книги«. Раніш виходив цей журнал у Львові як місячник, за мою редакцією. Під час війни не вдалося мені дістати дозволу на періодичне видавання цього журналу, тим то довелося видавати його як річник, і то неправильно, бо вийшли усього два випуски:

Українська Книга IV. У століття Шевченкового »Кобзаря«, 1840—1940. Львів-Краків 1942, в. 8° (2) + 195 + (3) ст.

Українська Книга V. У 450-ліття українського друкарства в Кракові, 1491—1941. Краків-Львів 1943, в. 8° 115 + (3) ст.

На зміст IV. річника склалися праці Володимира Дорошенка, Павла Богацького, проф. д-ра С. Наріжного і моя, присвячені Шевченковій творчості і зокрема столітній історії »Кобзаря«, в V. річнику поміщено праці Івана Кривецького, проф. Степана Сірополка, проф. Івана Крип'якевича, проф. д-ра Дмитра Чижевського, д-ра Петра Зленка, проф. Дам'яна Горняткевича і моя. Цей випуск був присвячений оглядові розвитку українського друкарства в Кракові та в Західній Європі за XV—XX. ст. Більші з поміщених тут праць вийшли окремими відбитками в серії Українська Книгознавча Бібліотека:

Володимир Дорошенко: Женевські видання Шевченкових поезій. Львів-Краків 1942, в. 8° 20 ст. (Укр. Книгозн. Бібліотека-ч. 4).

Павло Богацький: »Кобзар« Т. Шевченка за сто років, 1840—1940. (До історії критичного видання його. Бібліографічний покажчик літератури цього видання). Львів-Краків 1942, в. 8° 34 + (2) ст. (ч. 5).

Дмитро Чижевський: Українські друки в Галле. Краків-Львів 1943 в. 8° 29 + (3) ст.

Степан Сірополко: Швайпольд Фіоль, перший друкар слов'янських кирилицьких книг. Краків-Львів 1943, в. 8° 13 + (3) ст. (ч. 7).

Петро Зленко: Книга в українській народній словесності. Краків-Львів 1943, в. 8° 10 ст. (ч. 9).

Дам'ян Горняткевич: Ukrainica в архівах м. Кракова. Краків-Львів 1943, в. 8° 12 ст.

З наукових праць присвячених історії української Церкви слід назвати в першу чергу три відбитки з »Чорноморського Збірника«, присвячені давнішій історії Церкви:

Архiepіскоп Іларіон: Церква під монголами в 13—14. ст. Одеса (Варшава) 1942, 4° 33 ст.

Його ж: Український Запорозький Скит на Афоні. Одеса (Варшава) 1942, 4° 16 ст. і іл.

Його ж: Русикон на Афоні. Холм 1943, 4° 11 ст. 1 іл.

Крім того вийшла друком збірка давніших праць цього ж автора, присвячених історії української Церкви п. н. »Українська Церква« в 2 томах у Празі. — Інші друковані праці займаються вже найновішими часами. Належить тут:

Д-р Степан Баран: По неволі відродження. Українська Православна Церква на Холмщині й Підляшші на новій дорозі. Краків 1940, 8° 64 ст.

Розвідка радше публіцистична, але приносить чимало історичного й правового матеріалу наукової ваги. Автор був одним із творців нових правних форм Української Православної Церкви на Холмщині й Підляшші в 1939—1944 рр. До розвідки додано: »Статут про тимчасову управу православних парохій в люблінському дистрикті« (8° 12 ст.). — Видана з нагоди передачі Холмського собору в українські руки (19. 5. 1940) коротенька монографія:

Холмський Собор. Краків 1940, 8° 16 ст.

на жаль, не має наукового інтересу, бо написана некритично. Вийшла вона

теж в перекладі на німецьку мову. — Цікава за те своїм документарним і ілюстративним матеріалом праця:

Б. Жуків: Нищення церков на Холмщині в 1938 р. Краків 1940, 8° 30 ст.

Тут подано на основі матеріалів зібраних у митрополичому православному архіві в Варшаві вістки про зруйнування 55 українських церков, чим одначе не вичерпано всього матеріалу, бо в 1938 р. поляки зруйнували на Холмщині цілком або частинно 127 церков. Подібна своїм характером до попередньої:

Петро Олійник: Як польщили Посяння. Краків 1941, 16° 48 ст.

Є це перерібка давнішої брошури о. Р. Прислопського, річ радше публіцистична, все ж має чималий інтерес з уваги на свої фактичні дані про польонізаційні заходи польського кліру на західньому Посянні.

Історичні дослідження, як і можна сподіватися, були присвячені головно минулому Холмщини та Лемківщини, що до того часу в українській історіографії були радше занедбані. Особливо цінні тут праці проф. д-ра Мирона Кордуби про Холмщину. Друком вийшли такі праці:

Проф. д-р Мирон Кордуба: Історія Холмщини й Підляшшя. Краків 1941, м. 8° 123 + (3) ст. 5 ілюст., 2 карти.

Його ж: Волеслав Юрій II. Останній самостійний володар Галицько-Волинської Держави. З нагоди 600-ліття його смерті. Краків 1940. 16° 32 ст.

Його ж: Богдан Жмельницький у Белзчині й Холмщині. Краків 1941, 16° 39 + (1) ст.

Інші праці, присвячені минулому Холмщини і Лемківщини — головно новішим часам, мають уже радше публіцистичний, або популярно-науковий характер!

Мстислав Всегоренко: По окраїнних волостях. Довідки про минуле і згадки з мандрівки. Прага 1940, 16° 60 + (4) ст.

Петро Олійник: Лихоліття Холмщини й Підляшшя. Шлях культурного розвою Холмщини й Підляшшя XIX і XX. ст. Прага 1941. 16° 116 + (4) ст.

Юліян Гарнович: 20 років неволі. Лемківщина під польським ярмом. Краків 1941. 8° 47 ст.

Окремо слід згадати про дві історичні розвідки, присвячені двом західньо-українським містам:

Д-р Володимир Січинський: Місто Холм. Краків 1941. 8° 22 ст.

Юліян Гарнович: Княже місто Сянік. Краків 1941. 8° 31 ст.

Чисто публіцистичні є наступні праці, одначе не без інтересу для ученого своїм фактичним матеріалом:

Ното Politicus: Причини упадку Польщі. Краків 1940. 297 + (3) ст. 84 ст. ілюстрацій, 1 мапа.

Юрій Ліпа: Розподіл Росії. З 28 схемами і 1 мапою в тексті. Київ, Одеса, Севастопіль, Керч, Ростов (!Варшава) 1941. 8° 116 + (12) ст.

Його ж: Чорноморська доктрина. Варшава 1940, 4° 124 + 6 ст. (Друге видання 1942, 165 ст. циклостил).

Тут можна ще навести три книжечки мемуарів:

Богдан Лепкий: Казка мого життя. Бережани. Краків 1941, 8° 182 ст. + 20 ст. ілюстрацій.

Яків Гальчевський-Войнаровський: Проти червоних окупантів. Краків 1941, 16° 204 + (4) ст.

Володимир Стрийський: На грані доби. Записки партизана. Краків 1942. 16° 23 ст.

Ірина Винницька: З воєнного нотатника. Краків 1940, 16° 38 + (2) ст.

Перша з них це третя частина споминів покійного поета, присвячена Бережанам. Перші дві частини вийшли ще до війни у Львові. Друга це незвичайно барвні спогади з повстанчих боїв проти большевиків в рр. 1919—20., третя книжечка

подає опис сутичок українських партизан з польськими боївками на Підкарпатті, головню в Стрийщині в 1939 р. Остання це бєлетристичний опис переживань одноі української родини під час облоги Львова німцями в вересні 1939 р.

З історії українського письменства появились в тому часі такі праці:
Євген Ю. Пеленський: Овідій в українській літературі. Краків 1943. в. 8° 48 ст.

Його ж: Шевченко-клясик. 1855—1861. Львів-Краків 1942. 8° 134 + (2) ст.

Його ж: Шевченко і Галичина. Краків 1944. м. 16° 48 ст.

Його ж: Богдан Лепкий. 1872—1941. Творчий шлях. Бібліографія творів. Друге видання. Краків-Львів 1943. 8° 55 ст. з портретом.

Богдан Лепкий. Збірник у пошану пам'яті поета. (За редакцією Є. Ю. Пеленського). Краків-Львів 1943. 8° 80 ст; 10 ст. ілюстр.

Н. Антоненко: За духа нації. Леся Українка, життя й творчість. В 70 роковини народження. Краків 1941. 8° 66 + (2) ст.

Цей список можна поповнити ще деякими популярно-науковими працями:

Богдан Лепкий: Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів. Краків 1941. 8° 135 ст.

Богдан Романенчук: Українське письменство. Популярний нарис для молоді й самоосвіти. Ч. I. (До Котляревського). Краків 1941. 16° 133 + (3) ст.

Тут можна б ще подати кілька видань творів українських клясиків, з науковими вступами і поясненнями:

Василь Дружинник: Повість про осліплення кн. Василька. Редакція і вступна стаття Є. Ю. Пеленського. Краків-Львів 1943, м. 16° 64 ст. 1 мапа.

Слово о полку Ігоревім. Поема з XII ст. у перекладах на нинішню мову. Редакція і вступна стаття Богдана Лепкого. Краків 1941. 8° 63 ст.

Біловод Просович: Слово о полку Ігоревім. (Редакція і вступна стаття Є. Ю. Пеленського). Краків-Львів 1944. м. 16° 112 ст. 1 схема і 1 карта.

Козацькі думи. (Редакція і вступна стаття Є. Ю. Пеленського) Краків-Львів 1944. м. 16° 120 ст. 2 іл. 1 мапа.

Іван Величковський: Писання. (Редакція і вступна стаття Є. Ю. Пеленського). Краків 1943. м. 16° 128 ст.

Гетьман Іван Мазепа: Писання. (Редакція Є. Ю. Пеленського). Краків 1943. м. 16° 50 ст.

Леся Українка: Вибрані поезії. Вступна стаття і редакція Мр Ірини Пеленської. Краків 1940, 8° (2) + 80 ст.

Марко Черемшина: Вибрані твори. За редакцією Євгена Ю. Пеленського. Вступна стаття проф. Миколи Зерова. Краків 1940. 8° 153 ст.

Остап Вишня: Вибрані твори. За редакцією Євгена Ю. Пеленського. Краків 1940. 8° 174 (2) ст.

Соняшні Кларнети. Антологія української символістичної поезії 1920-их років. (Редакція і вступна стаття Євгена Ю. Пеленського). Краків 1941. 8° 64 ст.

Богдан Ігор Антонович: Вибрані поезії. Редакція вступна стаття Богдана Романенчука. Краків 1940, 8° 75 + (5) ст.

З праць, присвячених етнографії і народньому мистецтву можна подати:

Юліян Гарнович: Лемківщина. Матеріальна культура. Краків 1941. 8° 128 (?) ст.

Інж. Леонід Маслов: Дерев'яні церкви Холмщини і Підляшшя. Краків 1941, 8° 19 ст.

Автори обох праць добрі знавці описуваного терену, тим то їх праці мають чималу вартість, тим більше, що це, так сказати б, останні того роду праці, бо українське населення Лемківщини і Холмщини виселено на схід і майбутні дослідники мусітимуть обмежитися лише до того матеріалу, що був раніш на цих областях зібраний. — Популярний огляд народніх звичаїв, мало оригінальний, подано в книжечці:

Віктор Андрієвський: Звичаї й обряди українського народу. Краків 1941. 8° 51 ст.

З географії України крім другого видання «Географії України і сумежних країв» проф. д-ра В. Кубійовича (Краків-Львів 1943, 8° 520 ст. і 5 мап) та згадуваної вже «Демографії України» цього ж автора, видано властиво лише одну працю:

Іван Шовгенів: Чорне Море. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну. На правах рукопису. Варшава 1941. 4° 112 ст. 1 мапа.

За те вийшло дещо більше нових картографічних праць:

В. Кубійович - М. Кулицький: Адміністративна карта Галичини. Краків-Львів 1942. Мірило: 1 : 2 500 000.

Те саме, мірило: 1 : 1 500 000.

Юрій Липа і Лев Биковський: Чорноморський простір. Атлас. Схеми рисував Ст. В. Варшава 1941. 4° 46 ст.

В. Кубійович - М. Кулицький: Адміністративна карта Галичини. Краків-Львів 1943. Мірило: 1 : 500 000.

І х же: Лемківщина й Надсяння. Краків 1940. Мірило: 1 : 400 000.

Остання карта вийшла теж по-німецьки, як і карта Холмщини і Підляшшя тих самих авторів і в тому самому мірилі.

Цей огляд можна завершити кількома працями з обсягу народнього господарства і техніки:

Г. І. Братіяну: Початки торгівлі на Чорному морі. Варшава 1940. 4° 42 ст. (цикл.).

Дмитро Нестеренко: Організація морських портів України. Одеса (! Варшава) 1941, 4° 34 ст. 3 схеми.

Анатоль Огієнко: Комунікаційне летунство в Чорноморському просторі. Варшава 1941, 4° 32 ст. 2 схеми. (цикл.).

Втрати.

Це коротке вичислення скромних осягів української науки в Польщі під час війни треба, на жаль, замкнути оглядом наших втрат.

За час війни померло в Польщі кілька визначних українських учених, а саме в 1939 р. професор варшавського університету, заслужений дослідник історії української Церкви та видатний громадський діяч Олександр Лотоцький. В 1941 р. помер у Кракові професор таємного університету, відомий поет, дослідник історії українського письменства та видавець творів українських клясиків, Богдан Лепкий.⁴⁾

З інших слід ще згадати бл. п. д-ра Осипа Назарука, відомого журналіста, що залишив теж кілька історичних праць. Він помер в 1940 р.

В 1941 р., коли до Ген. Губернії прилучено Галичину, чимало українських учених виїхало з Польщі туди і тим самим теж наукове життя послабло. — Причинилися до того теж нові тиски німецької цензури, що по 1941 сильно зросли.

Та найбільших втрат українській науці завдала війна.

Як уже вище згадано, зараз таки в 1939 р. зліквідували німці Український Науковий Інститут у Варшаві, а бібліотеку вивезли до Німеччини.

⁴⁾ Його пам'яті присвячено окремий збірник, що вийшов в Кракові 1943 р. (пор. вище) за моєю редакцією, де вміщено крім двох поезій Б. І. Антонича і Р. Купчинського, присвячених Покійному, такі статті:

Микола Голубець: Життєвий шлях Лепкого. — Євген Юлій Пеленський: Богдан Лепкий — поет. — Дам'ян Горняткевич: Богдан Лепкий як маляр. — Володимир Дорошенко: Наукова діяльність Б. Лепкого. — Павло Лисяк: Богдан Лепкий як громадянин. — Євген Ю. Пеленський: Бібліографія.

Всі інші наукові українські установи були зліквідовані в Польщі в 1944 р. з приходом советських військ. Українські учені виїхали переважно на Захід, а ті, що осталися, були вивезені на Схід.

Доля українських наукових надбань, зокрема цінних збірок музею «Лемківщина» в Сяноці, а далі української бібліотеки в Холмі, музейних збірок у Перемишлі і Ярославі і т. д. — не відома. Можна рахувати, що ізза воєнних дій, коли не всі ці збірки, то поважна їх частина — пропала. Музейні збірки з кількох українських музеїв, що їх привезено з України до Кракова в 1943 р., вивезено в 1944 р. до Німеччини, до містечка Гехштету, а українські архіви до м. Тропав. Збірки з Гехштету передала американська військова влада советській владі в 1945 р. назад. Як розказують очевидці, під час передачі, що її переводили нефахові люди (жовніри), дуже багато цінного мистецького добра знищено, або пропало.

Зенон Кузеля

Українознавство в Німеччині (1939—1945)

Українознавчі студії в Німеччині прибрали ширші розміри щойно з оснуванням «Українського Наукового Інституту в Берліні» в листопаді 1926 року, але вже перед тим не бракувало заінтересувань українознавством і поважних вкладів в цю ділянку науки.

Згадати тут треба в першу чергу незвичайно інтересні українознавчі студії, які провадилися в часі першої світової війни в німецьких таборах для українських полонених, про що докладно інформує джерельна праця проф. Омеляна Терлецького.

В дальшу чергу належить піднести українознавчу працю «Української Громади» в Берліні, що в рр. 1919—1925 гуртувала поважну кількість українських культурно-освітніх і наукових діячів і зазначила свою працю між іншим улаштуванням постійних викладів і університетських курсів, що мали в тодішніх часах незвичайний успіх і заспокоювали культурні потреби тодішньої значної еміграції в столиці Німеччини.

Не можна теж не згадати заслуг «Німецько-українського Товариства», що під проводом заслужених приятелів України і українського народу проф. д-ра Павла Форбаха і Аксея Шмідта, організували дуже успішну «Україне-Вохе» на Шарльоттенбурзькій Техніці при співучасті визначних німецьких і українських фахівців.

Ще з часів першої світової війни аж до приходу Гітлера діяла на німецькому терені «Українська Накладня» Якова Оренштайна, що під редакцією проф. Богдана Лепкого (1916—1919), Василя Сімовича (1920—1923) і Зенона Кузеля (1924—1933) видала цілу низку книжок не тільки з ділянки українського гарного письменства, але також багато цінних праць з царини українознавства (наприклад, «Історію українського письменства» С. Єфремова, українську літературу проф. Лепкого, «Історію України» М. Аркаса, історично-літературні праці Дмитра Дорошенка і Василя Сімовича, «Словник чужих слів» З. Кузеля і т. інш.).

Чимало заслужилося для українознавства берлінське видавництво «Українське Слово», що крім часопису «Українське Слово» (1921—1923) і «Літопису» (1923

—1924), під редакцією З. Кузелі, Д. Дорошенка і С. Томашівського, випустило в світ низку праць і збірників старанням і за редакцією З. Кузелі і Б. Лепкого, між іншим справлені видання словників Б. Грінченка й М. Уманця, географічно-демографічні праці проф. С. Рудницького, альбом Архипенка в чотирьох мовах, антологію української поезії Б. Лепкого, єдину того роду працю про голод на Україні (в німецькій мові) і т. інше. »Українське Слово« за ініціативою В. Коваля, З. Кузелі і Б. Лепкого розпочало в 1923 році »Курси Вищої Освіти«, що були першою спробою заочного навчання в самих початках цього типу ширення знання.

Та до плянового й систематичного ведення українознавчих праць у Німеччині забрався щойно в 1926 році »Український Науковий Інститут«, що за час своєї майже 20-літньої діяльності, від 1930 року під проводом проф. Івана Мірчука, встиг виробити собі ім'я поважної української наукової станиці закордоном, об'єднати коло себе більший гурт науковців з різних ділянок українознавства і використати їх водночас і для наукової, навчальної праці шляхом викладів, курсів і виставок, і для стисло наукової — шляхом наукових публікацій у власних і чужих виданнях. З тією метою »Український Науковий Інститут« видавав впродовж 7-ми років, під редакцією автора цієї статті, »Україніше Культурберіхте« і »Вайтреге цур Українекунде«, в яких побіч українців брали активну участь науковці такої міри, як, наприклад, Пенк, К. Г. Маєр, Кох, Рорбах, Сімпсон і інші. А поза тим »Український Науковий Інститут« стояв у постійному зв'язку з поважними німецькими науковими установами, видавництвами й журналами і містив там більші праці та менші розвідки своїх членів і співробітників на українські теми. »Український Науковий Інститут« взяв на себе співробітництво для українських справ в лексиконах Брокгауза, Маєра й Гердера, в яких поміщено сотки статей і гасел в опрацюванні проф. Д. Дорошенка, В. Крупицького, З. Кузелі, І. Мірчука, М. Антоновича і інших. Член »Українського Наукового Інституту« З. Кузеля впродовж майже 10 років редагував слов'янську частину »Minerva-Jahrbuch der gelehrten Welt«, де вперше впроваджено в наукову евіденцію усі наші наукові й культурно-освітні установи та заклади з усієї нашої території.

В 1935 році повстає при »Українським Науковим Інституті« »Словниковий Відділ«, що під проводом З. Кузелі та при співпраці проф. Я. Рудницького та більшого числа співробітників зібрав до півмільйона словникових карточок і видав низку словникових праць, термінологій, поучників і т. інше.

Для наукової пропаганди Інститут уладжував постійні публічні виклади на чужих університетах, зокрема в Берліні, запрошуючи для цього кращих прелегентів своїх і чужих. Деякі з цих докладів виказували велику фреквенцію (наприклад, ілюстровані музичними продукціями виклади про українські історичні пісні та про українську народню і штучну музику, про народне мистецтво, про Карпатську Україну, про економічне значення України) й були відповідно реєстровані німецькою пресою.

Не менші успіхи мали виставки, улажувані з рамени Інституту нашими найкращими фахівцями: згадаю тут для прикладу незвичайно успішну виставку української графіки, підготовану проф. Антоновичем і В. Січинським, та виставку карт про Україну проф. Кубійовича, що притягнули тоді велике число чужих відвідувачів і знайшли широкий відгомін у німецькій пресі.

Свою наукову діяльність міг Інститут провадити за допомогою своєї »Центральної бібліотеки українознавства«, що розбудована З. Кузелем лічила наприкінці майже 35 тисяч томів з обсягу українознавства і враз з часописно-архівним відділом та книжковими депозитами В. Гнатюка, В. Лепкого і інших була найбіль-

шою українознавчою бібліотекою закордоном. В її розбудову багато праці вніс в останній час її бібліотекар д-р Микола Масюкевич.

Не можна вкінці поминути тісних зв'язків Інституту та його дійсних членів з Берлінськими Високими Школами, Пруською Державною Бібліотекою, Державним Обмінним Бюро, що відступало бібліотеці Інституту більші кількості українознавчих видань, особливо з советської України, Німецькою Дослідчою Спільнотою, що фінансувала словникову працю, Фондацією Гумбольдта, що уділювала постійні стипендії нашим заавансованим студентам, та з іншими науковими установами. Ці зв'язки піддержувалися і скріплювалися ще тим, що проф. Мірчук був водночас лектором на Господарській Високій Школі, а проф. Кузеля доцентом і лектором українознавства на факультеті закордонних наук Берлінського університету та що обидва працювали на своїх місцях аж до квітня 1945 року.

Цей гарний розвиток українознавства, що, не зважаючи на обмеження збоку гітлерівського режиму в Німеччині, давав кращі надії на майбутнє, мусів після упадку Карпатської України значно звузити і обмежити свою діяльність під натиском німецької влади. Вона припинила видавання «Культурберіхт-ів» і «Байтрег-ів», притягаючи редактора до відповідальності за видання останнього більшого зшитка (ч. 39/44) «Україніше Kulturberіchte» під наголовком «Die West-Ukraine» (1939), зокрема за титульну карту України, і заборонила всі публічні та інтерні виклади. Одначе на тім не припинилася внутрішня наукова праця Інституту: навпаки, вона поглибилася, особливо після приходу до Берліну науковців-емігрантів із Східньої України, яких зараз же притягнуто до співпраці в Інституті. Особливу увагу й інтенсивність Інститут виявив у цьому часі в заготовленні більших праць про Україну та в видаванні підручників і словників, використовуючи для цього свої добрі зв'язки з німецькими провідними видавництвами.

Друга світова війна виказала велику потребу основних праць про Україну і тому Інститут подбав заповнити якнайскорше цю важливу прогалину. Вже в 1939 році видає Інститут солідний підручник історії України проф. Б. Крупницького: «Geschichte der Ukraine», що скоро дочекався другого видання в 1943 році, після цього як Інституту вдалося перебороти немалі цензурні труднощі воєнного часу. З-під його пера вийшла в 1942 році монографія «Hetman Mazepa und seine Zeit» (1687—1742) та низка дрібніших праць та оглядів: про П. Орлика «Ph. Orlik und die Katholische Kirche» (в «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas», 1940), українську історичну літературу в Советському Союзі (там же 1941) і часи ХУІІІ ст.

В наслідок воєнних подій зросло значно запотребування на граматики і словники української мови, яких віддавна не було вже на книжковому ринку. Український Науковий Інститут присвятив тій ділянці надзвичайно пильну увагу і розбудував відповідно «Словниковий Відділ» та поживав його роботу. Вже в 1940 році виходить практична граMATика української мови Я. Рудницького п. н. «Lehrbuch der ukrainischen Sprache», що в скорому часі дочекалася двох дальших видань (1942—1943) і правила рівночасно за хрестоматію і малий українсько-німецький словничок, що появився теж окремо в чотирьох виданнях під н. «Ukrainisch-deutsches Taschen-Wörterbuch» (1940, 2. вид. 1941, 3. й 4. 1942).

Практичними потребами були викликані дальші подібні праці Н. Наконечної («Deutsch-Ukrainisches Taschen-Wörterbuch» 1940, дальші видання 1941—42), З. Кузеля («Ukrainisch-Deutsch. Gebräuchliche Wörter aus dem Arbeitsleben für An-lerner» 1944; «Versicherungsterminologie» 1943 і інші) і М. Масюкевича. Та завершенням цієї словникової праці був великий «Українсько-німецький Словник»

З. Кузелі й Я. Рудницького при співпраці проф. К. Г. Маєра («Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch». Ляйпціґ 1943, стор. XL + 1494), в якому використано найновіший мовний матеріал і вміщено 98 000 слів з відповідним перекладом. Воєнні події не дали вже змоги появитися другому виданню цього словника, що вже підготовлялося і мало бути значно поширене та складатися з двох томів, а також німецько-українській частині, що була вже в цілості вискладана й готова до друку. Не появився вже теж друком великий «Господарський Словник» Р. Димінського і З. Кузелі, якому присвячено три роки інтенсивної праці. Цей Словник мав обіймати 30 000 термінів і був в українсько-німецькій частині готовий до друку та в значній мірі вже й вискладаний. Німецько-українська частина була теж по альфавиту впорядкована.

Чимало праці поклав Словниковий Відділ в справах устійнення нашої термінології, даючи на бажання всіляких установ відповідні інформації та вияснення. Із робітні Словникового Відділу вийшла теж ціла низка словникових і термінологічних праць інших авторів, між іншим обидва словники Ільницького-Занковича «Deutsches und Ukrainisches Militär-Wörterbuch» 1939 і «Deutsches und Ukrainisches Flieger-Wörterbuch» 1939 за редакцією Я. Рудницького. За редакцією З. Кузелі появився в Ost-Europa-Verlag німецько-український технічний словник інж. І. Жуковського («Kleines deutsch-ukrainisches technisches Wörterbuch», 1943) та німецько-український медичний словник проф. Естерле в перекладі д-ра Р. Смика («Kleines deutsch-ukrainisches medizinisches Wörterbuch» 1944, 274 стор.). Проф. Кузеля опрацював далі «Словник українських картографічних висловів» для збірної праці В. Бонакера «Karten-Wörterbuch» (Берлін, 1941).

Ще перед війною Інститут забрався до підготування першої енциклопедії українознавства в німецькій мові, якої брак незвичайно відчувався. Після старанно опрацьованого плану вона могла появитися, при співучасті більшого числа наших фахівців та під редакцією проф. І. Мірчука і редакційній співпраці проф. Р. Димінського і З. Кузелі, ще з початком 1941 року під наголовком «Handbuch der Ukraine» і віддала велику прислугу нашій науці. Лише з великим трудом удалося Інституту перемотти всі цензурні митарства, але другого видання Інституту таки не вдалося вибороти і щойно тепер появилося вона в скороченому виді в англійській мові.

Об'єм нашої інформативної статті не дозволяє нам згадати ще й інших, особливо журнальних праць членів Українського Наукового Інституту, що мали більш інформативний характер і популяризували перед чужинцями всі ділянки українознавства. З-поміж них згадаю між іншим цінну працю Р. Димінського про «європейське великопростірне господарство» (1941), цінний причинок проф. І. Горбачевського «Zur ukrainischen Terminologie für Chemiker» (1941), огляд українського письменства «Literarischer Überblick» у збірці перекладів українських новел на німецьку мову «Die Scholle» (1942) і працю «Die deutsche Philosophie in der Ukraine» (Mitteilungen der deutschen Akademie 1939) І. Мірчука та низку розвідок і статей З. Кузелі.

Коли наприкінці війни друкування книжок трапляло на щораз більші технічні перешкоди, і деякі праці, як наприклад, незвичайно важлива ілюстрована монографія проф. В. Щербаківського «Die ukrainische Volkskunst I. Die Ornamentierung des ukrainischen Wohnhauses mit Bildern» загинула в час налетів, Інститут перейшов з конечности на циклостильний спосіб видавання і випустив в цей спосіб кільканадцять цінних праць в українській та німецькій мовах. Із них згадаю незвичайно змістовний огляд проф. Мірчука «Die ukrainische Kultur

in ihrem geschichtlichen Werden» (1944), дві прагарні праці проф. В. Петрова »Der Kalenderzyklus in der Kulldichtung des ukrainischen Volkes. Die Rusalien und Johannisfest-Rituale« і »Grundprobleme des Studiums der primitiven Volkskunde«, розвідку В. Шураєвського »Funde venezianischer Münzen des 13. Jhdts. in der Ostukraine als geschichtliche Quelle«, та праці П. Петренка про Квітку Основ'яненка, М. Іванова про теорію й практику мистецьких перекладів, О. Ковалева про магичну силу місяця в українських віруваннях, Н. Шарлеманя про фавну в Україні і Дубровського про Україну і Крим.

Із цього сумаричного зіставлення видно, яку велику працю виконав Інститут особливо в час світової війни, коли праці Інституту ставилися поважні перешкоди і треба було зужити багато заходів, щоб удержати Інститут і заховати його незалежність.

Одначе, справедливість вимагає зазначити, що й поза »Українським Науковим Інститутом«, хоч не раз за його активною допомогою й підтримкою, провадилася доволі оживлена праця на полі українознавства в Німеччині. В першій мірі слід тут згадати українознавчі праці професорів і лекторів деяких німецьких університетів, що вели курси української мови, давали виклади з обсягу українознавства, друкували праці й розвідки на ці теми та містили короткі статті й реферати та рецензії в фахових журналах. Число тих фахівців далеко більше, як звичайно у нас думастся, й ми назвемо тут тільки найважливіші імена професорів К. Г. Маєра, Г. Коха, Г. Іберсберґера, М. Фасмера, Е. Вінтера, В. Ріхтгофена, Вестермана, К. Гугельмана, П. Дільса, відкладаючи ширшу згадку про їхню діяльність до іншої нагоди.

Із них особливо заслужився для українознавства покійний професор кеніґсберзького університету К. Г. Маєр, що постійно провадив курси української мови спершу у Мюнстері, а потім в Кеніґсберзі, дав кілька інтересних докладів в обсягу українського письменства, видав з поясненнями »Слово о Полку Ігоревім«, оголосив кілька спеціальних праць про Шевченка, Котляревського, Українську школу в польській літературі, чужі елементи в слов'янських мовах і т. д., а вкінці зайнявся основним переглядом »Українсько-німецького Словника« З. Кузелі і Рудницького.

Проф. Ганс Кох, автор багатьох праць з обсягу духової культури, церковних справ та історії України зробив велику прислугу українській науці своїми основними працями »Ältere Geschichte der Slaven« і »Die slavische Welt bis zur Zeit Peters des Großen« (в другому і третьому томі »Neue Propyläen-Weltgeschichte«, 1940/1941), в яких консеквентно перевів концепцію українських істориків щодо історії Східної Європи та виступив, згідно з подібними працями Зандерса, Рорбаха, Шмідта й інших, проти об'єднательних теорій російських і деяких німецьких істориків, як наприклад, ще й в останньому часі авторів »Історії Росії« професорів Штеліна, Ганіша, Бравна й інших.

Проф. Іберсберґер активно підтримував у своєму семінарі українознавчі студії та містив у своїй »Zeitschrift für osteuropäische Geschichte« статті з історії України, наприклад праці п. Фляйшгакер.

Проф. Фасмер займав, щоправда, не раз неясне становище в справі української мови, але містив у своєму журналі »Zeitschrift für slavische Philologie« дуже багато статей німецьких і українських учених з обсягу українознавства й оголосив сам кілька розвідок з тієї тематики (наприклад, »Gibt es bulgarische Einflüsse in den ukrainischen Karpathenmundarten«, Z. f. sl. Phil. 1940). І він, і професор Вестерман, як директор інституту »Institut für Lautforschung«, з берлінського

університету, давали змогу Я. Рудницькому і Г. Наконечній видати кілька джерельних праць з обсягу української діалектології («Südcarpathen-ukrainische Mundarten» 1940, «Lemberger ukrainische Stadtmundart, Znesinnja», 1943, «Südcarpathen-Ukrainisch aus Ilnyca» 1944 і і.).

Церковним справам України присвячував велику увагу проф. Е. Вінтер, якому завдячуємо крім дрібніших розвідок (наприклад, «Nationale und religiöse Kämpfe in Galizien in der Hälfte des 18. Jh.» 1939 і «Die Kämpfe der Ukrainer Oberungarns um eine nationale Hierarchie, Kyrios, 1939—40) основний твір «Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine 955—1939» (Ляйпціг, 1942), що появився у Празі і в українському перекладі і викликав в науковому світі живу дискусію.

Цілу низку викладів, праць і рефератів в обсягу української передісторії дав професор кенігсберзького університету В. Ріхтгофен.

З інших більших праць наведу тут знаменитий джерельний твір проф. К. Г. Гугельмана «Nationalitätenrecht des alten Österreich» (Відень, 1942), в якій дуже основно обговорено відносини в Галичині й на Буковині.

Вкінці належить відзначити цінні праці проф. Дільса, Травтмана, Кребса, Рорбаха, лектора Келлера і інших.

За останні воєнні роки значне заінтересування українськими науковими справами виявили численні фахові інститути, видавництва та редакції. На окрему увагу заслуговують східно-європейські інститути в Бреславі «Osteuropa-Institut» (в Кенігсберзі), «Institut für Ostforschung i Wirtschaftsinstitut für die Oststaaten» та «Südosteuropainstitut» в Ляйпцігу, що в своїх журналах (Jahrbücher, Berichte, і і.) помістили багато розвідок, матеріалів і рецензій в обсягу українознавства. Активно підтримали своїми видавництвами українознавство деякі поважні німецькі видавництва, зокрема видавець праць «Українського Наукового Інституту» О. Гаррасовіц, С. Гірцель у Ляйпцігу та Геррозеферляг у Грєфєнгай-ніхєні.

Накладня Гаррасовіца видала зразково друге видання праці проф. В. Січинського «Monumenta architecturae Ucrainae» (Ляйпціг 1940) і його ж «Ukrainische Gebrauchskunst» (Ляйпціг 1944, із 500 рисунками на 47 таблицях). Його накладом появилася теж доволі велика збірка українських новел в зразковому перекладі М. Мірчукової, під наголовком «Die Scholle». У цій збірці поміщено 17 новел наших кращих письменників з останніх часів 1887—1937.

Накладаєць С. Гірцель започаткував серію загальних, науково-фундованих праць про Україну і приєднав для цього найкращих українських фахівців із кількох важливіших ділянок українознавства, проф. Д. Дорошенка, Д. Антоновича, А. Яковлева й Р. Смаль-Стоцького. Хоч деякі з тих праць всилу обставин не могли охоронитися від певної односторонності, подають вони надзвичайно багатий та добре для чужинців впорядкований матеріал і, мабуть, ще довгий час служитимуть закордонній науці джерелом для студій і інформацій про Україну.

І так, праця Д. Дорошенка «Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainischer Beziehungen im Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur» (1941, друге видання 1942) збирає в проглядну цілість незвичайно багату чужомовну літературу про зв'язки України з Заходом, зокрема ж з Німеччиною.

Зміст монографії проф. Антоновича не покривається з заголовком і виходить далеко поза його рямці. Автор подає в головному повну історію українського мистецтва і доводить, що Україна в розвитковому процесі свого мистецтва переходила цю саму еволюцію, що й середня та західня Європа. Заголовок праці Антоновича: «Deutsche Einflüsse auf die ukrainische Kunst».

І праця проф. А. Яковлева, хоч поставила собі завданням розслідувати «Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht» (Ляйпціг 1942), займається в дійсності історією правового життя на Україні, використовуючи для цієї теми багато літератури.

Праця проф. Р. Смаль-Стоцького характеризує подрібно «Die germanisch-deutschen Kultureinflüsse im Spiegel der ukr. Sprache» (1942).

Видавництво Геррозе в Гrefенгайнхені спеціалізувалося в видаванні українських книжок і журналів і друкувало між іншим і словники Українського Наукового Інституту.

Окремий том України присвятили «Deutsche Monatshefte» (1942, вересень-листопад, 208 сторінок) і оголосили в ньому більші розвідки проф. Щербаківського про українську етнографію, проф. В. Січинського про українське мистецтво, В. Садовського про територію, людинність і господарство України і бібліотекарки Келлер-Чикаленко про українське письменство.

Відоме Потсдамське видавництво в кількох своїх виданнях дало місце українському матеріялові: в одному з них «Handbuch der Kulturgeschichte» Г. Кіндермана дав М. Антонович оригінальну характеристику української культури.

З інших видавництв згадаю далі ляйпцігський «Бібліографічний Інститут» Маєра, що між іншим видав кількома виданнями дуже поширений «Meyers Bildersprachführer», в якому побіч німецьких, російських і грузинських висловів і термінів подані теж і українські, і видавництво Франке у Бреслав, що під редакцією Ц. Штайнберга видало цілу низку практичних словників з углядженням української мови.

З урядових видавництв слід зокрема згадати «Publikationsstelle für den Dienstgebrauch» ведене головню директором архіву Й. Папріцом. Тут без ніякої домішки політики появилися в німецькому перекладі карти проф. Кубійовича, збірка «Die Nationalitätenverhältnisse. Rasse, Sprache und Siedlungswesen in der Ukraine» (Берлін, 1942) із перекладом статей з Географії України Кубійовича (1938), а саме статей В. Кубійовича, Р. Єндика, І. Зілинського і М. Кулицького, статистичне зіставлення М. Сціборського «Die Ukraine in Zahlen. Land, Bevölkerung und Volkswirtschaft» (Берлін, 1941), а вкінці три списки місцевостей в Україні та в Польщі під наз. «Ortsnamenverzeichnis der Ukraine» (Берлін, 1943, 590 стор. і мапа), «Ostgebiete des Deutschen Reiches und das Generalgouvernement» Г. Ульбріхта і К. Майделя (1940) та «Das Statistische Gemeindeverzeichnis des bish. polnischen Staates» (1939, з таблицями, картами та датами про релігію і національність людности).

З інших офіційних видань згадаю ще дві публікації про хліборобство на Україні, видані міністерством для зайнятих східних територій (Берлін 1943): «Landbauforschung im Osten» і «Der deutsche Landwirt in der Ukraine», та працю Г. Куценка «Die Ukraine und die angrenzenden Gebiete», видану в Кенігсберзі в 1941 році.

Значну німецьку політичну закруску мали публікації про Україну, оголошені Г. Ляйббрандтом в його «Bücherei des Ostens», зокрема «Die Ukraine» (1942) і «Die Völker des Ostraumes» (1942). Зате вони подавали матеріял вільний від російських і польських концепцій і підкреслювали велике значення України для дальшого розвитку Європи.

За час війни у Німеччині появилoся чимало окремих загальних і спеціальних праць про Україну пера німецьких фахівців. Відкладаючи огляд цих праць до найближчої нагоди, занотую тут деякі вартніші, що й досі не втратили своєї вартости. Насамперед треба тут відзначити солідну монографію Акселя Шмідта

»Ukraine, Land der Zukunft« (Берлін, 1939, 206 стор., 8 образів і 16 ілюстрацій), написану з великим знанням і симпатіями до українського народу. Ця книжка скоро розійшлася, але другого видання, перегляненого мною, з передмовою д-ра Рорбаха, не вдалося вже перевести через тодішню цензуру.

Загальні огляди українських справ пристосовані до хвилі дали інтересні більші праці Ф. Обермаєра »Ukraine, Land der schwarzen Erde« (Відень, 1942), Ф. Павзера »Die Ukraine« (Берлін, 1943), Г. Відемаєра »Ukraine« (1942) і цінні статті В. Гассельблятта (1941—42).

Із повені більших і менших праць з обсягу українознавства належить принаймні навести деякі більш важливі. З географії й історії належать тут праці проф. Н. Кребса (»Die Grenzen Osteuropas« в »Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften« 1940), Л. Меллера (в Z. f. Erdkunde, 1943) і Л. Кереля (»Geographischer Anzeiger«, 1942) з загальною характеристикою України, Г. Білліба »Die Stromgebiete der Ukraine, ihre Abflußpenden und Wasserkräfte« (в »Deutsche Wasserwirtschaft« 1943), монографія про Дніпро (1941), друге видання праці Г. Вальтера »Die Vegetation Osteuropas«, (1943), монографія М. Бюрґенера про Полісся (1939), праці Зандерса, Рорбаха (особливо »Osteuropa«, 1942 і передмова до книжки А. Шмідта »Polen«), праця Р. Геніфа (»Das vor- und frühgeschichtliche Altertum in seinen Kultur- und Handelsbeziehungen« 1941), повне видання »Ibn Fadlans Reiseberichte« Торана (1939), орієнтальні праці Шпулера про середньовічні границі Східної Європи (1942), дисертація Р. Ваґнера »Die ukrainisch-reformatorische Bewegung in Ostgalizien« (1942), а далі збірка законів зайнятих Східних Областей і України А. Маєра (1941), праці І. Матля, російсько-український словник А. Булітті (1941) і т. д.

На кінець важно згадати, що українознавство в Німеччині завдячує дуже багато окремим розвідкам і статтям наших фахівців, яких число переходить добру сотню причинків по різних німецьких публікаціях.^{*)} Зокрема багато попрацювали на цьому полі проф. Д. Чижеський, автор багатьох статей про XVII й XVIII століття, проф. Я. Пастернак, В. Кубійович, покійний Юрій Буржгарт (»Ukrainische Dichtung im Exil« в »Gegenwartsdichtung der europäischen Völker« (1939) і »Fremde Dichter in ukrainischem Gewande«), В. Щербаківський, О. Мицюк (»Die Ukrainer in Sowjetasien«, 1942—43), Я. Рудницький, М. Антонович, Д. Оляничин, Г. Русов, І. Шовґенів (»Die Wasserwirtschaft der Ukraine«, 1942), Г. Махів (»Bodenkarte der Ukraine, 1942), Д. Шемет, О. Думів, Фундак (»Über das Agrarwesen im ukrainischen Volksraum«, 1942), П. Ковжун і інші. Окремо треба вкінці відзначити заслуги »Українського Національного Об'єднання« (УНО).

Із цього зіставлення, яке зза браку місця обмежилося до найважливішого, видно, що українознавчі праці в Німеччині за останні роки прибрали доволі широкі розміри і прислужилися незвичайно поширенню знання про Україну закордоном.

^{*)} Багато місця забрала б згадка про журнали й часописи, що постійно публікували праці, матеріали і рецензії про Україну. Із них згадаю тільки найважливіші. Постійний матеріал про Україну містили історичні журнали, »Osteuropa«, »Kyrios«, »Historische Zeitschrift«, »Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas«, »Zeitschrift für osteurop. Geschichte«, »Deutsche Monatshefte«, географічні й краєзнавчі, зокрема »Petermanns Geographische Mitteilungen«, »Zeitschrift für Erdkunde«, »Geographische Zeitschrift«, »Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung«, »Deutsche Forschung im Osten«, »Deutsche Ostforschungen« проф. Валявця, »Ostraum-Berichte«, філологічні, особливо »Zeitschrift für slavische Philologie«, »Wörter und Sachen«, »Germanoslavica«, а далі »Nation und Staat«, »Ostwirtschaft«, »Zeitschrift für ost-europäisches Recht« і »Jomsburg«, де був навіть від 1941 р. окремий відділ для українців.

Наші високі школи

Український Вільний Університет

Найстаршим науково-педагогічним осередком на еміграції є Український Вільний Університет, що був заснований в січні 1921 р. у Відні, з ініціативи Товариства Українських Журналістів і Письменників. Одначе матеріальні обставини, серед яких спочатку приходилося Університетові працювати, були настільки несприятливі, що він після кількомісячного існування мусів припинити свою діяльність, не зважаючи на те, що серед своїх професорів мав такі визначні наукові сили, як Грушевський, Липинський, Стоцький, Колесса, Дністрянський та інші. Повний розвиток цієї установи починається щойно з перенесенням її остаточно з Відня на празький ґрунт, де вона знайшла всесторонню опіку з боку чехословацького уряду та чеських наукових кол. Імпульс до перенесення університету з Відня до Праги вийшов цілком випадково, з розмови професора д-ра Старосольського з інж. Ярославом Нечасом, пізнішим міністром чеської держави, під час з'їзду соціал-демократичної партії в Празі. Інж. Нечас, що був тоді секретарем през. Масарика для українських справ, передав думку перенесення університету до Праги самому президентові, і протягом кількох днів питання це було вирішене найвищими державними чинниками, а саме президентом міністрів д-ром Черним і тодішнім міністром закордонних справ, д-ром Бенешем.

Рішення про перенесення університету було затверджене на раді міністрів Чехо-словацької республіки.

Університет розпочав свою діяльність на новому ґрунті серед найкращих умовин; чеський уряд подбав про матеріальне забезпечення не тільки університетської професури, але й студіюючої української молоді, що з'їхалася у великому числі до Праги для продовжування свого фахового формування на українській високій школі. Не диво, що число студентів на 1-ому семестрі переходило 700, а на викладах найвизначніших представників української науки, як проф. Горбачевського, чи проф. Степана Рудницького збиралися студенти в числі до 150.

Університет показує дуже живу активність не обмежуючи себе тільки до педагогічної діяльності, але видаючи також наукові праці, щоб в цей спосіб збагатити українську літературу новими фаховими книгами. З часом збільшується число викладачів, приходять до університету нові сили, як проф. Айхельман, заслужений професор київського університету, Одарченко — професор варшавського університету, Щербина — член-кореспондент петербурзької Академії Наук та багато інших. Довкола університету гуртуються менші організації, як товариство лікарів, правників, історично-філологічне товариство, що розвинуло дуже живу діяльність, відбуваючи численні засідання з незвичайно інтересними рефератами, видаючи томи власних оригінальних праць.

З ініціативи університету повстав також Музей Визвольної Боротьби, що у власному будинку потрапив зберегти велике число національних пам'яток, головню з часів першої світової війни. Крім університету повстали на чеському ґрунті ще інші високі школи, як Господарська Академія в Подсбрадах, Педагогічний Інститут ім. Драгоманова, Студія Плястичного Мистецтва та Соціологічний Інститут.

Рівнобіжно з цим, як збільшувалося число нових наукових установ, зменшилася кількість наших слухачів. До цього спричинилося ще й те, що чехо-словацький уряд щораз то менше інтересувався нашим шкільництвом і перестав давати стипендії нашим студентам, що відбилося дуже негативно на фреквенції лекцій університету. Коли Чехо-Словацьчина ввійшла у ближчі зносини із Сов. Союзом, поволі ліквідуються наші високі школи, так, що в результаті залишився тільки УВУ, що продовжував свою діяльність також до часів німецької окупації до 1945 року включно. Протягом літа 1945 і професори, і студенти УВУ покинули територію чехо-словацької республіки і перенеслися у великій більшості до американської зони, в першу чергу до Мюнхену. І тут на мюнхенському ґрунті вирінула думка продовжувати діяльність УВУ серед нових зовсім обставин.

Початки мюнхенського періоду були доволі важкі. Коли 1921 р. до диспозиції УВУ стояла дуже щира й широка поміч чехо-словацького уряду, то в цей момент можна було рахувати виключно тільки на власні сили. Одиноку, хоч невелику поміч, дістав університет від Українського Видавництва (Краків-Львів), і при допомозі хоч дуже дрібних засобів, розпочав він свою діяльність. Для першого проводу університету від самого початку було зовсім ясно, що треба буде перебороти великі труднощі. Цей провід був переконаний, що прийдеться конечно ввійти в контакт не тільки з дійсними панамі ситуації, цебто американською владою, але також з німецькими чинниками, які скорше чи пізніше прийдуть до слова на своїй власній землі. Під цим аспектом УВУ нав'язує стосунки з ректором та синдиком мюнхенського університету та за їх посередництвом дістає від міністерства освіти згоду продовжувати діяльність на баварському ґрунті, розуміється, без ніякої матеріальної підтримки.

Університет покликав до життя факультети, що вже існували в Празі, а саме: філософічний, з головним підкресленням його українознавчого характеру, та правничий з двома підвідділами: суто правничим та економічним. Число професорів та студентів зростає поволі, але постійно, одним словом органічно.

Сторонні люди не можуть собі навіть представити усіх труднощів, які мусів перебороти провід УВУ в самих початках, не маючи підтримки майже з ніякого боку. Кожна дрібниця, не тільки мешканева, але навіть справа приладдя чи опалення дуже скромних приміщень, придбання опалового матеріалу, вимагали великих зусиль. Треба було цілого апарату для урухомлення високої школи, якого в дійсності не було. Це все лежало на плечах кількох одиниць, які не мали ніяких засобів, окрім сильної волі поставити цей одинокий український університет на ноги.

Одночасно з викладами треба було почати видавничу діяльність, щоб при повнім браку відповідних підручників, дати студентам матеріал, з якого вони могли б вчитися до іспитів.

Щоб піднести знання чужих мов серед нашого молодого покоління, організує УВУ окрім лекторатів для різних європейських мов, спеціальні англійські курси. На них протягом 3-х місяців сконденсованим способом дається молодим людям мовне знання, таке важливе в українсько-американських взаєминах.

Університет, хоча б без дуже скромного книжкового фонду, не може існувати. Тому провід його звернувся до Українського Видавництва з проханням поставити до його диспозиції одинокі українську книгозбірню, що існує поза межами большевицької окупації. Книгозбірня невелика, але могла б зрости до поважних розмірів, коли б українське громадянство, розуміючи велику вагу цієї установи, при-

йшло з матеріальною поміччю, складаючи на її цілі не тільки грошеві датки, а в першу чергу книжки, які знаходяться дуже часто в приватній власності без відповідного використання. Наукова праця без наукового апарату не можлива і тому, коли громадянство домагається від наукових кол відповідної продукції, яку можна б показати світові, то одночасно воно мусить подбати про засоби, щоб тим науковцям дати в руки хоча скромні можливості праці.

Великою перешкодою в нормальному розвитку університету є брак відповідного приміщення. Його викладові залі та канцелярія містяться в будинку німецької школи на Версайлерштрассе. Це сильно обмежує розвиток установи, бо брак приміщення не дозволяє покликати нові педагогічні сили, а студентам також робить багато труднощів. Тому на майбутнє треба подумати над виходом із цього важкого положення нашої установи. Вирінає питання власного будинку, який дозволив би не тільки примістити університет, але також усі ті студентські й допоміжні організації, які вже зараз існують при університеті або з якими університет є в дуже тісному зв'язку. Це є ЦеСУС, Українська Студентська Громада, КоДУС та інші організації, що їм університет старається іти назустріч, цим визнаючи їх корисність і необхідність для нашої молоді.

Змаганням усіх чинників зв'язаних з УВУ, а саме студентства та професури є поставити його на такому рівні, щоб не тільки міг він виконати якнайкраще свої високі завдання у відношенні до нашої молоді, але рівночасно міг витримати порівняння з подібними європейськими установами відносно його наукового рівня.

Іван Мірчук.

Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ) в Регенсбурзі-Мюнхені (на день 1. жовтня 1947 року).

Українська Висока Політехнічна Школа на еміграції перейшла три головних етапи (періоди) свого розвитку і в цьому році відсвяткувала двадцятип'ятилітній ювілей свого існування.

Перший етап розвитку Української Національної Політехніки — «Українська Господарська Академія в Чехо-Словацькій Республіці» (в Подебрадах). Вона була заснована на підставі листа-декрета Міністерства Хліборобства ЧСР з дня 16. травня 1922 року — спочатку як школа з трілітнім курсом навчання та високошкільною організацією. Школа ця мала ту саму програму й мала давати своїм абсолювентам ті самі зв'язки, які в кол. дореволюційній Росії давали високі технічно-господарські школи, з чотирилітнім курсом навчання: вчений агроном, вчений лісовод, вчений економіст, тощо. Уряд ЧСР субвенціонував цю школу щорічними дотаціями, не вмішуючись у внутрішнє життя школи. Завдяки тісній, дружній і жертвенній співпраці чеського уряду, українського організованого громадянства, професури й студентства Академія швидко розбудувалася й вросла на поважну високу політехнічну школу, що не відставала від подібних нових політехнік колишніх недержавних народів, які року 1918 відновили свою державність, а разом з нею і свої високі школи.

Однак року 1924 з'ясувалася цілковита неможливість вкласти в три роки навчання програму модерної чотирилітньої високої політехнічної школи. Тому Професорська Рада УТГІ Академії ухвалила перейти на чотирилітній курс нав-

чання, а абсолювентам школи ухвалила вділювати те звання, яке давали високі політехнічні й технічно-господарські школи з чотирилітнім курсом навчання в кол. Австро-Угорщині: інженер-агроном, інженер-лісівник, інженер-гідротехнік, інженер-технолог, інженер-економіст.

Навчання в УГАкадемії було в сильній мірі пристосоване до особливостей української етнографічної території та особливостей українського народу. Зокрема узгляднювалося те, що український народ уже кілька століть жив життям недержавного народу та що в його суспільній структурі наступили зміни, характеристичні для недержавних народів. Тому наставлення УГАкадемії було — виховати інженера-суспільника, »громадського інженера«: громадського агронома, інженера-економіста з самоврядним або кооперативним ухилом, тощо.

На цих основах УГАкадемія працювала майже чотирнадцять літ аж до 31. грудня 1935 року; за цей час у ній вчилосся біля 700 студентів, а 560 (п'ятьсот шістдесят) з них закінчили свої студії, публічно захистили свої дипломні праці (чи дипломні проекти), склали публічний дипломний іспит і дістали звання »інженер« з додатком свого фаху. В стінах Академії в ці роки працювали фахові термінологічні комісії, було видано три томи (сім випусків) наукових »Записок УГАкадемії« та около трьох сот фахових публікацій.

Протягом цього першого періоду в рядах науково-педагогічного персоналу УГАкадемії перебувало 126 належно кваліфікованих фахівців, — з того: українців — 95, чехів — 28, жидів — 2, москалів — 1.

Певна частина інженерів-абсолювентів УГА, по закінченні студій, переїхала для фахової праці на західноукраїнські землі. На цих постах вони блискуче довели доцільність програми й метод навчання в УГА, їх надзвичайну пристосованість до умов українського життя: умов природничих, економічних, соціальних і культурно-історичних. Інша частина інженерів-абсолювентів УГА дісталася на західноукраїнські землі в інших ролях, — переважно як учителі народніх шкіл на Закарпатській Україні. І в цій ролі вони показали себе добрими українськими патріотами, педагогами, громадськими діячами. Одна група цих інженерів-учителів, під проводом покійного професора УГА та УВУ Олександра Мицюка, перевела наукове суспільно-економічне обслідування анкетно-монографічною методою майже двох десятків українських сіл на Закарпатській Україні (Нижне Студене, Іза та інші). Нарешті, третя група інженерів-абсолювентів УГА примушена була працювати в своєму фаху, але серед чужих народів (у 14 державах): на Словаччині, в Чехії, в Бельгії, у Франції, в Канаді, в США, в Аргентині, в Китаю. Скрізь вони показали себе першорядними фахівцями й піднесли повагу чужинців як до УГА, так і до українського інженера взагалі.

Другий етап розвитку Української Національної Політехніки на еміграції розпочався за чотири роки до ліквідації УГАкадемії. ▲ саме: року 1931 на сотому засіданні Професорської Ради УГА було ухвалено заложити при УГА і під її педагогічним контролем »Український Технічно-Господарський Інститут позаочного Навчання (УТГІ)«.

Тому, що ця школа вимагала поважних вложень капіталу, а уряд ЧСР далі не міг уже субвенціонувати українські школи, — рішено було притягнути на цю ціль кошти українського громадянства. З цією метою рішено було заснувати »Товариство Прихильників УГАкадемії (ТПУГА)«. Року 1932 ці рішення були зреалізовані: заснувалося ТПУГА, розпочало збір українських громадських коштів і на ці кошти розпочав свою працю УТГІ. Спочатку передбачалося вести високоцінні студії позаочною кореспонденційною методою за програмою УГА по всім

трьох факультетах УГА рівнобіжно. В дальшому з'ясувалося, що позаочні високошкільні студії в українських умовах є можливі тільки на Економічно-Кооперативному Факультеті, при якому було відчинено також позаочну Високу Школу Політичних (пізніше-Державних) Наук та позаочні Курси Українознавства. На двох інших факультетах: Агрономічно-Лісовому та Інженерному вдалося пустити в рух лише курси середньошкільного та науково-популярного характеру. Коли з'ясувалася неминуха ліквідація УГАкадемії, науковий і педагогічний персонал УГАкадемії р. 1934 заснував, затверджену владою «Спілку Професорів УГАкадемії (СПУГА)», яка перебрала на себе педагогічне ведення УТГІ та моральну й фінансову відповідальність за нього. На цих основах УТГІ працював у м. Подебрадах 13 літ (1922—1935) і за цей час було спеціально для позаочної методи навчання складено й розмножено на циклостілях 76 позаочних курсів (предметів) — загальним розміром біля 10 000 стор. (1 200 аркушів друку); з того високошкільних курсів — 45. Активного лекторського персоналу в УТГІ цього періоду було 66 осіб. За тринадцять літ Подебрадського періоду УТГІ перебувало в рядах його студійників 8 020 осіб, — переважно українців з західньоукраїнських земель, з європейської еміграції, з Канади (особливо на Курси Українознавства), з США Америки, з Аргентини, Бразилії, Китаю. Німецький режим у Чехії в роках 1939—1945 дуже утруднював життя й працю УТГІ: було завішено в чинності ТПУГА і збір українських громадських коштів припинився; німецька цензура деякі позаочні курси заборонила (напр., англійську, французьку мову, українську історію); деякі курси не було сенсу подавати на цензуру (напр. «Вступ до націології»); ювілейний збірник УГА-УТГІ з нагоди 20-річчя німецька цензура не дозволила друкувати; в УТГІ переводились декілька раз труси та ревізії; секретар УТГІ — О. Козловський був заарештований і протриманий в слідчому арешті три місяці. Все ж і за цих тяжких умов праця в УТГІ не припинилася, а навпаки — розгорталася, поширювалася.

Світова завірюха на весні 1945 р. викинула за межі Чехії — до Баварії половину Сенату УТГІ та Управи СПУГА, біля двох десятків професорів, доцентів та лекторів УТГІ і половину Управи ТПУГА, але майже без грошових засобів, без урядження, без підручників (курсів).

Тут, у Баварії, року 1945 розпочався третій етап існування української національної політехніки. В червні 1945 р. в м. Пляттлінгу відбулося перше засідання Сенату УТГІ, на якому рішено було відновити чинність УТГІ, просити американську військову владу про дозвіл на відновлення чинності та вжити деяких внутрішньо-організаційних заходів. Дня 28. червня 1945 р. влада дала дозвіл на продовження чинності УТГІ, себто на провадження навчання як позаочною, так і аудиторною методою, а назва школи була зафіксована в такій формі: «Український-Технічно-Господарський Інститут» (УТГІ).

Дня 11. VII. 1945 р. УТГІ переїхав з Пляттлінгу до м. Регенсбургу і розташувався в старій історичній віллі (з р. 1775) фірми Ляззер — на острові серед Дунаю. Літні й осінні місяці 1945 р. пішли на організаційно-підготовчі праці. Дня 27. VIII. УТГІ розпочав цикл науково-популярних викладів, у вересні 1945 розпочалося розмноження позаочного курсу англійської мови, а 26. листопада 1945 р. розпочалися виклади на Високошкільному Секторі УТГІ в Регенсбурзі. Від осені 1946 р. УТГІ прийняв схему організації притаманну для с.-г. коледжів Північної Америки, — він працює в чотирьох секторах праці рівнобіжно: 1. Науково-дослідчому; 2. Високошкільного Аудиторного Навчання; 3. Позаочного Навчання та 4. Фахових середніх і нижчих шкіл та фахових курсів.

В Секторі Науковому, на чолі якого стоїть проф. Д-р г. к. лісових наук Борис Іваницький, відбулося 18 наукових засідань, на яких зачитано й передискутовано 17 наукових доповідей, а саме: засідань Пленума Сектора — 4, Агр. Ліс. Секції — 7, Технічної — 4, Економічної — 3. До «Наукових Записок УТГІ», перший том яких Науковий Сектор цілковито виготовив до друку, включено: одинадцять наукових статей, п'ять коротких звідомлень та 11 тез до наукових доповідей, зачитаних у наукових засіданнях Сектора, — разом біля двадцяти аркушів друку, а з резюме в англ. і нім. мовах біля 22 аркушів.

На Секторі Авдиторного Високошкільного Навчання є 140 членів педагогічного персоналу, з того активних — 110, а 30 — у відпустках. Виклади та вправи в зимовому семестрі акад. р. 1947/48 відбуватимуться на трьох факультетах, семи відділах, 26 (двадцяти шости) семестрах (зимове півріччя 1946/47 — 16 сем., літнє півріччя 1946/47 — 22 сем.). Студентів і вільних слухачів Авдиторного Сектора було на I. X. 1947 на семестрах II—VIII — 700; на перші семестри подали прохання 200; отже, в зимовому півріччі акад. д. 1947/48 буде студентів і вільних слухачів біля 900. Це складає майже третину всього українського студентства на українських і чужих високих школах в американській, британській і французькій зонах Німеччини та Австрії. Академічних годин (лекції і вправи) відбулося в акад. р. 1945/46 — 6 675, а в акад. р. 1946/47 — 14 044, — разом за два роки — 20 719. Іспитів та кольоквіумів з поодиноких дисциплін зложили студенти 2 380. Матуральні курси при УТГІ закінчило 60 вільних слухачів, які по одержанні матури переведені в дійсні студенти. В хемічній лябораторії в Регенсбурзі виконали вправи 106 студентів; в Мюнхені працює лябораторія на 72 місця (фармацевти і ветеринарі). В літньому семестрі працював З'єднаний Семінар Суспільних Наук УТГІ, де відбулося 14 засідань, 15 доповідей, пересічне відвідування — 22 особи. Бібліотека УТГІ — окола 1 500 томів. Агроботанічних парцель у Регенсбурзі 140, у Мюнхені — 70. Продукція Авдиторного Високошкільного Сектора за два акад. роки — 45 дипл. інженерів, 4 доктори. Отже — Авдиторний Високошкільний Сектор УТГІ за числом відділів, семестрів, професури та студентів уже перевищив кол. УГАкадемію в ЧСР. Але з огляду на тяжкі повосенні обставини він не може перевищити УГАкадемію щодо числа помешкань, устаткування кабінетів і лябораторій, розміру бібліотеки, забезпечення студентства підручниками й скриптами. Саме в цей бік скеровані нині зусилля адміністрації та професури УТГІ.

На Секторі Позаочного Навчання за два акад. роки перевидано 25 підручників, — загальним розміром 4 185 стор. (418 аркушів друку), себто приблизно третину тої кількості студійного матеріалу, що був виданий УТГІ в Подєбрадах протягом тринадцяти літ. Даліших 16 підручників є в друку; як вони вийдуть, — число підручників сягне 41.

Вже відновлено студії на таких позаочних школах і циклах УТГІ: Позаочний Економічний Факультет — 1 семестр, Висока Школа Державних Наук — 1 семестр, Курси Журналістики — 1 цикл, Курси Українознавства — 1 цикл, Цикл Ботаніки та на деяких поодиноких предметах, напр.: «Американське Промислове Пасічництво», «Практичне Миловарство», «Садівництво овочеве та ягідне», «Англійська мова».

За два роки вписалося студійників на Сектор Позаочного Навчання 1235. Студійних листів од студійників вплинуло 1992.

На Секторі Середніх і нижчих фахових шкіл та фахових курсів число учбових закладів по таборах ДП сягнуло 67, в них викладало 415 лекторів, в них вчилася 2 344 учні. Закінчили школи й курси 878 учнів. Інспектори УТГІ зробили

56 інспекцій шкіл і курсів та брали участь в іспитових комісіях тих шкіл і курсів, які вже закінчилися.

За два роки відбулося 8 засідань Професорської Ради УТГІ, 30 засідань Факультетських Рад та 70 засідань Сенату УТГІ. В тому ж часі Секретаріат УТГІ полагодив 5 200 справ.

При УТГІ працюють такі товариства: Агрономічно-Лісове, Т-во Інженерів-Абсолютентів УГА-УТГІ, Т-во Співробітників УТГІ, Студентська Громада при УТГІ в Регенсбурзі, Т-во студентів УТГІ в Мюнхені, та Т-во Прихильників УГА (ТПУГА). Юридичним власником (ліцензіятом) УТГІ є «Спілка Професорів УГА (СПУГА)».

В днях 16—18. травня 1947 року СПУГА, УТГІ та зв'язані з ним товариства врочисто відсвяткували 25-літній ювілей УГА-УТГІ. Особиста участь у святі Містолови Наукового Т-ва ім. Шевченка, Ректорів усіх українських високих шкіл, по-над сто телеграфічних та листових привітань, цінні грошові дари, — все це ще раз ствердило наявність любови й пошани широких кол українського громадянства до своєї національної Політехніки.

В історії еміграції всіх народів не зможемо знайти факту існування еміграційної високої школи на чужих територіях протягом чверть століття. В історії українського народу цей факт є фактом доконаним. Стремлінням провідників УТГІ, СПУГА, ТПУГА та УТГІ є і надалі вдержати та вдосконалювати Українську Національну Політехніку. Традиції славної Київської Могилянсько-Мазепинської Академії, що існувала майже двісті літ, служать їм прикладом і дороговказом. Ці стремління мусять стати і стремлінням еліти та широких мас українського народу. Що більше буде розбудовуватися й вдосконалюватися Українська Національна Політехніка, то більше буде зростати її вплив на соціальну структуру та на функціональну взаємочинність суспільних груп в межах українського народу. Процес перетворення недержавного українського народу в державнотворчу націю буде прискорюватися, поширюватися та поглиблюватися.

Віктор Доманицький.

Українська Греко-католицька Духовна Семінарія на чужині.

Після закінчення останньої війни найшлася на еміграції в Німеччині більша кількість студентів-богословів, що не довели до кінця своїх студій, розпочатих в Богословській Академії у Львові або в Епархіяльних Богословських Ліцеях в Перемишлі чи в Станіславові. Деякі з тих студентів-богословів, у малих гуртках по кілька осіб, примістилися в німецьких Духовних Семінаріях Падернборнської і Вамберзької Архідієцезії та в Богословському конвікті в Іннсбруку — більшість жила розкинена по таборах без якоїнебудь можливости продовжування студій. Німецькі Духовні Семінарії шойно організувалися, їхні будинки були або знищені або зайняті на воєнні цілі, приміщуватися в них не було легко. Восени 1945 р. о. Апостольський Візитатор зарядив реєстрацію студентів-богословів. У висліді реєстрації показалося, що є їх усіх около вісімдесят. При тій нагоді зголосилися теж зовсім нові кандидати на богословські студії. З уваги на те о. Апостольський Візитатор доручив одному професорові Богословії, що находився на еміграції, о. Д-рові Василю Лабі, організувати окрему Українську греко-католицьку Духовну Семінарію, у якій всі українські студенти-богослови могли б бути згур-

товані, виховуватися в душі свого обряду та студіювати. У виконанні цього важливого завдання був назначений до помочі о. Д-рові Лабі меткий і захоплений для справи о. Михайло Левенець, бувший настоятель і професор Хлоп'ячої Семінарії у Львові.

В ході негайно піднятих старань, в першу чергу за приміщення для Духовної Семінарії, а далі за зорганізованя вчительської колеґії, добуття хатнього й літурґічного виряду та бібліотеки, дещо показалося не так трудним, як воно початково виглядало, а в дечому знову зголосилися непередбачувані труднощі.

Розмірно скоро й легко вдалося добути те, що Дирекція УНРРА-и в Мурнав згодилася перебрати Духовну Семінарію в свою опіку і віддала для її приміщення окремих вигідний, навіть вибагливий замок Гіршберг коло Вайльгайму. Замок віддано Духовній Семінарії з повним устаткуванням в довір'ї, що воно буде шановане.

Дуже приємливе предложення зробив був теж від себе через о. Петерса, Ігумена Бр. Студитів, Падернборнський Архиспископ, а саме, погоджувався прийняти, примістити в Місіїному домі св. Франца Ксавера в Бад Дрібург коло Падерборну й удержувати шістдесятку наших студентів-богословів. Це великодушне предложення німецького Владики зроблене було запізно, як уже з УНРРА-ою переговорено в подробицях справу перебрання Духовної Семінарії в її опіку. Годі було завертатися. Великодушному Владиці зложено подяку за його ввічливість і вияснено, чому з предложення не користається.

Дня 8-ого лютого 1946 р. ректорат перебрав назначений для Духовної Семінарії об'єкт. Хоч кандидатам вислані були вчас завізвання з подрібними інструкціями, вони напливали до Духовної Семінарії дуже поволі. Ректорат був у немилому положенні, бо дирекція УНРРА-и раз-у-раз запитувала, де ті кандидати, яких заголошено вісімдесятку. Заходила обава, що УНРРА відкличе свою згоду на опіку Духовною Семінарією, бо нема ким опікуватися. Щойно десь після місяця зібралася прилична кількість кандидатів. Подібно малася теж справа складення вчительського збору. В пляні основання Духовної Семінарії було брано до уваги те, що на еміґрації в Німеччині і в Австрії жило около десятка ОО. Василіян, поміж ними чимало таких, що в часі війни кінчили студії в Відні і в Празі й осягнули там академічні ступені, та що ті Отці дадуться упросити на настоятелів і професорів до Духовної Семінарії. Тим часом усі ОО. Василіяни поголовно відказалися від співпраці в Духовній Семінарії, виправдуючи себе тим, що вони наставлені на виїзд за океан, кудю зрештою вони дійсно незабаром виїхали. З часом і з трудом зіплено вчительський збір на кількість 15-ьох викладачів.

З початком березня 1946-ого р. розпочато правильну працю Духовної Семінарії, хоч не було ні книжок, ні літурґічного виряду, ні канцелярїйного матеріялу -- ні фондів, щоб за ці необхідні засоби праці постаратися.

Одначе це були тільки початкові труднощі, так сказати б, дитячі недуги новооснованої Духовної Семінарії. Постійним недомаганням, хронічною недугою Духовної Семінарії стало те, що опіка УНРРА-и над нею показалася невистачальною. Пішли нарікання, що Духовна Семінарія голодує. Може бути, що Духовна Семінарія була правильно засоблювана, але табір був зложений з самих дорослих осіб, і тому молодим працюючим студентам харчі не вистачали. В атмосфері невдоволення і нарікання пройшов цілий період оставання Духовної Семінарії під опікою УНРРА-и. Для ректорату цей період був одним ланцюгом прикростей: вислухування скарг студентів, що постійно ниділи й виїздили за харчами або й покидали з приводу недоживлення Духовну Семінарію, інтерв'єцій і конференцій, що не відносили ніякого успіху.

В тому періоді пройшов перший академічний шкільний рік 1946 А-В, в двох курсах, філософічному і богословському, при шістдесятці студентів, з всього двома тижнями літніх інтерсеместральних ферій. При мало сприятливих умовах навчання йшло правильно, призбирано малу бібліотеку, наряджено зовсім нормальну квестуру, пристарано літургичний виряд, устроєно в обрядовому стилі домашню каплицю, зложено гарний хор богословів, відбуто торжественну інавгурацію і кілька домашніх церковних і народніх свят.

На початку грудня 1946-ого р. прийшла реорганізація УНРРА-и в голові і в членах, себто і дирекцій, і таборів. Дирекція в Мурнаві, що до Духовної Семінарії ставилася зичливо, передусім її директор голляндець Топп, була замінена новими людьми, що не зраджували зичливості для Духовної Семінарії. Табори зачато комасувати. Дня 4-ого грудня 1946 р. заряджено перенесення дрібного табору Гіршберг до масового табору в Міттенвальд. Нова дирекція не хотіла ані чути, ані говорити про Духовну Семінарію. Вона признавала тільки табір Гіршберг і продовж десятиох годин перевела його до збірного табору в Міттенвальді, не приймаючи до уваги прохань та пояснень, що перенесення в такому темпі — то руїна нарядженої інституції.

В праці Духовної Семінарії наступила тримісячна павза. Цей протяг часу студенти просиділи в касарні стрільців у Міттенвальді. Завдяки ввічливості управи табору вони мали добрі умовини прожитку, але ніяких умовин дальшої хоч би півнормальної праці. Ректорат, в тому часі ректором виховання і адміністрації був вже о. Апостольський Адміністратор Олександр Малиновський, залишився в економічних будинках замку й підійняв старання, щоб в дорозі винайму наново добути для Духовної Семінарії замок Гіршберг, який УНРРА здала, але ніхто інший не перебирав його. О. Апостольський Візитатор з питомим йому завзяттям зайнявся справою винайму замку Гіршберг для Духовної Семінарії й осягнув те, що замок віддано на приміщення для Духовної Семінарії за контрактом винайму, який зладжено на півтори року за річним чиншом в квоті 24 000 нім. марок.

Після направи пошкоджень, завізвано студентів, щоб вони явилися в Духовній Семінарії, і з початком березня 1947-ого р. розпочато новий академічний шкільний рік, а zarazом новий період ведення Духовної Семінарії у власному господарському заряді. Студенти, завішені в правах переміщених осіб, мусіли переставити себе на німецькі харчові картки. Умовини прожитку вийшли кращими, ніж у попередньому році, головно від часу, як при замкові наряджено власну малу економію, а Католицьке Товариство допомоги для Влизького Сходу в Нью-Йорку зачало студентам посилати дуже видатну поміч коробками КАРЕ.

Другий академічний шкільний рік пройшов в трьох курсах, філософічному і двох богословських, при п'ятдесятьох двох студентах, і знову з всього двома тижнями літніх міжсеместральних ферій. При зовнішній незалежності праця в Духовній Семінарії йде вже зовсім нормальним ходом.

В половині листопада 1947-ого р. розпочато третій академічний шкільний рік, теж у трьох курсах, філософічному і двох богословських, при шістнадцятьох професорах і п'ятдесятьох студентах. Ділянка виховання і адміністрації находиться в руках чотирьох настоятелів: ректора, віцеректора, духовника й економа.

Вже в найближчому часі Духовна Семінарія на зарядження Св. Конгрегації для східної Церкви має бути перенесена до Голляндії, до місцевости Кюлеборг коло Утрехту. Опіку над Духовною Семінарією перебирає голляндський Апостолят Унії. З досі відібраних, щиро запрошуюючих і сердечних письм о. Президента Апостоляту Унії Смітта і о. Апостольського Делегата на Вельгію і Голляндію Ван

де Мале, мається певну підставу надіятися, що в гостинній Голляндії Духовна Семінарія зможе продовжувати свою працю в беззастережно корисних умовах.

Можливість і успіх дотеперішньої праці завдячує Духовна Семінарія цілому рядові прихильників і добродіїв, між якими слід поіменно назвати: Його Еміненцію Кардинала Євгена Тіссерана, секретаря Св. Конгрегації для східної Церкви, о. Апостольського Візитатора Николая Вояковського та Український Центральний Допомоговий Комітет, що щедро підпомагали грошем ректорат Духовної Семінарії, а КоДУС, що так само щедро підпомагав стипендіями студентів Духовної Семінарії; Католицьке Допомогове Товариство для Близького Сходу в Нью-Йорку, що підпомагало дуже відчутно Духовну Семінарію правильними посилками харчових коробок КАРЕ, та Преосвященого Альойзія Мюнха, американського зв'язкового Владика з німецькими Ординаріятами, й професора д-ра Миколу Чубатого, що нам сю допомогу виклопотали; Ректорат Колегії Берхманса Т-ва Ісуса в Пуллях та оо. Д-ра Володимира Маланчука й декана Германа Бетгера, що Духовну Семінарію зарятовували книжками. В церковних колах Заокеанської еміграції, від яких Духовна Семінарія обціювала собі найбільше помочі, дістала її найменше. Одинокий о. Ігумен Порфірій Боднар ЧСВВ з Канади дуже щиро і щедро зарятовував Духовну Семінарію літургичними книжками. Всім названим і неназваним прихильникам і добродіям: Сердечне Спасибі!

О. Василь Лаба.

Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в Мюнхені

Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в Мюнхені повстала, згідно з постановою Собору Єпископів УАПЦ, фактично з дня затвердження її Статуту Св. Синодом від 24. серпня 1946 року. Офіційне відкриття Академії відбулося 17. листопада 1946 року.

Статут Академії складений на основі статутів Духовних Академій, Варшавського Православного Богословського факультету та Празького Педагогічного Інституту.

Академія — висока духовна школа з 4 - річним курсом навчання і з двома факультетами — Богословським і Педагогічним. Своєю метою вона має піднесення релігійної освіти та розвитку богословської науки, продовжуючи далі традиції старих Духовних Академій, як єдина висока духовна школа для цілого українського народу православного обряду на еміграції. Але з огляду на існування Педагогічного факультету, вона не закриває дверей і перед українцями інших обрядів.

Академія має своїм завданням: 1. Підготувати кадри високоосвіченого духовництва, 2. виплекати достойних кандидатів на вищі церковно-адміністративні становища, 3. виховати кадри педагогів, що виховну роботу провадили б в консолідації з Церквою, 4. організувати кадри наукових працівників та дослідників у питаннях церковно-релігійного порядку.

Навчальний план Академії побудований так, що перші два семестри (перший рік навчання) спільні для обидвох факультетів — Богословського і Педагогічного. Отже, в першому році навчання читаються такі дисципліни: 1. Історія філософії, 2. Логіка, 3. Психологія, 4. Педагогіка, 5. Вступ до богослов'я, 6. Вступ до

Св. Письма, 7. Вступ до літургії, 8. Християнська соціологія, 9. Загальна церковна історія, 10. Історія української Церкви, 11. Історія України, 12. Історія української літератури, 13. Старослов'янська мова, 14. Українська мова (практичний курс), 15. Англійська мова, 16. Німецька мова, 17. Загальне право, 18. Історія, теорія і практика церковного співу.

З III семестру (другий рік навчання) починають свою працю окремо — Богословський і Педагогічний факультети. На Богословському Факультеті за навчальним пляном читаються такі дисципліни: 1. Святе Письмо Старого Заповіту, 2. Святе Письмо Нового Заповіту, 3. Основне богословіє, 4. Догматичне богословіє, 5. Моральне богословіє, 6. Порівняльне богословіє, 7. Пастирське богословіє, 8. Патрологія, 9. Історія релігій, 10. Церковне право, 11. Гомілетика, 12. Літургіка, 13. Канонічне право, 14. Сектантство, 15. Церковна археологія, 17. Історія християнського мистецтва, 18. Старожидівська мова, 19. Старослов'янська мова, 20. Грецька мова, 21. Латинська мова, 22. Українська мова, 23. Англійська мова, 24. Німецька мова, 25. Агіопсихологія, 26. Церковний спів.

Навчальний плян Педагогічного факультету побудований за навчальним пляном колишнього Празького Педагогічного Інституту.

До Академії приймаються дійсними студентами особи обох статей віком від 18 років з закінченою середньою освітою. Особи, що не мають закінченої середньої освіти, зараховуються лише вільними слухачами з тим, що вони мають пройти матуральні курси, які існують при Академії, скласти іспити зрілості, і тоді вони вже переходять в дійсні студенти. Ті ж особи, що мають закінчену середню освіту, але без латини, мають обов'язково, щоб набути права дійсного студента, скласти й латину.

До Академії також поступають подання (переважно від духівництва, що працює на парафіях) і на заочне навчання, яке розпочнеться трохи пізніше, як буде створена добра видавнича база й будуть підготовлені відповідні курси для заочного навчання.

Академія має в своєму складі понад 30 професорів, доцентів, асистентів і лекторів. Серед них більшість професори університету й колишньої Духовної Академії та Варшавського Православного Богословського факультету. Прийняття кандидатів на викладання провадиться за строго визначеними для високої школи правилами габілітації. Взагалі ж у цьому відношенні Академія зберігає за собою автономні права високої школи — права виборності, а не призначення, окрім Куратора, що його призначає Св. Синод УАПЦ з-поміж духовних осіб (єпископату).

Одночасно з академічною працею розгортається й наукова праця відповідно до завдань Академії — готувати також і наукові кадри богословів. В минулому (1946—1947) навчальному році відбулося два наукові засідання Богословського Факультету, де прочитано було ряд наукових доповідей професорами Академії, а саме: 1. Проф. П. Ковалів «Церковна освіченість українського народу в часи раннього християнства», 2. Його ж «Ранні джерела церковно-літературної мови», 3. Проф. Н. Полонська-Василенко «Церква і культура великокнязівської України-Руси», 4. Її ж «Київський Митрополит Іларіон», 5. Проф. О. Оглоблин «Пам'ятка українського церковного малярства часів гетьмана Ів. Мазепи», 6. Його ж «Варлаам Шишацький», 7. Проф. Л. Окішневич «Наука церковного права на Україні», 8. Проф. Г. Ващенко «Наукова підготовка богослова», 9. Проф. Ів. Розгін «Матеріали з історії університетської і богословської освіти на Україні», 10. Протопресвітер о. П. Калинович «Сила воскресіння».

Доповіді читаються прилюдно за участю також усіх студентів Академії. Таким чином, поступово втягаються в наукову працю й студенти. Так, напр., на одному із наукових засідань факультету студент В. Іващук прочитав доповідь на тему «Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в світлі завдань сучасного християнського руху».

Видано на циклостилї вже три числа «Бюлетеня Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ», що складається з двох основних частин — частини офіційної і частини наукової, а також окрему розвідку проф. П. Ковалева «Раннє християнство на Україні за свідченням пам'яток X—XIV. ст.». Тепер готується матеріал до видання наукового журналу «Праці Богословсько-Педагогічної Академії» та видання окремих наукових праць професорів Академії з різних ділянок богословських та гуманітарних наук.

Отже, відповідно до основних завдань, що стоять перед Академією, праця в ній провадиться в двох напрямках: у напрямку суто академічному (навчальному) і науковому.

По прослуханні повного курсу і здачі всіх належних іспитів, згідно з положенням, кожний дійсний студент Академії дістає диплом із званням магістра богословія. Крім того, Академія має право також надавати і докторати богословія, згідно з положенням про докторат.

Взагалі в своїй діяльності Академія міцно стоїть на позиціях високої духовної школи, маючи за примат своєї праці якість, а не кількість. Отже, про якісь скорочення курсу не може бути й мови. Навіть коли б виникла потреба прискореного готування кадрів духовництва, і тоді б Академія не стала на шлях скорочення курсу, організувавши короткотермінові курси — річні або піврічні. В цьому відношенні Професорська Рада на своєму поширеному засіданні від 8 липня 1947 року винесла тверду ухвалу — не відступати від наміченої мети, міцно стояти на позиціях високошкільного навчання, додержуючись усіх вимог високої духовної школи, наслідуючи славні традиції старих Духовних Академій.

І тут доводиться переборювати великі труднощі, саме труднощі, зв'язані з відсутністю бібліотек. Але нічого не вдіємо, треба переборювати ці труднощі й дати кандидатам, принаймні, систему знань, ту систему, що її дає й повинна дати кожна висока школа. На це Академія цілком спроможна, бо вона має добрі наукові сили з великим науковим і педагогічним досвідом.

Виникає одно дуже важливе питання: яку матеріальну базу, які матеріальні спроможності має Академія в важких умовах життя на чужині? Звичайно, рожевих картин малювати не доводиться, бо ми не в себе вдома, а на чужині. Матеріальна база Академії дуже скромна: невеличка підтримка від Св. Синоду (в міру спроможности) і від ЦПУЕ — це основна матеріальна база, а решта — то різні нерегулярні пожертви і невеличка платня за навчання від студентів.

Академія покладає велику надію на допомогу від громадських організацій. Це — не приватна школа. Не обслуговує вона виключно православних українців. Тут навчаються українці обидвох обрядів. Отже, майбутнє Академії залежить від того, як оцінять її значення наша українська громадськість.

Петро Ковалів.

Олександр Оглоблин

Інститут Української Мартирології (НДІУМ)

Науково-Дослідний Інститут Української Мартирології (НДІУМ), заснований в серпні 1946 року з ініціативи Ліги Українських Політичних В'язнів у Мюнхені, мав своєю метою зберігати наступним українським поколінням аннали національно-визвольної боротьби українського народу та імена героїв і жертв цієї боротьби для вічної пам'яті та належного вшанування. Відповідно до того завданням Інституту є збирати, науково досліджувати та видавати документальні матеріали, що торкаються національно-визвольної боротьби та мартирології українського народу, починаючи від найдавніших часів і до наших днів, в усіх галузях державного, громадсько-політичного, культурного, церковно-релігійного та господарського життя, на всіх українських етнографічних теренах та в краях української еміграції й заслань.

НДІУМ — автономна наукова установа, що діє за своїм окремим статутом і об'єднує в своєму складі вчених різного фаху, незалежно від їх політичних поглядів та партійної приналежності. На 1. X. 1947 року до наукового складу Інституту входило 32 особи, здебільшого професорів Українського Вільного Університету та інших високих шкіл.

Науково-Дослідна праця НДІУМ провадиться по тематичних групах (громадсько-політичне життя, церковно-релігійне життя, наука та освіта, культура та мистецтво, преса, господарське життя, тощо), що з них у дальшому розгортанні роботи Інституту мають бути створені окремі секції, беручи до уваги територіальні й льокальні умови української мартирології.

Щоб зібрати матеріали української мартирології за останні десятиліття (цей період історії української національно-визвольної боротьби найменше висвітлений в історичній літературі), Інститут організував по головних осередках української еміграції мережу своїх уповноважених. На 1. X. 1947 число цих уповноважених було 20.

Роботою НДІУМ керує Дирекція Інституту, яка складається нині з 6 осіб, переважно професорів Українського Вільного Університету в Мюнхені.

Програма діяльності НДІУМ складається з трьох основних частин: 1. збирання матеріалів, 2. наукового дослідження матеріалів, 3. видання матеріалів.

Зокрема Інститут має вибирувати: а) документальні матеріали (рукописні та друковані), б) мемуарні матеріали (зокрема шляхом масової анкети по таборах та інших осередках української еміграції), в) бібліографічні матеріали, г) літературно-фольклорні матеріали, ґ) ілюстративні матеріали, д) річєві (меморіальні) матеріали.

Щодо розроблення та наукового оформлення матеріалів, програма Інституту намічає складання: а) реєстрів героїв і жертв української визвольної боротьби, б) історично-біографічного словника героїв і жертв української визвольної боротьби, в) монографій, присвячених основним моментам або теренам української мартирології, головним діячам української визвольної боротьби, а також іншим питанням української мартирології, г) документальних та мемуарних збірок з історії української мартирології.

Пленум видавництва НДІУМ передбачає такі серії видань: а) «Записки НДІУМ»-річник, де вміщується розвідки, статті і замітки, матеріяли, наукова хроніка, критика й бібліографія;

б) «Збірник НДІУМ» — періодичне видання, де публікуються окремі монографії і тематичні збірки (які складаються з розвідок, документів та інших матеріялів, об'єднаних певною темою);

в) «Акти та документи української мартирології» (систематичні документальні збірки);

г) серія ілюстративна (альбоми, фотолистівки, тощо);

г) «Інформаційна бібліотека НДІУМ».

По закінченні організаційного періоду, Інститут розгорнув науково-дослідну працю й збирання матеріялів. Основну увагу при цьому було приділено трьом проблемам:

1) Історична українська мартирологія (XVI—XIX. ст.);

2) Українська мартирологія з періоду між двома світовими війнами;

3) Українська мартирологія часів другої світової війни й німецької окупації.

До цього часу виготовлено до друку низку наукових праць з історичної мартирології України (XVII—XIX. ст.), зокрема з історії мазепинської еміграції. Готуються до видання два наукові збірники, присвячені українській мартирології 1917—1938 р. р. і української мартирології часів другої світової війни й німецької окупації. Зладжено до друку також монографію про психологію політичного в'язня й розвідки про німецький концентраційний табір і в'язничну поезію. Закінчується складання I. тому «Записок НДІУМ».

В серії «Інформаційна бібліотека НДІУМ» надруковані брошури: «Завдання української мартирології» (Мюнхен, 1947), «Казематні вірші» Т. Шевченка зі вступною розвідкою (Мюнхен, 1947).

В травні 1947 року відбулася перша широка наукова конференція Інституту, присвячена науковим і організаційним питанням української мартирології.

1. X. 1947.

В. Лещик.

Церковно-археографічна комісія при Ап. Візитатурі українців-католиків

Велика ідея монументальних постатей нашої Церкви XVII. ст., митрополита Петра Могили та митрополита Йосифа Велямина Рутського — «погодити Русь з Руссю» — не переставала бути актуальною, відколи заіснував розділ в нашій Церкві. До того клича Могили й Рутського нав'язував і великий Митрополит Андрей Шептицький, бо й справа в останні десятки літ ставала не менш акутною. Ціла діяльність Митрополита Шептицького впродовж його довгого й трудящого

життя була спрямована в тому напрямі. Особливо, коли впали кордони в час другої світової війни — Митрополит Шептицький робить в тому напрямі конкретні заходи. Головна його ціль, це допровадити до того, щоб народ знайшов спільну мову та доброю волею змагав до єдності, яка, за словами покійного Митрополита, може статися тільки «доброю і всемогучістю Бога». Хто а пріорі відкидав би таку думку, не заслуговував би на іншу назву, як народнього злочинця, байдуже до котрої із українських Церков він не належав би.

На такому ідейному тлі повстає Церковно-археографічна Комісія ще у Львові в березні 1944 р. Оснував її покійний Митрополит Андрей, покликуючи до праці в ній визначних учених обох наших Церков. Перше засідання відбулось на початку березня 1944 р. в палаті Митрополита Андрея. Завданням Комісії в загальному було: досліджувати документарно історію нашої Церкви та окремі делкі питання, що досі мали чуже, вороже українській справі навітлення.

В наслідок воєнних дій Комісія не могла у Львові розвинути своєї діяльності. Сама ідея однак знайшла покровителів і тут на вигнанні: її підняв Апостольський Візитатор, о. Николай Вояковський, який письмом з дня 13. 8. 1946 р. ч.: 1360 (II) 46 відновив діяльність ЦАК.

Перше засідання запрошених до праці в Комісії членів обох наших Церков відбулося дня 29. 8. 1946 р. в залі Апостольської Візитатури, Мюнхен-Пазінг. На ньому обговорено напрямні праці Комісії, які потім оформлено в такі точки тимчасового статуту:

1. Метою Комісії є: наукове дослідження історії української Церкви в аспекті об'єктивної аналізи причин роз'єднання колись єдиної української Церкви з глибокою вірою в її майбутню єдність.

2. Ближчі завдання Комісії такі: а) вибирування й систематизування документарного матеріалу до історії української Церкви, як рукописного (архівного), так і вже передніш опублікованого, б) наукове студювання загальних і спеціальних проблем історії української Церкви та споріднених із нею дисциплін від перших часів християнства на Україні до наших часів, на всіх просторах української землі та всіх теренах розселення українського народу, в) публікація для українського та міжнароднього наукового світу, а також широка популяризація вислідів науково-дослідної праці Комісії.

На першому засіданні обрано провід, який складається з голови, містоголови і секретаря.¹⁾ Ця Комісія відбуває свої засідання раз у місяць.

Від серпня 1946 р. до вересня 1947 р. ЦАК відбула дев'ять засідань (задля комунікаційних труднощів в зимі три засідання відпали). За чергою предметом засідань були такі квестії:

На другому (2. 10. 1946) п. проф. Полонська-Василенко реферувала провідні думки свого «Нарису Історії Української Церкви». Авторка підкреслила живий зв'язок нашої Церкви із Заходом уже в тому часі, коли існував формальний розділ. В особливий спосіб підкреслила змагання Петра Могили і Йосифа Рутського — погодити «Русь з Руссю» та шкідливу інтервенцію козаків в цій справі.

¹⁾ Голова о. д-р Й. Скрутьєв ЧСВВ, містоголова проф. О. Оглоблин, секретар д-р В. Ленчик.

Другою точкою того засідання була доповідь о. д-ра П. Хруща п. з. »Берестейська Унія«, яка в'язалася з 350-літньою річницею цієї церковно-історичної події.

Предметом третього засідання (7. 11. 1946) була »Україніка в західноєвропейських архівах«. Проф. І. Мірчук подав перегляд літератури в чужих мовах, головню німецької, що відноситься до української історії, а зокрема історії церковної.

Другу частину засідання виповнив дуже подрібний опис архівів, що мають відділи українця, за географічним положенням — від Сходу. А це такі: Königsberg, Braunsberg (тут була Папська Колегія, заснована єзуїтом Поссевіном для студентів з Руси), Danzig, Poznan (Towarzystwo przyjaciot nauk), бібліотека родини Мельшинських. Бібліотека графів Рачинських в Курніку. Дальше Kiel, Rostock, Lübeck.

Четверте засідання (12. 12. 46) було присвячене статутів ЦАКомісії. П'яте засідання було Науковою Академією в 300-літню річницю смерти Митрополита Петра Могили й його відповідника в нашій добі — Митрополита А. Шептицького. Наукову Академію відкрив о. д-р Й. Скрутень характеристикою обох великих постатей, підкреслюючи те, що було в них обох спільне та різне. Обидва були дітьми своїх родів, йшли до одної мети різними шляхами, Могила »западним«, Шептицький »восточним«. Оба синтетичні двох світів — Сходу й Заходу. Оба зв'язані з українською стихією в двох дуже подібних до себе добах національного зриву (XVII. ст. і початок XX. ст.).

Доповіді про Митрополита Шептицького мали характер споминів з особистих зустрічей з покійним Митрополитом. Їх виголосили: проф. Полонська, ректор Щербаківський, проф. Мірчук, проф. Кузеля (письмово), проф. Пастернак (письмово), о. д-р Скрутень і проф. О. Оглоблин.

Доповіді про Петра Могилу насвітлювали поодинокі відтінки його многогранної діяльності. І так: проф. Мірчук говорив на тему: »Навчання філософії в Могилянській Академії«; проф. Полонська: »Ідея патріархату в часи П. Могили«; проф. Курінний: »Могилянський період археологічного знання«; д-р Ленчик: »П. Могила в насвітленні польського історика Яблоновського«. З огляду на обширність матеріялів та інтересні доповнення в дискусіях треба було Наукову Академію в честь Митрополита Могили і Митрополита Шептицького продовжити на засіданнях 6., 7., й 8-ому.

Спільна виміна думок — членів обох наших Церков — у так важливій kwestії, як церковна історія, має немалу вагу. Важливе воно тим, що тут з доброю волею шукається правди, отже, йдеться за словами св. Євангелії »Пізнайте правду, а вона вас освободить«.

ЦАК має в пляні видати ряд збірних і окремих праць, з яких уже деякі й готові до друку.

Якщо видавнична справа покращає, ми матимемо змогу користати з оwoчів праці такої важливої під оглядом церковним і національним інституції.

Володимир Радзюкевич

У літературному крутіжі

Огляд українського літературного руху сьогочасної еміграції.

У моїй статті хочу навітлити шляхи й напрямні в розвитку української літературної творчости сьогочасної еміграції та дати спробу підсумків головних надбань. Підкреслюю: спробу, бо не всі матеріяли були мені доступні і, може, не всі видання були в моїх руках. Хочу мої думки й завваження вбрати в ясну, доступну форму, хоч шумлять, піняться й переливаються ще довкола мене рвучкі потоки голосних слів, дзвінких, дефініцій, грайливих характеристик, крутіжних теорій, якими вщерть виповнені наші літературні збірники, альманахи, статті й рецензії, передмови й післяслова.

В німецькому часописі: »Die Neue Zeitung« в статті: »Wo bleiben eigentlich die Bücher?« читасмо редакційну відповідь читачеві: »Sie beklagen sich, daß zu viel Zeitschriften, zu viel Broschüren, zu wenig richtige Bücher herauskommen« (з 12. IX. 1947). Те саме явище можна помітити і в українському еміграційному літературному житті: забагато часописів, забагато брошур, замало добрих книжок: ¹⁾ це одна зовнішня признака українського літературного життя у днях сьогочасної еміграції.

Друга характеристична прикмета — це ціле повіддя нових імен, псевдонімів, криптонімів, зокрема в критичі літературних творів і в рецензіях на поодинокі книжки. Буває, що один і той самий критик оцінює один і той самий твір у різних журналах, підписуючись різними псевдонімами.

Третя характеристична риса в ході української еміграційної сьогочасної літератури — жива розгінно-теоретична дискусія про літературу, її завдання, її стилі. Всі ці три зовнішні признаки, отже: велика кількість літературних журналів, збірників, видань, велике багатство нових імен, і вкінці гарячі дискусії, палкі

¹⁾ Спираюся на окремих виданнях поетичних і прозових творів поодиноких авторів і на таких збірниках: 1. »М У Р« Збірники літературно-мистецької проблематики. 2. »М У Р« Альманах. Література. Мистецтво. Критика. В-во »Прометей«, Мюнхен-Карльсфельд 1946, 1947. 3. »Хорс« Красне письменство та мистецтво. В-во »Українське слово« 1946. 4. »З вено« Література. Мистецтво. Критика. Центральний Емігр. Союз Українського Студентства. Інсбрук. 5. »Рідне слово«. Вісник літератури, мистецтва і науки. В-во »Академія« 1945, 1946. 6. »Наш шлях« Місячник політики, суспільного життя, науки й мистецтва. 7. »Заграва«. Літературний журнал. Авгсбург 1946. 8. Літературно-Науковий збірник. Ганновер 1947. 9. »Орлик«, Місячник культури і суспільного життя 1946, 1947. 10. »Похід«, Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Гайденав 1946. 11. »На чужині«, журнал літератури і громадського життя. Кіль-Корюен 1946, 1947. 12. »Обрій«, Літературно-історичний Ілюстрований журнал. В-во »Журавлі«, Байройт 1946. 13. »Дзвін«, Церковно-релігійний, літературно-мистецький і науковий місячник. Зальцбург 1946. 14. »Арка«, Література. Мистецтво. Критика. Мюнхен 1947, 1—4. Літературний зошит. Літературно-мистецький додаток до газ. »Українські Вісті« 1947. 15. »Літаври« Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Зальцбург 1947. 16. »Вежі«, Місячник культури, 1947. 17. »Наше життя«, 1946. 18. »Українські Вісті«, 1946, 1947. 19. »Неділя«. Український тижневик в Ашафенбурзі, 1945, 1946. 20. »Керма«. Літературно-мистецький і науковий збірник. Зальцбург 1946.

суперечки про літературу, про потребу великої літератури, або іншими словами, як висловився один із диспутантів, «велика література про літературу»¹⁾, вказують на буйний розгін в українському літературному житті, на велику активність наших провідних літературних кол у сьогочасній нашій дійсності.

Зачну від теоретичної дискусії, в якій іде суперечка про напрямки і стилі. Зокрема така жива дискусія цвіте на з'їздах «МУР-у» («Мистецького Українського Руху»), що об'єднує мистців різних ділянок і різних мистецьких напрямків. Треба підкреслити, що хоч дискусія виказує гарну ерудицію і гостру думку деяких авторів і теоретиків, все ж таки не у всіх них ясно спрецизовані завдання української літератури в сьогочасний момент та роля українського письменника. У багатьох слідно неспокойне, нервозне шукання, погоню за чимсь новим, бажання чогось досі небувалого, тугу за великим досягненням. Але як до того «великого» дійти, якими засобами поставити українську літературу на один рівень з літературами інших народів, як заспокоїти отсю велику тугу за «великою літературою», на тому місці думки розбігаються, а теоретики при всій своїй ерудиції і при всій своїй діалектиці кінець-кінцем часто плутаються, збиваються і розгублюються.

У декларативній статті «МУР-у» п. н. «Чого ми хочемо» визначено завдання українського письменства і взагалі українського мистецтва так: «Час ставив і ставить перед українським мистецтвом те завдання: у високо-мистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завойовувати собі голос та авторитет у світовому письменстві»... І далі: «Його провідне завдання мистецькими засобами творити синтетичний образ України, її духовости, в минулому, тепер і завтра... Митці, що входять до «МУР-у»... «свідомі свого прямого завдання: бути митцем. Справжнім, всебічним, своєрідним... Митцем того мірила, що своїми творами визначає в читачів загальний світогляд і напрям мислення, розкриває культурно-історичні і психологічні обрії, що прагне творити літературу, яка зуміє стати справді совістю і виразником ідеалів народу, що дасть нам право вступу, як рівний з рівним, туди, де рішають і розв'язують проблеми всіх народів на планеті».²⁾

Проти таких, у високому, врочистому тоні проголошених завдань, не можна, очевидно, мати ніяких застережень.

Питання тільки в тому, як дійти до таких висот: І тут саме спіцпать із підмогою, поміччю, радами і вказівками наші теоретики й літературні критики. І так Віктор Бер у статті «Засади поетики» (від «Ars poetica» Є. Маланюка до «Ars poetica» розкладеного атома) аналізує й коментує основні тези поетики Є. Маланюка (з 1924 р.), що від поетів не вимагав поетичного таланту, хисту, фантазії, а... техніки.

«Не Пітії сліпий екстаз,
Не вундеркіндство і арена, —
Ні — математика проста —
Прозорим променем Рентгена».

За таким естетичним принципом не талант і фантазія визначають поета, а розумна конструкція. Отже, «не вітряк на горбі за селом, а турбіна. Не замшлий дідівський млин і гребля, а динамо. Не воли, батіг, ярма мережане дерево, а металь мотору... Замість села й етнографічної традиції — модерне місто... На

¹⁾ Іван Вагрянйй: «Думки про літературу». Збірник «МУР» 1945, 1, 25.

²⁾ «МУР» 1, стор. 4.

місце вишневих садків хуторянства — скло, бетон і криця лабораторії . . . « У дальшому ході своїх міркувань виказує автор, як взагалі впродовж ХІХ. і ХХ. століть разом із розвитком різних галузей наук змінювалися естетичні принципи і літературні напрямки (реалізм, імпресіонізм, символізм, експресіонізм), яких завершенням була заява, що мистецтво не хоче бути ні зрозумілим ні для кого, ані логічним або ясним. У кінцевому висліді появилася гасло деструкції. Розкласти річ і конструювати щось нове (футуризм, дадаїзм). На кінці статті автор висловлює передчуття, що тепер, із хвилиною, коли ідея технічного розвитку, яка відбилася відгомоном в естетичному »сredo« Маланюка, знайшла своє завершення в розкладі атомового ядра, прийде нова епоха. І конструкція ідей тієї епохи »с саме тим творчим завданням, яке стоїть, наблизившись, перед нами. Нову естетику, кінчить автор, будемо, як заперечення попередньої«. ¹⁾ Такий єдиний дороговказ дає автор письменникам, не пробуючи ще нічого конструювати.

Потребу великої літератури з великою переконливістю та гарячим захопленням виказує автор »Волині« У л а с С а м ч у к у статтях »Велика література« ²⁾ та »Про загальне в конкретному« ³⁾, при чому застерігається — і зовсім справедливо — проти ексклюзивності, бо, як аргументує далі, поодинокі складники життя можуть існувати поруч себе, отже, можуть існувати поруч себе романтизм і реалізм, ідеалізм і матеріалізм. »Одна і та сама людина, чи група людей, навіть одна і та сама теорія життя, включають в собі всі ці ознаки одночасно, і все це разом творить цілість, як складники повітря творять повітря . . .« ⁴⁾ Автор, глибше продуманими доказами й гарно підібраними прикладами (напр., Гомер-як виразник духовости греків, Шекспір — англичан, Гете — німців), виказує, що література — найцінніший скарб кожного народу, що вона в великій мірі вирішує його (сторичну роль і його місце серед інших народів. Правда, є люди, що легковажать духові цінності, але спроби такого нехтування з правила кінчаються катастрофами. »Остання війна — пригадає автор — була саме спроба порушити компроміс між думкою і чином. Це була спроба виключити інтелект і спертися на фізичні спроможності. Ефект такої дії бачимо й переживаємо. Все те, що впродовж століть і тисячоліть гуртувалося, як прояв людської снаги й думки, все те протягом місяця обернулося в сміття . . .« (»МУР« 1, 44). Що в нас не повстала така література — причина того в доквіллі, в атмосфері нашого життя. Де ті люди, запитує автор, те суспільство, ті органи преси, той шум, блиск, слава, матеріальні вигоди, пам'ятники, все, що в сумі творить певну атмосферу, яка дає поживу творчим побудженням, яка мобілізує почуття . . . (там же, стор. 49).

Ще основніше сягнув в умовини розвитку української літератури Д-р О с т а п Г р и ц а й у статті: »В тузі за архітвором«. ⁵⁾ На його думку українська література не могла втримати рівня із західноєвропейськими літературами тому, що не було в нашому суспільстві окремих літературних салонів, як це було в західній Європі, де високий рівень літературних дискусій пособляв розвиткові літературної творчості; далі, що не було в нас об'єктивної літературної критики та що не було зв'язків із західною Європою. Зокрема дуже влучні й цінні його зауваження про літературну критику, бо вони і в сьогодишню хвилину мають свою

¹⁾ »МУР« 1, стор. 23.

²⁾ »МУР« 1, 1946, стор. 38—52.

³⁾ »Українська Трибуна«, 1947, чч. 72, 73, 74.

⁴⁾ »МУР« 1, стор. 38.

⁵⁾ »Рідне Слово«, 1946, 1.

актуальну силу. Його слова: »Дуже обнизила в нас рівень літературної критики та її повагу принагідна часописна рецензія, писана здебільшого на коліні, нашвидкуруч, майже зправила без глибшого мистецького підходу, без відповідної літературно-історичної освіти, а передовсім без доброї волі оцінити дану річ совісно. Є в нас з цього погляду завжди редакційні циніки, які, допавши місця літературного арбітра елегантіярум, використовують його по змозі для своїх амбіцій та особистих анімозій, не турбуючись ні на хвилину тим, що така, особистими химерами диктована, зовсім не річева і зправила поверховна критика заслуговувала б взагалі на те, щоб її не вважати літературною критикою, а її автора (здебільш хитро криптонімного) критиком.«

Цей самий критик у своїй щирій турботі про майбутнє української літератури поставив на конференції »МУР-у«, що відбулася в Авґсбурзі 29. 1. 1946, окремі резолюції. Вони такі: »Письменники України! Як члени письменницької генерації України половини ХХ. ст., ми в почутті нашого найважливішого обов'язку щодо батьківщини та з погляду на теперішній рівень українського письменства супроти рівня великих літератур світу, уважасмо за неодмінне завдання всіх письменників України докласти свідомо всіх сил до того, щоб піднести рівень української літературної творчості на вершини творчих досягнень найкращих літератур європейського й позаєвропейського світу. В послідовності цього нашого основного підходу до літературних завдань теперішнього часу ми визнаємо і підкреслюємо як шлях і принципіальні засоби до осягнення наміченої мети таке:

1. Ґрунтовне знання найважливіших творів світової літератури, як красно-творчої, так і наукової, зокрема ж творів літератур: англійської, французької, німецької, еспанської та італійської і найновішої літератури Скандинавії.

2. Ґрунтовне знання чужих мов, а особливо англійської, французької та німецької так, щоб український письменник архітвори Англії, Франції та Німеччини читав безумовно в ориґіналі, пам'ятаючи при тому, що знання цих трьох мов — це найкращий та єдиний шлях пізнати всі літератури світу, не виключаючи й літератур Далекого Сходу.

3. Інформаційну працю між чужинцями про дотеперішню українську літературу за допомогою а) наукових та публіцистичних творів про цілість або поодинокі твори української літератури в зв'язку з літературами Європи, мовами: англійською, французькою, німецькою та еспанською, б) мистецьких перекладів українських творів на одну з цих мов, а чужих творів на українську мову . . . , в) особистих зв'язків з чужими письменниками та з чужою пресою в тому середовищі, де тепер живемо, а листовних зв'язків також поза межами цього середовища.

4. Такі твори концепцій та сюжети літературних творів, зокрема ж в ділянці епіки й роману, а головне українського театру, які, виходячи чи то з українського, чи з якогось чужого середовища, мали загальнолюдський, ідеями »sub specie aeternitatis« насичений зміст і давали розв'язання вічних проблем людського життя в душі українського світовідчування, висуваючи на овидуського світу філософічно-ідеологічну сторону та глибіню української духовности.«¹⁾

Про роллю письменників у сьогочасну хвилину і про літературні стилі заговорили на сторінках названих журналів теоретично: Іван Баґряний, Володимир

¹⁾ »Мала чи велика література«: »МУР« 1946, 1, стор. 85—86.

Державин, Юрій Шерех та Юрій Косач. У двох питаннях є між ними розходження, а саме в питанні орієнтації на Європу і в питанні зв'язку письменника з політичним життям.

Іван Багряний у статті «Думки про літературу»¹⁾ з'ясовує найперше відомі погляди на завдання літератури, отже, як зброї в боротьбі одиниці та народів за своє закріплення, як насолоди життя, як мистецтва самого в собі (пробування у світі прекрасного, вимріяного), вкінці як засіб відображувати дійсність. Полемізуючи з представниками трьох останніх теорій, автор доручає глядіти на літературу, як на шлях боротьби нації за своє закріплення. Велика література може повстати, на його думку, і без орієнтації на Європу. Її головна передумова, щоб була національною літературою. Останню думку поширює дещо, може, розвількло, але місцями переконливо Юрій Шерех, продуктивний тепер і активний критик, рецензент, теоретик і публіцист, у статтях «Стилі сучасної української літератури на еміграції»²⁾ і «В обороні великих»³⁾: Кепкуючи собі зовсім без причини і без виправданої потреби з давньої «зоресоловейківщини» і давніх літературних надбань⁴⁾, підкреслює заслуги неоклясицизму, а радше неоклясиків, (бо неоклясицизм не існував, як якась окрема, скристалізована в собі течія). У майбутньому радить змагати до нового національного стилю. У зв'язку з тим поділяє українських новітніх письменників на «органістів» (тобто тих, що змагають до витворення українського національного стилю) і «європеїстів». Ці свої думки розвиває автор повніше в другій статті «В обороні великих», у якій намагається провести думку, що є тільки один спосіб завоювати авторитет у світовому письменстві: не відтворювати його зразки, а торувати свій власний шлях. Тому висуває клич до джерел української національної культури, в тому переконанні, що коли ми створимо велику українську національну літературу, то тим самим добудемо голос і авторитет у світовому мистецтві. Все ж таки, на його думку, не має права писати той, хто не знає світової літератури. Його слова: «Український органічно-національний стиль не відкидає, а, навпаки, вимагає глибокого знання і засвоєння джерел і пізніших проявів культури інших європейських народів, але він відкидає малпування цих стилів, він вимагає від усіх справжніх письменників-творців свідомого синтезування їх з українською стихією, просочення їх многосторінною традицією української духовости, а тим самим перетворення їх на своєрідні й неможливі в інших європейських країнах українські літературні стилі, він означає, що українська література йде нога в ногу з іншими європейськими літературами, а не плентається в них у хвості, що вона співає своїм голосом у загальному їх хорі... і т. д., і т. д.»⁵⁾

Дуже шкідливий для літературної творчости дух партійної ексклюзивности, який ніколи не творив високих мистецьких цінностей, тому автор радить не формувати ніяких штучно закріплюваних угруповань, натомість дати місце вільному вияву кожної творчої індивідуальности.

Останню думку темпераментно розвиває Юрій Косач, коли домагається, щоб письменник стояв поза політикою. Порівняймо тепер — пише він — «Ірландські мелодії» із збіркою віршів якогонебудь нашого молодого поета, що в кожній строфі викликає батьківщину, брязчить мечем і залізом та декламує про свою

1) «МУР» 1, стор. 25—33.

2) «МУР» 1, стор. 54—86.

3) «МУР» III, стор. 11—26.

4) Такі зайві глузування зустрічаємо, на жаль, також у статтях Юрія Косача.

5) «МУР» III, стор. 18.

національну гордість і вірність . . . Бо можемо признати нашому письменству, маючи на увазі літературу Західньої України обох еміграційних хвиль, що воно послідовно створило культ удару кулаком . . . Правда, кулак оспівував Джек Лондон, але скільки ж людяности, панськості й симпатичности в Лондонових героях кулака. Втім кулак у нього лиш засіб оборони добра, у нас пошанівок кулака—ціль. Річ сумнівна, чи письменство з таким лейтмотивом може викликати симпатію у чужинців . . . Культ сильної, вольової людини—скажуть нам. Так культ засліпленого, дуболобового доктринера, що ніколи в нічому не сумнівається, культ парвеню, вискочки, що розштовхує інших, щоб тільки прошттовхатися собі наперед . . . Прямісенко культ спекулянта, глитая, кар'єриста, коньонктуриста, сильної людини. Врешті культ навіть не демонічного, а підлоти, духовної годоти, хама і дурня. Ми знаємо інший культ сильної людини і, створений іншою літературою, тип завоєвника. Англія з її ненавистю до патріотичної реторики, до уніформованої людини, до всякої афектації . . . показала нам у своєму письменстві тип сильної людини-джентлмена, що не кричить істерично про призначення свого народу, але, коли треба, вмів мовчазно вмирати на кордонах імперії.¹⁾

Можна стримувати автора в його повній темпераменту, запальній і дещо претенсійно-самовпененій стилістичній войовничості,²⁾ але тяжко не погодитися з ним в основній його думці, бо безсумнівною правдою є, що один добрий літературний твір віддає більшу прислугу нації, як сотки гримких патріотичних віршів.

Але пора закінчити вже огляд літературно-критичних статей, нарисів і студій.³⁾ Не говорити про них ніяк не можна, бо це домінанта тепер у всьому літературному руху, найважливіша ділянка нашого літературного життя на еміграції.

¹⁾ »Межі та обрії«. Криза української літератури. »Рідне слово«, 1947, ч. 5, стор. 17. Пор. також: »Вільна українська література«, »МУР« 1946, стор. 47—65.

²⁾ Що автор часто не вмів запанувати над своїм стилем — доказом його стаття: »Дещо про плюшевих ведмедиків« (»Українські Вісті« 1947, ч. 72).

³⁾ Огляд далеко не повний. Для більшої повноти згадаю ще: В. Петрова: »Історіософічні етюди« (»МУР« 1946, ч. 2); В. Державина: »Проблеми класицизму та систематика літературних стилів« (»МУР« 1947, ч. 2); Ю. Косача: »Вільна українська література« (»МУР« 1946, ч. 2); Іг. Костецького: »Український реалізм ХХ. ст.« (»МУР« 1946, ч. 2); Юрія Бойка: »Куди йдемо«. У статті автор закликає, щоб письменник був »пристрасним учасником визвольного змагу« (»Рідне слово« 1947, 11); д-ра Остапа Грицяя: »Банкрот літератури« (»Орлик« вересень-жовтень 1947); Володимира Державина: »Поезія Михайла Ореста і неокласицизм« (»Світання«, Науково-літературний збірник, 1946, ч. 2); Богдана Нижанківського-Зенона Тарнавського »Творча неволя« (»Українська Трибуна«) (у названій статті находимо гостру і палку відповідь теоретикам і письменникам, що бажать »визволення«); В. Державина: »Наша літературна романтика, її зразки та претенсії« (»Українська Трибуна« 1947 з 20. VI.); Юрія Шереха: »Етюди про незрозуміле в літературі« (»Аржа« 1947, ч. 4); В. Державина: »Войовничий неокласицизм Святослава Гординського« (»Українська Трибуна« 1947, ч. 79); О. Ждановича: »Мур в теорії і практиці« (»Орлик« 1947, ч. 8.); Юрія Косача: »Про сутне й несутне« (»Українська Трибуна« 1946, ч. 5); Віктора Бера: »Вага і міра слів« (»Українська Трибуна« 1946, 11); Його ж »Злидні днів« (»Українська Трибуна« 1946, ч. 13); Його ж: »Проблема великої літератури« (»Українська Трибуна« 1946, ч. 15); Юрія Корибутя: »Українська література в новій дійсності« (»Українська Трибуна« 1947, ч. 21); В. Чаплєнка: »Про оцінку літературних творів« (»Наше життя«. Додаток до часопису »Наше життя« 1946, ч. 26); Леонида Полтави: »Письменник, книжка і читач« (Літературний зошит, »Українські Вісті«, 1947, ч. 4, 5. Автор запевняє нас, що так само, »як літак, що перед польотом мусить розбігтися по землі, так і українська література, викінчуючи свій розгін, буде незабаром цілком готова до зльоту у високе літературне небо до того, що в світі зветься велика література«); І. Кошелівця: Стиль Surmaderne (»Літаври« 1947, 2); Ю. Дивнича: В боротьбі проти власних слабостей (»Літаври« 1947, ч. 2).

Здавалося б, що при таких великих теоретичних зацікавленні літературою, при таких гарячій захопленні її майбутнім розвитком, при такій тривожній тузі за її осягами і сама літературна продукція піде назустріч великим побажанням. На жаль, так воно не є. Що більше: можна заризикувати думкою, що саме ця буйна теоретична дискусія, яка має пособляти розвиткові літературної творчості, витворювати пригожу атмосферу для письменників, підбадьорювати їх, — виходить деяким із них на шкоду, бо заставляє їх виконувати карколомні скоки, допускатися екстравагантних спроб. У надмірній амбіції блиснути оригінальністю і за одним розгоном ускочити в «ведику літературу», творять вони замість оповідань — дивоглядні нісенітниця («Божественна лжа» Ігоря Костецького) і замість збірки новель дають збірки «ребусів і гієрогліфів». ¹⁾

Автім помиляються ті, які думають, що літературна дискусія витворить таланти. «Дискусіями — впевняє авторитетним словом Юрій Клен — великої літератури не твориться». ²⁾

Правда, коли йдеться про кількість літературних творів, поезій, оповідань, нарисів, новель — то літературна продукція, як на еміграційні умовини (маю на думці і технічні труднощі) більша, як можна того бажати. Так само буйна вона й розгінна, коли йдеться про кількість імен письменників, які друкують свої твори. Вистачить назвати імена, щоб упевнитися в тому. Отже, в поезії зустрічаємо імена Юрія Клена, Євгена Маланюка, Леонида Мосендза (збірка: «Легенди», поема «Канітферштан»), Тодося Осьмачки, Святослава Гординського (збірка «Вогнем і смерчем», фрагменти поеми «Оксана»), Оксани Лятуринської, Олеся Бабія (збірки «Жнива», «Світ і люди»), Івана Багряного (зб. «Золотий бумеранг»), Богдана Кравцева, Володимира Янева, Михайла Ореста (збірка «Душа і доля»), Василя Барки (зб. «Апостоли»), Юрія Косача, Теодора Курпіти (зб. «Not a pass», фрагмент поеми «Чому шумлять ліси»), Богдана Нижанківського (зб. «Щедрість»), Леонида Полтави (збірка «За мурами Берліну»), Леонида Лимана, Миколи Ситника (зб. «Відлітають птиці»), Ярослава Славутича (збірки: «Співає колос», «Гомін віків»), Вадима Лесича, Петра Карпенка-Криниці (зб. «Полум'яна земля»), Юлія Бескида (зб. «Теофанова дочка»), Володимира Шаяна (зб. «Гимни землі», «Повстань, Перуне»), Степана Риндика, Н. Щербини, Миколи Угриня-Везгрішного, Олега Стюарта, Андрія Гарасевича, Миколи Степаненка, Ростислава Єндика, Олега Балка, Василя Онуфрієнка, Ніни Павловської, Миколи Скелі, Романа Кедрини, Т. Княжича, Ірини Артим (збірка «Коли щастя зближається»), Олега Зуєвського (зб. «Золоті ворота»), Василя Орлика, Ігоря Тиверця, Т. Очеретька, Надії Іскри, М. Захарченка, Юрія Буряківця (зб. «Слово про Україну»), Володимира Коссака, Володимира Скорупського (зб. «Весняний гомін»), Петра Кізка (зб. «На віки твій»), Ждана Криці (зб. «Стигла кров»), Остапа Тарнавського, Олексі Стефановича, Бориса Лисянського, Бориса Олександра (зб. «Мої дні»), Порфирія Горотака, Ганни Черинь, Г. Діброви, Івана Манила (байки «Колочий сміх»), Галини Сорока, Тараса Вірного, Олени Пономаренко, Бориса Жука, І. Качуровського, Олеся Соловоя, Т. Дніпровського, І. Підкови, Юрія Чорного, Олексі Веретенченка, Віри Вовк, Юрія Доброго, Олексі Розмая, Миколи Щербака, С. Вереса, Марка Крилатого, Богдана Бори (зб. «У вирію»); в ділянці прози:

¹⁾ Так назвав збірку новель Ігоря Костецького п. н. «Про переможців» її рецензент Юрій Бойко.

²⁾ «Великі твори, говорить він далі, родяться в самотності. Смішно, коли поетові дають рецепти на творчість. Правдивому талантові вони не потрібні, а мірноті не допоможуть.» Розмова з поетом («Українська Трибуна» 1946, ч. 10).

Уласа Самчука, Івана Багряного, Тодося Осьмачки, Володимира Домонтовича, Василя Чапленка («Муза та інші оповідання»), Панаса Феденка («Сільська любов»), Зенона Тарнавського, Юрія Косача, Івана Керницького (гуморески «Циганськими дорогами»), Володимира Русальського (збірки оповідань: «Місячні ночі», «Сонячні дзвони», новелі «Син Іскаріота»), Ірини Винницької, Володимира Кримського, Олекси Ізарського, Олекси Степового («Степова царівна», «Вогні в церкві», «З минулого»), Михайла Брика («З минулих днів», «Перстень» — новелі); Ореста Ікаренка («Серця на дротах»), Марії Цуканової (опов. «Ельф»), Костя Галана, Івана Смолія (опов. «Чорний кіт»), Федора Дудка (повість «Війна»), М. Захарченка, Ігоря Костецького, Докії Гуменної («Куркульська вілія»), Гліба Східного (пов. «Аркадій Ярош»), Петра Волиняка, Б. Гайдарівського («Ще одно кохання»), Роксани Вишневецької, В. Світайла («Сміх на кутні»), Юрка Степового, Олекси Сацюка («Ще вежі заговорять»), Михайла Григорієва, Олекси Грабенка, Г. Голяна, Наталі Яхненко, Олеси Звичайної (оп. «Золотий потічок»), Р. Личаківського («Любовна історія»), Ростислава Єндика (оп. «Відступник»).

В ділянці драми: Юрія Косача («Ворог», «Скорбна Симфонія», «Зозулина Дача», «Загибеля Тіри»), Людмили Коваленко (комедія «Ксантіппа»), Сергія Ледянського («Перед Бурею», «За щастям», «1933 рік»), Гната Дядюренка (драматичні фрагменти «Свангільд»), Іларіона Чолгана (мельодрама «Львів»).¹⁾

Отже, славити Бога, є кому працювати. Але не так воно весело, коли говорити про внутрішню вартість творів. «По українських таборах Німеччини мандрують здорові широкоплечі юнаки. У наплечниках — їхні власні твори. Прошу — шість, вісім, десять марок. Люди купують. Люди читають. Це ж українська література. Українська муза. З міцними ліктями. А справжня Муза — неомузена. Досі не вийшли ані вірші Теліги, Ольжича, Антонича, ані роман Домонтовича²⁾, ані . . . справжня муза не вміє розпихати ліктями . . .»³⁾

Не входячи в те, наскільки авторові, що скрився під криптонімом, годилось в такій формі виступати проти своїх товаришів пера, треба сказати, що його сатиричні колючки таки декому й належаться. Так само є зерно правди в повних іронії словах Степана Риндика:

» . . . Але це мені найгірше,	Перейшовши глузду межі,
Що віднині проза й вірші	Зможуть славні члени Муру
Ірреальні мають бути,	Дати нам літературу.
Щоб ніхто не міг збагнути!	Не малу, але велику,
Во лише в такій одежі,	І культурну, а не дику . . .» ⁴⁾

¹⁾ На конференції «МУР»-у в Майнц-Кастелі реферовано 5. і 6. листопада 1947 р. такі драматичні рукописні твори: «Морітурі» І. Багряного; «Шумлять жорна» — Уласа Самчука (фрагменти появилися друком в «Українських Вістях», 1947, ч. 88); «Домаха» Людмили Коваленко; «Епізод з життя Європи Критської» — Докії Гуменної; «Наріжках вавилонських» — Івана Керницького; «Змова пана К» — Юрія Косача; «Близнята ще зустрінуться» — Ігоря Костецького; «Пам'ятник Героя» — Леоніда Полтави. Пор. «Українські Вісті», 1947, ч. 67.

²⁾ Автор має, здається, на думці повість «Доктор Серафікус».

³⁾ І. К-ко: «Чи проза в прозі», «МУР» II, стор. 92.

⁴⁾ «Плач муриста» (Рідне слово, ч. 11, стор. 74).

Все таки є дещо, про що слід заговорити. Я не думаю займатися осягнут розглядом і розбором усіх творів, що появились в часах останньої еміграції.¹⁾ Автім це й не потрібне. Є речі, про які краще й не згадувати. Обмежуся тільки до творів, які вже становлять деякий вклад в українську літературну творчість. Хочу ще тільки підкреслити, що сьогочасні українські письменники не творять якихсь окремих угрупувань, ідеологічно-мистецьких об'єднань, не згуртувались в окремих стилістичних школах. Якщо й є якісь об'єднання, так вони мають виключно територіальний характер. Правда, є в поодиноких письменників риси, що їх взаємно до себе наближають або розмежовують, риси, що дали основу Шерехові вирізати між ними «органістів» (назва не дуже щаслива) і «європеїстів». Але не скрізь цей поділ дається провести точно і не до всіх них дається приложити повністю. Коли проводити цей поділ, коли б прийшлося сказати, хто з них найкраще міг би репрезентувати такі напрямки, отже, хто з них зв'язаний з українським національним ґрунтом і з українськими національними традиціями з одного боку і хто пориває такі органічні зв'язки і звертається до творчих засобів і джерел західної Європи — з другого боку, так до першої групи можна б віднести з поетів: Євгена Маланюка, Тодося Осьмачку, Ярослава Славутича, Василя Варку, а в ділянці прози: Василя Чапленка, Панаса Феденка, Степана Риндика, — до другої: Юрія Косача — в поезії і Володимира Домонтовича та Івана Багряного — в прозі. Але ще раз кажу, що не до всіх письменників підходить цей поділ. В одного й того самого письменника можуть виступати признаки одного й другого органічного пов'язання. Краще, отже, розглядати індивідуально.

Передусім із піетизмом і пошаною приходиться згадати про посмертну спадщину тих письменників, що своєю «гарячою» смертю засвідчили свою любов до рідного краю, а саме: Олега Ольжича, Юрія Липи, Олени Теліги. Їх літературне обличчя вже відоме і їх літературна позиція вже закріплена. Їхні твори не тільки прикрашають у сьогочасну хвилину сторінки різних журналів, але появляються також завдяки їхнім друзам і поклонникам окремими виданнями («Рубан» Ю. Липи, «Підзамчя» О. Ольжича, «Душа на сторожі» О. Теліги). Так само відомі вже й устійнені в літературі позиції: Юрія Клена, Івана Багряного, Уласа Самчука, Олеся Бабія, Тодося Осьмачки, Леонида Мосендза, Святослава Гординського, Оксани Лятуринської, Юрія Косача, Михайла Ореста, Володимира Домонтовича, Василя Чапленка, Федора Дудка, Івана Керницького, Богдана Кравцева, Володимира Янева. Відкладаючи загальну характеристику їхньої творчости до окремого розгляду²⁾, хочу затриматися хвилину при тих їхніх творах, які в теперішню хвилину широко рекламовані. Деякі з творів названих письменників поруч виняткової реклами (напр., Ю. Косача: «Еней та життя інших») зустрілися із словами найвищого признання. Хаотичну у формі й змісті, понуру в образах, непривітну у фантастиці поему Т. Осьмачки «Поет» не вагався Юрій Корибут назвати «книгою великої ваги», «епохою в українській

¹⁾ Статтю п. н. «Українська еміграційна література 1945—1947» помістив Володимир Державин в «Календар-і Альманах-у» на 1948 р. (стор. 130—152). У гарних, вишуканих словах розсипав автор ряд похвал різним сьогочасним письменникам за ті їхні твори, які вже появились друком, і за ті, які ще не появились. Автор умів кожному сказати якесь миле слівце, не зважаючи на те, чи воно йому належить, чи, може, й не належить.

Синтетичний огляд української літератури, зручно складений, у німецькій мові дав Юрій Косач: «Ukrainische Literatur der Gegenwart» (Regensburg, 1947, Verlag: Ukrainische Kultur, стор. 36).

²⁾ У статті «Українська еміграційна література» (1945—47).

літературі.¹⁾ Так само й другий критик, Юрій Шерех, що підійнявся важкого завдання визначити кожному з сьогочасних письменників його місце в літературі, не має вже ні стриму, ні міри в вихвалюванні, послуговуючись при оцінці такою небуденною й вишуканою термінологією, як «інженерія слова», «боротьба з вічністю». З одним реченням названого рецензента можна без застережень погодитися, а саме з отсим: «... ні, якщо висловитися парадоксально, — «Поет» — більше проза, ніж прозовий «Старший боярин».²⁾

Подібно в пересадних суперлятивах висловлюються деякі рецензенти про наївну у фабулі, хоч багату в фантастику повість Осьмачки «Старший боярин».³⁾

Остання повість, як і повість Івана Багряного «Тигролови» й Улас Самчука «Юність Василя Шеремети» були вже відзначені літературними нагородами на літературному конкурсі Українського Видавництва у Кракові 20. березня 1944 р., отже, вони й не зовсім нові. Повість Івана Багряного «Тигролови» треба повитати з радстю. Нова на українському ґрунті тема, зручно й вміло пов'язана з ідеєю української визвольної боротьби, цікава фабула, описи природи Далекого Сходу, вдумливо проведена характеристика постатей (зокрема гарна постать Наталки), живий, оригінальний стиль запевнюють повісті без сумніву літературну вартість. Можна мати тільки застереження до зовнішнього оформлення тексту, яке обнижує ціну твору, надаючи йому характер крикливої сензаційности.⁴⁾

Відома вже в українській літературі тема «весняних бур» (Осип Маковей: «Весняні бурі», Ірина Вільде «Метелики на шпильках», «Б'є восьма») торкається майстер сьогочасної української прози Улас Самчук у повісті «Юність Василя Шеремети», даючи образ внутрішніх переживань і хвилювання молодих душ у переломових часах після першої світової війни. Повість має ціну. Автор уміє кидати образи на широке полотно, вміє бистро і вдумливо обсервувати й точно намічувати.

У великий дзвін ударила деяка критика на появу повісті Юрія Косача «Еней та життя інших». Але голос цього дзвону пролунає і втихне скоро. Крім деяких гарно побудованих речень і деяких дійсно поетичних образів, що полискують, як іскри на тлі невиразного, замряченого, сумеркового красвиду,

1) «Українська Трибуна» 1947 ч. 67.

2) «Українська Трибуна» 1948 ч. 8 (130) — Демонологічними й апокрифічними елементами в поемі Осьмачки займався Ів. Кошелівець у статті «Фрагменти про «Поета» Осьмачки» («Українські Вісті» 1948 ч. 6.)

3) Юрій Корибут: «Старший боярин» Т. Осьмачки. «Українська Трибуна», 1947 чч. 97 і 98. Ціла рецензія — поетична імпровізація у честь повісти, де в дзвінких словах хвалиться стиль повісти, як стиль безперервної візії, стиль постійного чуда, яке твориться на полях вселенної і в просторах серця людського». — В такому ж стилі витримана й друга рецензія, а саме Юрія Шереха: «Над Україною дзвони гудуть» («Українські Вісті» 1947 ч. 92). Ось якими словами розпочинає Шерех рецензію: «Старший боярин» Тодося Осьмачки — це наче сама Україна. Мережана-гаптована, золотом вишивана, словом за серце беруча, у масних чорноземеллях, у соняшному бринінні, в місячній поводі зливів. У славенні філософічного світосприймання Осьмачки — рецензент не знає меж. Навіть нагальні вияви примітивного фотизму (в інтелігентної людини!) та вульгаризми у мові находять у нього слова признання й похвали. Без сумніву, є в Осьмаччиній повісті деякі цінності, але їх треба розглядати спокійніше й критичніше.

4) Прихильну оцінку повісти дав Гр. Шевчук «Твір про мистецтво стріляти»: «Українські Вісті» 1946 ч. 14 (72).

— повість не захоплює ні фабулою, ні характеристикою осіб,¹⁾ ні ситуаціями, ні змінам відтворювати життя, ні багатством уяви автора. Автор непотрібно позує. Хочє викликати враження, що дивиться на життя з небосяжної висоти, що до української національної дійсності приглядається, як європеєць, чужинець до якоїсь далекої скзотики. А шкода, бо в Косача був літературний талант.²⁾

Поєма Юрія Клєна «Попіл імперій» появилася покищо в розсипаних фрагмєнтах. Але й ті фрагменти кажуть нам болюче відчувати втрату, яку понєсла українська література в останніх днях. Поєма «Попіл імперій» — твір великого задуму. Автор поклав собі за завдання дати образ усіх страхіть, переживань і страждань українського народу в останніх десятиріччях. Підкоряючи повністю форму своїм поетичним задумам, затримується автор при боротьбі за Київ, трагедії Базару, німецьких концентраційних таборях, німецьких системах винищення. Поєма навіяна почуттям великого гніву, містить заклики до активності.

От і все, на чому можна затриматися.

У підсумках виходить: є в нас живий літературний рух, є багато письменників, є між ними дійсні літературні таланти. На жаль, останні розмінюються на дрібну монету; вдоволяються невеликими нарисами, поезіями, чи фрагмєнтами, в яких неспокійно пошукують за новими формами вислову. У кінцевому висліді довго доводиться чекати на появу творів навіть таких, якими у свій час у «вищневосадкову» добу (глум Юрія Корибута!) збагатив українську літературу Іван Нечуй Левицький, якого наші європеїсти так безпощадно висмівають і так легковажать.

А прецінь, коли б не така шалєна погова за чимсь, чого люди не бачили і про що не чували, коли б дещо більше ширости у вислові, більшє природности і безпосередности в образах, менше претенсійности, менше погорди до читача й менше охоти його легковажити, наші письменники мають дані, щоб творити нові цінності.³⁾

Верхтєстаден, січень 1948

¹⁾ Креаціями героїв у чотирьох названих повістях та їхньою характеристикою (а саме: Василя Шеремєти, Григорія Мнєгогрішного, Ірина й Гордія Лундика) зайнявся Ю. Дивнич у статті «Чотири профілі» («Українські Вісті» 1948 ч. 2, 3).

²⁾ В останніх днях вийшла друком його повість «День гніву», як перша частина трилогії «Цезар степів». Про неї може ще передчасно говорити. Так само треба стриматися з оцінкою повісті Домонтовича «Доктор Сєрафіжус», поки не вийде друга її частина. Повість робить враження цікавої психологічної студії на еротичні теми. Чому Юрій Корибут вважає за вказанє давати при кінці книжки окрему інтерпретацію («бедекєра»), тяжко збагнути.

³⁾ Про Об'єднання українських письменників МУР, його завдання і діяльність інформус далі (стор. 99 і д.) подрібно п. Ю. Ш. — Рєд.

Дві головні переселенські проблеми

(До проблеми переселення української інтелігенції)

Серед багатьох проблем переселенської акції, що ними повсякденно займається Центральна Переселенська Управа, є дві принципіально актуальні й важливі, складні й важкі до розв'язання. Це проблема старшого покоління, незалежно від соціального його походження, тобто в цьому числі й нашої інтелігенції старшого віку, та справа розміщення нашої інтелігенції взагалі. Вони стоять поруч, хоч здавалося б, мало мають спільного. Насправді, трактуючи одних їх і других, як робочу силу, бо тільки за таку їх здебільшого вважають, доводиться нам цю проблему так власне ставити, шукаючи одначе з погляду переселенської акції різних шляхів її практичного розв'язання.

У чому її складність і труднощі?

Центральна Переселенська Управа, як громадська організація українських скитальців, як складова частина всього організованого українського життя, сама не переселює, а організує, підготовляє, допомагає організовано переселювати нашу еміграцію поза межу Німеччини до західноєвропейських і позаокеанських країн. Бо, щоб переселювати, треба мати капітали і бути, хоч би до деякої міри, самостійною в своїх діях. А капіталів же вона не має, діяльність її назовні порівняно обмежена, хоч куди важливіша, як здебільша думасться. Часто за нас говорять, без нас рішають нашу долю, не питаючи навіть скитальців, чи вони із цим погоджуються. Іншими словами — ми, скитальці, є об'єктом різних конференцій, міждержавних переговорів і договорів, а не одною з зацікавлених юридичних сторін, або співсуб'єктів, що разом з ІРО мають можливість договорюватися і підписувати будь-які зобов'язання, договори, на переселення на працю або поселення. Нас завжди ставлять перед завершеними фактами підписаних договорів і зафіксованих в них умов, не вигідних нам ні з національного, ні правно-матеріального боку. Іноді, як це було з Бельгією й Голляндією, скитальців запрошують «на оглядини», пропонують виїхати з представниками усіх національних груп на місце праці й подивитися, але їм ніколи не вдалося змінити умови договорів, підписуваних ІРО з відповідними представниками держав чи навіть фірм. Поставити питання руба, щоб, напр., не їхати на працю до даної країни, ми не маємо права й не можемо. З цього видно, в якій складній ситуації доводиться провадити свою працю Переселенській Управі, що всіма можливими способами повинна й мусить оборонити людські інтереси скитальців. Ще ясніше скажемо, Головна Квартира ІРО на Американську Зону воліє провадити, напр., конференції з представниками преси, а представників національних груп уникає, бо ці знають і можуть сказати більше, а це декому може не подобатися.

З такого стану речей вийшло таке, що досі з боку тих організацій, які виступають від імени скитальців, не було виявлено рішучого спротиву проти вербування на працю скитальців за віком і фізичним станом здоров'я (здебільшого вербують до 40 років, тільки Англія до 54 років), переважно молодих, нежонатих чоловіків і жінок (тільки Бельгія бере з родинами), залишаючи далі в Німеччині старих, розділюючи часто батьків від дітей, чоловіка від дружини. Проти такого

нелюдського, негуманного принципу вибору кращих молодих сил з нашої еміграції, проти такого обезкровлення і обезвартнення її як цілості, проти порушення і знищення основної комірки всякого родинного, громадського й національного життя, Переселенська Управа всіма своїми силами завжди заперечувала й заперечує. Цієї ділянки праці, цієї скромної установи ніхто не бачить, але вона є фактом і відрадіште те, що на неї нарешті звернули увагу різні гуманітарні організації та ІРО.

Наші генеральні напрямні в переселенській акції такі — переселяти скитальців до даної країни групами, компактною масою, родинами. Вони виявили свою життєвість, високу гуманність, державну доцільність, практичність з погляду політики ІРО. Бо тільки через непродуманість до кінця всіх тих питань, сьогодні ІРО «несподівано» зустрілося з важкою для практичного розв'язання проблемою — приміщення і розміщення поза межами Німеччини старшого, чи не найбільше, з нашого погляду, цінного і вартісного елемента нашої еміграції, що на своїх плечах, довгі роки ніс увесь тягар нашої визвольної боротьби. Це проблема наших батьків, з якими скитальці не розлучаться, бо це невід'ємна частина всього того дорогого, що їм ще в житті залишилося.

Друга проблема, яку також, скажемо, штучно утворено, це розміщення на працю й переселення нашої інтелігенції. Дивна з першого погляду річ, в позаєвропейських державах бракує інтелігентних сил різних спеціальностей і фахів, а в таборах ІРО марнуються й не використовуються кваліфіковані науковці, інженери, агрономи, лікарі, ветеринарі, аптекарі, економісти-плянники, хеміки, молочарі, торговці ітд. Кожний з них в більшій, чи меншій мірі, на своєму місці і за певних умов, міг би, й напевно приносив би велику користь для науки й народнього господарства тієї країни, куди б його переселили. Нам скажуть, що є перешкоди з мовою, є різниці в студиях, умови інші, але всі ці труднощі перекорні, їх за бажанням, порівняно легко можна б усунути. І знову ІРО в цьому напрямку не виявила ініціативи, енергії, настирливости, а всі держави надто егоїстично підходять до розв'язання цього питання, боячись якоїсь конкуренції зі своєю місцевою інтелігенцією.

Вияснивши генезу цих проблем, звернемося до фактичних статистичних даних і вкажемо на можливі шляхи їх вирішення.)

За останніми даними в трьох зонах Німеччини в таборах і приватно проживає українців:

1. Американська Зона	73 646 чоловік
2. Англійська Зона	30 108 чоловік
3. Французька Зона	9 992 чоловік
Усього в Німеччині	113 746 чоловік
4. Австрія (в трьох зонах)	17 786 чоловік

Разом 131 532 чоловік

У числі 131 532 є 61 % чоловіків і 39 % жінок, дітей до 15 років обох статей у Німеччині 16 % та в Австрії до 18 років — 10,5 %. Віком від 45—55 років — 11,5 %, понад 55 років — 5 % всієї еміграції.

З цього хочемо зробити такі висновки:

1. Якщо прийняти, що людина до 55 років майже цілком фізично здатна до всякої праці, а в крайньому разі до легшої, ІРО мусить добиватися поширити границю віку під час вербування на працю і таким способом дати можливість поважній кількості скитальців (15 125 чоловік) самим здобувати собі засоби для життя. Це зменшить турботи ІРО і різних гуманітарних організацій.

2. Про людей старших віком понад 55 років, які не мають родин, подбають самі скитальці, якщо їх переселюватимуть групами й родинами.

Залишається невелика кількість інвалідів, калік, кількості яких не знаємо, про яких подбають національні організації скитальців, якщо вони виїдуть разом.

Отже, виходить, що проблеми розміщення наших батьків можна практично розв'язати, якщо перш за все ПРО проявлятиме більше ініціативи й наполегливості, а зацікавлені держави не керуватимуться при вербуванні робочої сили на працю виключно матеріально-економічними інтересами, але й виявлять хоч би крихітку гуманності до скитальців, як жертв кривавої світової війни. При цьому мусимо ствердити, що ця гуманність їм навіть оплатилася б, бо держави одержують робітників, які пройшли довгу життєву школу і вміють дати собі раду в найскладніших умовах праці.

Є ще один можливий спосіб розв'язання цієї проблеми — це зобов'язання всіх держав брати з молодшими не менше 10% старших, що врешті рещт дає однакові результати.

Як показує досвід Бельгії, наше старше покоління може успішно виконувати різну допоміжну працю для обслуговування життєвих потреб скитальців і зароблятиме кошти на своє утримання, не будучи тягарем ні для держави, ні для скитальців.

Куди простіше, на нашу думку, розв'язується проблема технічної інтелігенції, якщо, розуміється, до вишукування можливих шляхів буде притягнуто її, як найбільше в цьому зацікавлену сторону.

Мусимо сконстатувати, що в складі нашої еміграції відсоток інтелігенції, порівняно з іншими національними групами, значно більший, він досягає 15—16% тоді, коли серед поляків, напр., він не більший 3—4%, а серед інших груп ще менший. Це накладає на Переселенську Управу особливо відповідальні завдання, бо серед нашої інтелігенції є багато таких осіб, які ми, як політична еміграція, мусимо зберегти й утворити для них такі умови праці, щоб вони могли й далі успішно працювати для нашої національної культури. Це є той дорожчий скарб, який ми врятували для себе, для прийдешніх поколінь нашого страдального народу.

Дозволяємо собі навести деякі статистичні дані, які виявляють обличчя нашої інтелігенції. За браком повних даних наведемо лише цифри по Американській Зоні, де зосереджено більше половини української еміграції.

Ми маємо з вищою освітою: 308 агрономів, 1361 інженерів і механіків, 74 інженерів залізничників, 3962 економістів-пляновиків, статистиків, банкових працівників, бухгалтерів, кооператорів, 298 професорів і доцентів, 1244 учителів гімназій, священників, бібліотекарів і т. д. з вищою освітою та 3691 різних культурно-освітніх працівників з середньою освітою. Крім того 1657 студентів різних факультетів. Особливо поважну кількість серед еміграції творить медично-санітарний і ветеринарний персонал. У нас наховується 219 лікарів різних спеціальностей, 29 лікарів-дентистів, 39 фармацевтів, 88 ветеринарних лікарів та 939 осіб медичного допоміжного персоналу. Окрім цього є поважна кількість юристів та різних службовців адміністративного апарату. Одне слово 1/3 частина всієї нашої еміграції — це наша інтелігенція.

Переш намі стоїть завдання не тільки хоронити й поставити в належні умови інтелігенцію, але також ті наукові й високошкільні інституції, які нами збере-

жено на еміграції, Наукове Т-во ім. Шевченка, Український Вільний Університет, УТГІ, або новозорганізовані ВУАН, ВЕШ та інші, що продовжують свою наукову і навчальну працю в складних і матеріально важких умовах на скитальщині. Це наш моральний громадський і національний обов'язок.

Як тут стоїть справа? За винятком окремих професійних об'єднань, як лікарів, ветеринарів, агрономів, деякі групи інженерів (будівельники), що виявили ініціативу і самі вишукували собі можливості для фахової праці, інші фахові групи більше надій покладали на когось, що цей невідомий хтось, або в ліпшому випадку ІРО за них подбає. Можливо, що тут частинно завинила й Переселенська Управа, яка не дала відповідного поштовху і не вказала можливих шляхів підшукування їм фахової праці.

Але просимо тільки уявити собі 5 чоловік, які працюють в Управі, просто фізично не всіли за всіх і за окремі групи все зробити. Безперечно, наші фахівці про себе мало дбали (говоримо про фахову інтелігенцію). Тільки тепер, за поштовхом всіх національних груп, ІРО організувало спеціальний Комітет, який займається проблемами використання інтелектуальних сил, зокрема лікарів і медичного персоналу. На черзі стоять інші фахи. Але цього надто мало, ми з цим набагато запізнились, втратили марно багато часу. Це не пусті фрази, а факт. Тільки тепер провадиться фахова верифікація, щоб з таким запізненням скласти «каталог фахів» і розіслати його по різних державах, фірмах та харитативних організаціях. Чому, наприклад, не звернутися б в цій справі до різних професійних об'єднань в позанімецьких країнах, чому не дати б оголошень в чужоземних газетах, чому не звернутися б до відповідних міністерств і т. д. ІРО до багатьох річей не догадалося, треба йому суґестіювати, піддати думку, написати один-два меморандуми. Давайте, панове, не дорікати другому, але себе самих запитати, чи ви все, хоч би щонебудь зробили, щоб про Вас, як фахову групу, знали в чужинних державах. Я наслідуюсь твердити, що Ви й Управа замало стукали до дверей ІРО та інших високих установ, щоб вони почули Ваш голос. Тут не йдеться про будь-яке вилондрювання з нашої громадськості, навпаки, наші фахівці, здається, могли б промостити шлях для інших. Можливо, треба йти на уступки, бо за кордоном не так охоче приймуть наших фахівців. Але треба вже тут вивчати чужоземні мови, англійську, французьку, еспанську й не заспокоювати себе, що то не пригодиться. Ні, все пригодиться, нічого даром не пропадає і треба працювати над підвищенням своєї кваліфікації. Чому б, скажімо, не звернутися до швайцарських, французьких, англійських учених, університетів, щоб вони утворили нашвидко курси за певними програмами і таким способом підготували фахівців до праці в нових умовах. Жаль, що у наших фахівців ще немає спільної мови з фахівцями інших національних груп, що всі вони розрізнені, здебільшого безініціативні, оспалі.

Складніше з нетехнічною інтелігенцією. Покищо тут не торкаюсь професорів і доцентів, це потребує окремого наświetлення, хоч, на мою думку, справа не безнадійна. Ясно одно — нам треба не чекати поштовху ззовні, а якнайскоріше вдумливо консолідувати працю наших наукових і високошкільних закладів. Не кількість, а якість важна в цій справі. І нехай мені дозволено буде висловити в цьому місці мою особисту думку як людині старого гарту, що пройшла велику і довгу життєву путь — в нас чимало півінтелігенції, що так висловлять, якій треба ще багато над собою попрацювати не тільки в фаховому, але і в загальнолюдському розумінні. Вчитись ніколи не пізно й соромитися того не треба. Ми зби́гасмося в невідомій шлях, а тому слід бути всесторонньо озброєним і підкованим.

Може декому треба й змінити свій життєвий профіль, набути нову спеціальність, цього не треба відкладати.

З перспектив та різних повідомлень з позаокеанських джерел виходить, що крім агрономів, інженерів, лікарів, ветеринарів, молочарів, які на певних умовах і із знанням мов зможуть знайти для себе відповідну працю за фахом, решта інтелігенції ледве, чи може розраховувати на працю в своїм фаху. І тому тут дуже гостро стоїть справа фахового перевишколу.

На жаль, те легковаження, байдужність, незрозуміла, фальшива амбіція, відсутність тверезої оцінки дійсного стану сьогодні й на далеку мету, створює у нашої інтелігенції фальшиві ілюзії на майбутність. Якщо наша інтелігенція вдумливо читає в газетах листи переселенців з різних країн, вона вже з цього може мати уяву, як розцінюють нас там. Ваше минуле нікому не цікаве, покажіть, що ви можете робити сьогодні. Це для них мірило. Не надійтеся на ІРО, на різні харитативні і гуманітарні організації. Тільки маючи в руках практичний фах, ви на чужині промостите собі шлях для того, щоб повернутися колись до свого основного фаху. Тому не відволікайте перевишколу, бо завтра може бути запізно. І тут не чекайте на ініціативу Переселенської Управи, а допоможіть, підкажіть їй, бо в неї на голові інші справи.

Про наші наукові й високошкільні заклади одна наша спільна думка і турбота — знайти для них безпечне місце, мабуть в Європі, щоб вони тут, за допомогою всіх наших заокеанських братів могли продовжувати свою таку цінну і з національного боку важливу наукову працю до того часу, поки ми всі не повернемося на свою Рідну Землю. Час цей, на мою думку коротший, ніж ми гадаємо.

Українське Наукове Товариство в Ашаффенбурзі

«Українське Наукове Товариство» в Ашаффенбурзі заснувалося за статутом у березні 1947 р. з осідком у таборі «Лягард» при ОПУЕ. Дотепер обхопило собою 14 науковців різних ділянок з ашаффенбурзької області, що є або були членами українських науково-дослідних інституцій та габілітованими викладачами високих шкіл у краю і на еміграції. «Наукове Товариство» підпорядковується нашим центральним академічним установам. Положене між близькими університетськими містами Гайдельбергом, Вюрцбургом і Франкфуртом, в одному з найбільших, українських центрів у Німеччині (до 7 000 українців), ашаффенбурзьке «Наукове Товариство» має статутів завдання допомагати науковій праці своїх членів, їх зв'язкам з різними науковими центрами, захищати їх професійні справи та задовольняти потреби місцевого українського громадянства в науково-популяризаційних ділянках.

Товариство дало дотепер ряд наукових і науково-популярних доповідей та допомогло Українській Вільній Академії Наук в Авігсбурзі улаштувати в Ашаффенбурзі в днях 17. і 18. серпня м. р. наукову конференцію групи Перед- і Ранньої Історії.

В. М.

Огляди

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Огляд праці за час від 30. 3. 1947 до 6. 3. 1948 р.

I. Відновлення.

На Загальному Зібранні, що відбулося 30. березня 1947 р. в Мюнхені, відновлено діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка, яке повстало у Львові ще в 1873 р. і в цьому році (1948) святкуватиме 75-ліття свого існування. Факт, що на Загальному Зібранні було заступлених 52 членів НТШ (33 приватних і 19 уповноважень), свідчить про те, що ініціатива віднови цього товариства була насправду щаслива й правильна. А відновлено його ось з яких причин: 1. Голова, проф. І. Раковський, більшість Виділу й членів НТШ опинились після другої світової війни на еміграції; 2. НТШ має свою давню традицію і заслуги; 3. воно знане широко не тільки серед всього українства, а й серед чужинців; багато чужинних учених є дійсними членами НТШ, у багатьох чужинецьких наукових бібліотеках є видання НТШ, бо з ними воно довгі літа обмінювалось виданими публікаціями, яких вийшло до 1939 р. понад 600 томів. Оце нав'язання до довголітньої традиції, бажання гідно продовжувати її та відкритий вступ у широкий світ, якому НТШ знає, і привабливість більшості дійсних і звичайних членів НТШ на еміграції — це ті ідейні закладки і правні основи, що спричинили віднову цього товариства на ті ідейні закладки і правні основи, що спричинили віднову цього товариства на вищезгаданому Загальному Зібранні. До Виділу Товариства вибрано тоді одногосодно таких дійсних і звичайних членів: проф. д-р І. Раковський — Голова, проф. д-р З. Кузеля — заступник Голови і урядуючий Голова (з огляду на те, що проф. Раковський перебуває в Австрії), проф. д-р В. Кубійович — Генеральний Секретар, проф. д-р М. Чубатий, проф. д-р В. Щербаківський, проф. д-р С. Храпливий, проф. інж. Ю. Павликовський, о. проф. д-р В. Лаба — члени Виділу; Т. Білостоцький, доц. д-р В. Лев, д-р П. Ісаїв, д-р Б. Лончина — заступники членів Виділу. До Контрольної Комісії ввійшли: проф. д-р К. Кисілевський, п. В. Мудрий і інж. А. Мілянч. Директорами Секцій обрано: проф. д-р І. Мірчука (Історично-філософічна Секція), проф. д-ра Л. Вілецького (Філологічна Секція) і проф. д-ра Ю. Полянського (Математично-природописно-лікарська Секція). Після уступлення з Виділу Т. Білостоцького, Виділ кооптував на його місце доц. д-ра Я. Падоха.

Безпосередньо після відновлюючого Загального Зібрання відбуто, згідно з традиціями Товариства, Святочну Академію у шану Т. Шевченка. На ній виголошено такі реферати: «Рембрандтівські світлотіні в поезії Шевченка» (проф. К. Кисілевський) і «Чар Шевченка, як людини» (доц. д-р С. Ю. Пеленський).

II. Праця.

Коли дивитися з перспективи одного року від часу відновлення цього найстаршого нашого наукового товариства, побачимо, що він був присвячений в першу чергу організаційним справам та налагодженню всіх тих проблем, що з'являлись перед Виділом в міру розросту Товариства. Розпочато багато справ, однак не всі вони дали вже на сьогодні конкретний успіх; бо одні з них передбачені на дальшу мету і є ще в стадії назрівання або реалізації; інші натрапляють на так багато труднощів, що їх можна перемагати тільки великим накладом зусилля, терпеливістю і часом. До того ж умовини, серед яких ми всі живемо, такі непригожі для наукової праці й акції, що не можна навіть думати про якісь блискучі успіхи в ділянці науки, але треба поволі, і з великим вкладом енергії й праці поступати вперед.

Конкретно праця Наукового Товариства ім. Шевченка проявляється в ось таких ділянках:

1. **Канцелярія:** Це була перша справа організаційного порядку. Знайдено сяке-такє приміщення, де вміщено канцелярію, та заангажовано 3 платні сили для полагоджування усіх адміністративних справ. Кореспонденція була досить обширна.

2. Засідання Виділу: Було їх досі 6, і на них обговорювано всі актуальні справи та плян діяльності на майбутнє. Проводив ними проф. З. Кузеля, який — з огляду на перебування Голови Товариства проф. І. Раковського в Австрії — є урядуючим заступником Голови (в порозумінні з проф. І. Раковським і за вказівками відновляючого Загального Зібрання).

3. Нові дійсні члени: Секції НТШ вибрали, а Виділ затвердив дійсними членами товариства таких українських учених:

А) В Історично-Філософській Секції: проф. інж. Роман Димінський, проф. Віктор Доманицький, проф. Курінний, о. проф. д-р Василь Лаба, проф. д-р Олександр Оглоблин, проф. Лев Окіншєвич, д-р Домет Оляничин, проф. д-р Наталія Полонська-Василенко, проф. Леонтій Шрамченко (всі затверджені на засіданні Виділу в дні 13. червня 1947 року); проф. Василь Гоишко (затв. дня 17. 9. 1947 р.); проф. Микола Васильів і проф. д-р Олександр Кульчицький (в дні 30. 12. 1947 року).

Б) У Філологічній Секції: проф. Володимир Міяковський, проф. Євген Онацький, проф. Віктор Петрів (затв. в дні 13. 6. 1947 р.); доц. д-р Василь Лев, проф. д-р Ярослав Рудницький (затв. в дні 26. 7. 1947 р.) і проф. Ервін Кошмідер (затв. в дні 30. 12. 1947 р.).

В) У Математично-природописно-лікарській Секції: проф. д-р Михайло Встухов, проф. д-р Іван Розгін (затв. в дні 13. 6. 1947 р.); проф. Микола Зайців, проф. Сергій Комарецький, проф. Сергій Крашенініков і проф. д-р Михайло Міщенко (затв. в дні 30. 12. 1947 року).

Разом вибрано в останньому році 24 нових дійсних членів, головню з рядів нової східньоукраїнської еміграції.

З великим жалем мусимо згадати, що в цьому часі померли такі давні члени Т-ва: Філарет Колесса, Іван Брик, Мирон Кордуба і співробітник Юрій Клен.

4. Секції і Комісії:

А) Історично-філософська Секція має на еміграції 26 дійсних членів (в тому 3 поза Німеччиною). Її головою є проф. д-р Іван Мірчук, заступником голови о. д-р Йосафат Скрутєнь, а секретарем д-р Ілля Витанович Ця Секція відбула 6 засідань (30. 3., 23. 5., 13. 6., 14. 7., 16. 9., 13. 11. 1947 року). Крім полаголжування організаційних справ виголошено на її засіданнях такі реферати: «Україна і Східна Європа у їх взаємовідносинах» (проф. Б. Ковпницький, 13. 2. 1947) та «Гетьман Кирило Розумовський в освітленні його нащадка Каміля Розумовського» (проф. Б. Крупницький, 14. 7. 1947 р.) і «Василіяни над Ізарою» (о. д-р Й. Скрутєнь). В рамках Історично-філософської Секції діють такі Комісії:

1. Історична (голова проф. Борис Крупницький, заступник проф. д-р Наталія Полонська-Василенко, секретар д-р Іван Левкович). Вона має 12 дійсних членів і 10 співробітників. Відбула 5 засідань в днях: 12. 7., 15. 9., 13. 11., 30. 12. 1947 р. На них обговорювано справу виготовлення «Записок» з нагоди річниць 1648 (ред. проф. Б. Крупницький), 1848 (ред. проф. І. Витанович), 1918 (ред. І. Витанович). На однім із засідань Комісії був прочитаний реферат: «Новгородсіверський гурток» (проф. О. Оглоблин).

2. Філософсько-педагогічна (голова проф. д-р І. Мірчук, заступник проф. д-р О. Кульчицький, секретар: д-р В. Янів). Вона має 7 дійсних членів і 23 співробітників. Відбула 5 засідань в днях: 2. 8., 15. 9., 31. 10., 24. 11. 1947 і 27. 2. 1948. На них виголошено такі реферати: «Філософська антропология, як спільний знаменник філософії, психології, педагогії і соціологічної проблематики» (проф. д-р О. Кульчицький); «Звіdomлення із з'їзду німецьких філософів у Гарміші» (проф. д-р І. Мірчук); «Програма навчання в українських уніфікованих гімназіях» (дир. О. Цісик); «Виховні напрями нашого шкільництва на тлі сучасної доби» (д-р В. Стецюк); «Звіdomлення про конгрес німецьких психологів у Бонні» (д-р Янів); «Проблема педагогічного розуміння» (Ю. Мінко).

3. Археологічна (голова проф. д-р Вацлав Щербаківський, заступник проф. Я. П. Пастернак, секретар К. Филипович). Вона має 5 дійсних членів і 2 співробітників. Відбула два засідання.

4. Права і суспільних наук (голова проф. Ю. Павликовський, заступник доц. д-р М. Стахів, секретар проф. М. Васильів). Вона має 10 дійсних членів і 33 співробітників. Відбула 2 засідання, на яких були виголошені такі реферати: «Вплив Хмельниччини на формування української нації» (д-р М. Стахів) і «Забезпечення паперових грошей» (проф. В. Мартос).

5. Музикологічна (голова проф. З. Кузеля, заступник д-р З. Лисько, секретар С. Крахно). Вона має 1 дійсного члена і 5 співробітників. Відбула одне засідання дня 24. 9. 1947 року.

Б) Філологічна Секція: Має на еміграції 13 дійсних членів (в тому 2 поза Німеччиною). Її головою є проф. д-р Л. Білецький, заступником дир. В. Радзикович, 1-им секретарем д-р С. Ю. Пеленський і 2-им секретарем д-р В. Лев. Ця секція відбула 4 засідання (30. 3., 23. 7., 16. 9., 31. 10. 1947). На них обговорено й намічено праці з нагоди річниць 1648, 1848, 1798, 1918 рр., як теж виголошено такі реферати: «Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва» (проф. З. Кузеля, 26. 7. 1947 р.). Крім цього Філологічна Секція має зголошених до друку 14 праць своїх членів.

У Філологічній Секції є такі Комісії:

1. Етнологічна (голова проф. З. Кузеля, заступник проф. В. Петрів, секретар д-р І. Сидорук). Вона має 11 дійсних членів і 17 співробітників. Відбула три засідання в днях 26. 7. і 15. 9. 1947 р. На них обговорено між іншим справу квестіонарів і дослідчу працю по таборах.

2. Бібліологічна (голова В. Дорошенко, заступник д-р С. Ю. Пеленський, секретар д-р В. Лев). Вона має 12 дійсних членів і 15 співробітників. Відбула 2 засідання. На них виготовлено такі реферати «Україніка на чужині» (проф. З. Кузеля), «Бібліографія українознавства» і «Бібліографія українських бібліографій» (д-р С. Ю. Пеленський), «Проект збірника з нагоди 75-ліття НТШ» (В. Дорошенко).

3. Літературознавча (голова проф. Л. Білецький, заступник В. Дорошенко, секретар С. Ю. Пеленський). Вона має 7 дійсних членів і 26 співробітників. Відбула 1 засідання.

4. Мовознавча (голова проф. К. Кисілевський, заступник дир. В. Радзикович, секретар д-р В. Лев). Вона має 7 дійсних членів і 16 співробітників. Відбула 2 засідання в днях 15. 9. і 30. 7. 1947 року. На них виголошено такі реферати: «Проект транслітерації української абетки для англійської, французької, німецької, еспанської і португальської мови» (проф. Я. Рудницький), «Діалектологічний запитник» і «Діалектологічний словник» (проф. К. Кисілевський), «Останні публікації з українського мовознавства» (д-р В. Лев), «Огляд наших друкованих праць наших членів на чужині» (І. Велигорський).

В) Математично-природописно-лікарська Секція. Коли ми є при праці мат.-природ.-лік. Секції, треба згадати про один сумний факт, а саме про виступ з членів НТШ його дійсного члена проф. д-ра Полікарпа Герасименка. Це сталося як протест у зв'язку з вибранням у дійсні члени НТШ проф. д-ра Олександра Оглоблина. Про цілу справу загал членства поінформований з «Відкритого листа українських істориків» та «Заяви» Виділу НТШ, Президії УВАН і Ректорату УВУ, поміщених на сторінках преси в лютому ц. р. в обороні чести людини і чести всіх тих українських учених, що жили й діяли в страшних умовах совєтського режиму. Не перебувши цього пекла, ми не сміємо з легкої руки кидати важких обвинувачень на тих, що там жили, бо це провадило б далі до нашого самовинищування в ділянці української культури й науки. Нам не лишається нічого іншого, як висловити прикре розчарування і жаль з приводу таких методів діяння серед наукової верхівки. Виступлення проф. П. Герасименка з членства НТШ, це факт без прецеденсу в історії НТШ; треба висловити побажання, щоб він був останнім.

Мат.-природописно-лік. Секція має на еміграції 19 дійсних членів (в тому 5 поза Німеччиною). Її головою був до грудня 1947 року проф. д-р Юрій Полянський, а після його виїзду закордон обрано головою секції (11. XI. 1947) проф. д-ра І. Розгона, а секретарем є проф. д-р С. Вертипорох. Ця Секція відбула 6 засідань (3. 5., 10. 5., 8. 6., 24. 10., 11. 12. 1947 р. і 6. 2. 1948 року). На них обговорено справу природничої частини Енциклопедії Українознавства та виголошено такі реферати: «Міняливість мікробів під впливом бактеріографа» (проф. І. Розгін), «Вугор в Україні» (мгр. Е. Жарський), «Матеріали до пізнання жуків-скрипунуватих Лемківщини» (проф. Дм. Заяців) і «До питання про зміни ландшафтів» (проф. С. Крашеніков).

У Матем. природ.-лікар. Секції є такі Комісії:

1. Географічна (голова проф. В. Кубійович, заступник доц. М. Дольницький, секретар д-р І. Тесля). Вона має 5 дійсних членів і 9 співробітників. Відбула два засідання в днях 15. 9., 29. 12. 1947 р.

2. Фізикографічна (голова проф. д-р Ю. Полянський, а після його виїзду проф. Дмитро Зайців. Вона має 5 дійсних членів і 5 співробітників. Відбула одне засідання в дні 5. 2. 1948 р.

5. Інститути: Згідно з рішенням спільного засідання усіх Секцій НТШ в дні 13. 6. 1947 р. — утворено в Товаристві 4 Інститути з чисто практичними завданнями та в цілі усправнення наукової роботи, а саме:

1. Інститут Енциклопедій, під проводом проф. З. Кузеля (він існує при всіх Секціях НТШ). Він розпочав дуже сильно працю над приготуванням видання Енциклопедії Українознавства, значить, книги знання про Україну й українців від найдавніших часів досьогодні, яка була б опрацьована за останнім станом науки.

2. Бібліологічний Інститут, під проводом доц. Є. Ю. Пеленського (він існує при Істор.-філософській Секції НТШ). Його завдання це збирання і видавання матеріалів до української бібліографії (україніка в чужих мовах, бібліографія українознавства) та фотографування основних підручників українознавства. Україніку в західноєвропейських мовах уже віддано до друку. Вона матиме 128 сторін великої вісімки і міститиме 3 500 наголовків. Також пороблено фотокопії деяких книжок. Інші речі у підготовці.

3. Інститут Української Мови, під проводом проф. Я. Рудницького є щойно в стадії оформлення. Він існує при Філологічній Секції НТШ і почав свою працю в лютому цього року від збирання матеріалів для поясняльного словника української літературної мови і словника українських говорів.

4. Інститут Національних Дослідів під проводом проф. В. Кубійовича (існує при Істор.-Філософській Секції НТШ) викінчує досліди над національними відносинами в Галичині і над західним українським пограниччям. Їх вислідом буде незабаром відповідна географічна карта та один том пояснень до неї. Дальші досліди щойно в стадії організації.

6. Бібліотека НТШ: Її директором є Володимир Дорошенко, довголітній директор бібліотеки НТШ у Львові. Не зважаючи на трудні умовини і брак відповідного приміщення на бібліотеку, дир. Дорошенко потрапив все ж таки зібрати до бібліотеки НТШ 774 книжок, 727 журналів, 2 818 газет, 816 дрібних друків і 277 ілюстрацій і т. д., разом 5 412 позицій. Бібліотека НТШ міститься тимчасово в таборі Орлик у Берхтесгадені.

7. Святочні сходини в шану І. Франка: Вони відбулися дня 13. 6. 1947 р. і на них були виголошені такі реферати: «Мойсей Франка на фоні тогочасної доби» (проф. Л. Білецький), «Франко як етнограф» (проф. З. Кузеля), «Поетичний наголос у Франка» (проф. Я. Рудницький), «Франко як суспільний діяч» (д-р М. Стахів).

8. З'їзд у Міттенвальді: В днях від 15 до 18. вересня 1947 р. відбувся в таборі у Міттенвальді науковий з'їзд членів НТШ. На цьому з'їзді відбуто засідання усіх Комісій (11), а в рямцях спільних засідань усіх Секцій виголошено ось такі реферати:

1. «Причини павперизації українських селян у Галичині до 1848 р. і після знесення панщини» — проф. Ю. Павликовський.
2. «Висока освіта й високі школи в Україні» — проф. І. Розгін.
3. «Академик Володимир Вернадський» — проф. д-р М. Єфремов.
4. «Шведські джерела до історії козаччини» — проф. В. Крупницький.
5. «Гетьманат як форма влади» — проф. Л. Окіншевич.
6. «Скити в Україні» — проф. В. Щербаківський.
7. «Літописний Перемишль та проблема білих хорватів» — проф. Я. Пастернак.
8. «Документи до історії України в рр. 1941—1945 з нюрнберзького процесу» — д-р Є. Ю. Пеленський.
9. «Психологічна проблематика екзистенціональних поглядів на людину» — проф. О. Кульчицький.
10. «Німецький концентраційний табір — психологічна студія» — д-р В. Янів.
11. «Київ у житті і творчості Самійленка» — проф. Л. Білецький.
12. «Віденський октоїх» — проф. К. Кисілевський.
13. «Віблійна поетика» — д-р В. Лев.
14. «Праслов'янська музика» — д-р З. Лисько.
15. «Історичний розвиток дослідів над українською граматиною» — проф. З. Кузеля.

9. Академічні Вечори: У травні 1947 року перебало НТШ патронат над Академічними Вечорами в Мюнхені, а від нового академічного року 1947/48 воно перебало вповні на себе зорганізування цих вечорів при співучасті Українського Католицького Академічного Сеньйорату ім. Митроп. А. Шептицького і Центрального Представництва Українського Студентства. З рамени НТШ очолює і організує Академічні Вечори проф. О. Кульчицький.

Від осені досі виголошено в рядах «Академічних Вечорів» 10 рефератів, та зорганізовано вечорі, присвячені річниці 1-ого листопада, пам'яті Юрія Клена, пам'яті Митрополита Андрея Шептицького і річниці 22-ого січня, а саме:

10. X. 47: проф. В. Петрів: «Проблема культурної доби».
17. X. 47: проф. М. Васильів: «Структурні зміни в світовому господарстві».
24. X. 47: проф. Ю. Шерех: «Сучасність та наше мистецтво».
31. X. 47: Листопадовий вечір з доповіддю д-ра М. Шлемкевича, рецитацією власних віршів В. Янева і деклямацією студ. А. Хмари.
7. XI. 47: доц. д-р Ю. Старосольський: «Проблема вини і кари на тлі нюрнберзького процесу».
14. XI. 47: Вечір, присвячений пам'яті Ю. Клена, зорганізований УВУ, з відкриттям проф. д-ра В. Кубійовича, доповіддю проф. Шереха і деклямацією віршів Ю. Клена (в виконанні В. Янева).
21. XI. 47: д-р В. Янів: «Літопис у художній формі».
28. XI. 47: доц. д-р Ю. Студинський: «Християнські принципи в сучасному подарському ладі».
5. XII. 47: д-р П. Ісаїв: «Філософічні висновки із стану сучасної фізики».
12. XII. 47: Вечір, присвячений пам'яті митроп. гр. А. Шептицького, організований УКАС, з доповіддю виступив О. Мельник, зі спогадами про митр. Шептицького рект. проф. д-р І. Мірчук і проф. д-р В. Щербаківський, з деклямацією Кривуцька-Бранка.
30. I. 47: Вечір, присвячений роковинам 22. січня, з доповідями д-ра М. Шлемкевича і ген. Неїло-Палія та деклямаціями студ. Кульчицького і студ. Хмара.
6. II. 47: доц. д-р М. Стахів: «Розвиток поняття держави в українському історичному процесі».
13. II. 47: проф. д-р О. Кульчицький: «Філософічна концепція людини екзистенцій й українська духовність».
27. II. 47: Проф. П. Куріній: «Принципи періодизації української історії в світлі археологічних даних».
10. **Видавання:** Не вважаючи на деякі старання Виділу НТШ — в ділянці видавничій нема ще більших успіхів. Головна перешкода в цьому — брак ліценції на видавничу і катастрофальний брак паперу. Тому деякі речі, що вже друкуються, чи друкуватимуться в найближчому часі, користають із чужих ліценцій. Так стоїть справа з «Українікою в західноєвропейських мовах» і з працею проф. Л. Окіншевича п. н. «Значне-Військове Товариство в Україні-Гетьманщині XVII.—XVIII. ст.», які вийдуть у найближчому часі. Тримісячник «Сьогочасне й Минуле» користає з ліценції тижневика «Час» і готується до друку. Інші праці, що прийшли до НТШ, ждуть на свою чергу.

11. **Філія в Сполучених Державах П. А.:** Вона вже повстала в Нью-Йорку і її очолює професор д-р М. Чубатий, що має за співробітників деяких звичайних членів НТШ — мешканців Америки. Американська філія розпочала вже досить жваву працю, між іншим влаштувала 25. січня 1948 року «Свято Української культури» в Нью-Йорку, яке пройшло із значним успіхом, чого доказом є замітка про нього в найбільшій нью-йоркській щоденнику.

12. **Пропаганда:** Виділ НТШ старався поінформувати українське громадянство Європи і Америки про відновлення діяльності, працю і пляни НТШ і тому розіслав до всіх українських газет Європи і Америки ось такі статті: 1. Відновлення діяльності НТШ, 2. Наукове Товариство ім. Шевченка, його праця і пляни за час від 30. 3. до 30. 9. 1947 р., 3. Наукове Товариство ім. Шевченка — про його історію і наукову роботу в рр. 1873—1947. Крім цього проф. М. Чубатий написав кілька статей про НТШ до заокеанської преси. Мусимо з приємністю ствердити, що всі ці статті знайшли дуже прихильний відгомін серед українського загалу.

III. Фінансові справи

Фінанси НТШ спираються досі виключно на пожертвах українського громадянства. Найбільшу рубрику в цій ділянці творять датки українських купців, які навіть оформили в рядах своєї професійної організації (Об'єднання україн-

ських приватних підприємств), окремий «Комітет приятелів НТШ» під проводом п. Я. Пастушенка. Дальше йдуть пожертви поодиноких кооператив таборових управ і вкінці місячна дотація ЦПУЕ в сумі 1 500 РМ. Признана в літі 1947 року дотація Об'єднаного Українського Допомогового Ксмітету у Філадельфії досі не зреалізована. Також нема можливостей зреалізувати на Німеччину дотації Й. Е. Кардинала Е. Тіссерана. Як сказано, фінанси НТШ опираються виключно на пожертвах поодиноких українських громадян і установ і за це їм годиться зложити нашу щирю подяку.

IV. Відношення до УВАН

Існування на еміграції двох українських наукових установ з тотожними завданнями і великою кількістю тих самих членів, це на думку Виділу НТШ явище некорисне і непотрібна витрата дорогоцінної енергії. Тому теж Виділ НТШ звернувся в серпні 1947 р. до Президії УВАН з пропозицією в справі координації праці та еwentуального об'єднання обох установ в одну. Переговори в цьому напрямі йдуть, одначе дуже повільним кроком, чого доказом є факт, що заповіджене ще в грудні 1947 р. засідання представників обох установ і ЦПУЕ за ініціативою цього останнього ще досі не відбулося, хоч Виділ НТШ назначив свого представника до переговорів ще 30. 12. 1947 і повідомив про це ЦПУЕ. У зв'язку з цією справою Виділ НТШ вважав своїм обов'язком поінформувати своїх членів та заінтересовані особи та установи про своє становище в справі об'єднання обох установ в одну; і він це зробив у формі зредагування відповідної записки, що її одержали всі члени НТШ. Ця записка стрінулася з дуже неприхильним відгуком Президії УВАН, чого доказом був її лист до Виділу НТШ, в якому вона звернула увагу на деякі — на їх думку — наші «помилкові твердження». У нашій відповіді до Президії УВАН — Виділ НТШ признав, що в його «Становищі» зайшла вправді одна помилка, одначе вона є такого несуттєвого характеру, що над цим не варто навіть зупинятися.

Про становище Виділу НТШ до справи об'єднання обох установ в одну загал членів поінформований. Тут треба зазначити тільки ось що: 75-літня традиція НТШ — це надто велика цінність для кожного взагалі українця, щоб над нею могли перейти до порядку дня і власними руками зліквідувати добре відому в цілому світі і добре заслужену установу. Її вже один раз зліквідували большевики в 1940 р., їй не дозволили діяти націонал-соціалістичні окупанти, її тепер знову атакують у радянській пресі. Це ознака, що ця установа уявляє собою насправду велику національну цінність. Кожний член НТШ гаряче бажає об'єднання всього українського наукового світу, але кожному з нас дорогі традиції Товариства, що стоїть під патронатом Тараса Григоровича Шевченка, і їх відцуратися ми не сміємо. Саме, навпаки, мусимо їх зберігати і розвивати. І тому Виділ НТШ вважає, що найкориснішою річчю для справи вільної української науки було б: використати фірму НТШ, нав'язати до його довголітньої традиції і продовжувати його роботу аж до часу, коли НТШ зможе поклонитися вільній київській Академії Наук. Тимчасово Виділ НТШ готов переговорити всі ті потрібні до переведення зміни у зв'язку з еwentуальним об'єднанням, що будуть опиратися в основному на нашому, на письмі з'ясованому становищі, і бажає виказати в тому напрямі максимум своєї доброї волі.

V. Дальші пляни і труднощі.

Говорити про дальші пляни праці НТШ це справа досить трудна, бо від планування до реалізації якогось почину, зокрема в нинішніх часах, дорога досить далека. І тут треба вміти відповідно розцінити ситуацію та вибрати те, що найважливіше і можливе до здійснення.

Найважливіша справа в нашому пляні праці — це зібрання матеріалу і зредагування Енциклопедії Українознавства, бо це велике національне діло з вартістю на довгі роки. Тому є нашим гарячим бажанням, щоб до праці над Енциклопедією Українознавства можна було притягнути всіх українських учених на еміграції, бо тоді буде запорука, що це діло увінчається великим і довготривалим успіхом.

Інші передбачені видання будемо публікувати в міру можностей і засобів, і тут треба згадати про такі речі як журнал «Сьогочасне і Минуле», «Звідомлення з засідань НТШ», Записки Секцій присвячені роковинам 1648, 1798, 1848 і 1918 рр. Мусимо теж гідно відсвяткувати 75-ліття існування НТШ та присвятити цій річниці окрему збірну працю. Коли йде про наш наступний з'їзд, що відбудеться правдоподібно в травні ц. р., то його задумуємо присвятити одній центральній справі, а саме проблемі: «Україна і європейський Схід».

Як бачимо вже з цього — праці є доволі. Та на шляху до здійснення праці і плянів НТШ стоїть багато труднощів, і Виділ та члени Товариства прекрасно здають собі справу з цього. Найважливіша ділянка праці НТШ — наукові видання — натрапляють на найважчі перешкоди: ліценція на друк, папір, друкарня — це найважливіші з тих справ, що стоять тепер на перешкоді правильного розвитку кожного видавництва у зв'язку з сучасним економічним положенням. Брак відповідних бібліотек, головню з ділянки українознавства, теж утруднює поважну працю українського вченого, а часом навіть робить її неможливою. Далі розкинення членів НТШ по всіх усюдах та комунікаційні труднощі перешкоджують невимовно спільній праці і утруднюють контакт учених, такий потрібний завжди, а тепер зокрема. Вкінці ненадзвичайне положення вченого, що за своєю працею не має часу думати про себе, брак відповідних постійних доходів, що забезпечували б його правильно й гідно, харчева скрута, що відбирає часто всяку охоту й силу до праці — це теж одна з перешкод на шляху до правильного розвитку вільної української науки.

Отже, труднощів доволі. Та все таки українські учені згуртовані у свому найстаршому науковому Товаристві не сміють знеохочуватися ними, а мусять бути рішені послідовно йти вперед та працювати для добра української вільної науки й української Нації.

• • •

Як бачимо з цього короткого огляду, Наукове Товариство ім. Шевченка вповні стає на ноги. Воно живе, воно займається актуальними справами, воно тісно зв'язане з українською суспільністю і цілою нацією; воно бажає для них працювати, воно хоче відкрити українству дорогу у широкий західний світ. Вправді за цей короткий час від відновлення діяльності НТШ не можна було ще як слід його організувати, вправді не створено ще вповні задовільного фінансового фонду для Товариства, вправді є багато труднощів у здійсненні його плянів. — все ж таки, за цей неповний рік своєї діяльності, НТШ потрапило вже так оформитись, що воно стало поштовхом для багатьох учених до творчої наукової праці навіть серед наших переважних обставин і одним з найповажніших факторів в українському світі науки. Український учений працює організовано для добра української науки. Він свідомий її завдань, свідомий своїх обов'язків, свідомий того, що його моральна сила в гурті. Але він сподівається, що оте найстарше українське наукове Товариство — через довгі літа єдиний репрезентант вільної української науки і нетитулована всеукраїнська Академія Наук — знайде серед української громади відповідну прихильність, піддержку і зрозуміння, та матиме змогу виконувати свої завдання і продовжувати свою світлу традицію, що її припечатали такі світлі постаті-члени НТШ, як Іван Франко, Михайло Грушевський і митроп. Андрей Шептицький. Хай оцей короткий звіт про дотеперішню працю й пляни на майбутнє Наукового Товариства ім. Шевченка спонукає нас усіх працювати вперто й послідовно в ім'я нашого спільного добра, в ім'я добра і слави України.

УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

22. жовтня 1945 року в Мюнхені було засновано Українське Наукове Товариство за зразком НТШ.

Товариство складається з членів дійсних, почесних і членів співробітників. Дійсними членами товариства можуть бути наукові робітники, що самостійно працюють над якимнебудь питанням науковим і мають видруковані наукові праці. Без вибору Заг. Зборами, а тільки за згодою Президії можуть стати членами, коли того бажають і подадуть заяву: а) члени колишньої Академії Наук у Києві до 1932 р., в) члени Укр. Наук. Інституту (в Берліні), б) члени НТШ (у Львові), г) члени Укр. Наук. Інституту (у Варшаві), ґ) члени Могилянської Академії (у Варшаві), д) члени Іст.-Філол. Т-ва в Празі, е) габлітовані члени УТГІ та УВУ.

Товариство поділяється на такі відділи (або секції):

1. гуманітарний відділ з підсекціями: в) археолого-етнографічною, б) філософсько-геологічною, в) історичною і г) філософічною;
2. природничий з підсекціями: а) фізико-математичною, б) хемічно-геологічною, в) біологічною; 3. медично-ветеринарний; 4. агрономічно-лісовий; 5. технічний;
6. правничо-економічний з підсекціями: а) правничою і б) суспільно-економічною.

Члени секції вибирають з-поміж себе голову секції, заступника голови і секретаря:

Усіма справами товариства керують загальні збори і виконавчий орган цих зборів: президія товариства, złożена з голів секцій, вченого секретаря, двох представників від членів співробітників і скарбника.

Голова Товариства вибирається таємним голосуванням на загальних зборах з числа голів секції. Тимчасовим головою вибрано проф. В. Щербаківського.

На протязі 1945 і 1946 уконституувалися секції й підсекції, а саме: медично-ветеринарна секція, що у неї обрано на голову проф. Бориса Андрієвського і на заступника голови проф. Олександра Корсунського, а секретарем проф. Івана Розгона, природнича секція, що у неї обрано на голову проф. Полікарпа Герасименка, правничо-економічна, що обрала на голову проф. Шрамченка, заступником проф. Димінського, секретарем проф. Васильїва, головою підсекції правничої обрано проф. Окіншевича, головою підсекції економічної проф. Димінського, а секретарем інж. Єременка. Відбулося засідання економічної підсекції з докладами проф. Шрамченка, Соснового й Васильїва.

До наукової праці приступлено було з початком 1946 року. І так медично-ветеринарна секція зробила засідання з докладами в травні місяці в таборі в Карльсфельді, надавши йому одночасно і форму з'їзду лікарів. Було зачитано багато цікавих докладів.

Відділ природничий теж зробив засідання звичайного порядку з докладами в самому Мюнхені.

Найбільш регулярно, однак, велися засідання гуманітарного відділу. Головою цього відділу було обрано проф. Ващенка, а секретарем д-ра Гоція. Засідання відбувалися у Мюнхені в залі комітету на Розенгаймерштр. 46 а, за що управа Товариства приносить комітетові щиро подяку. Всіх засідань у 1946 році відбулося 12. Викладач й теми були такі:

1. 25. 5. Проф. Г. Ващенко: Письменники Київської Русі про ідеал людини (з дискусією). (Присутніх 12 осіб).

2. 18. 6. Проф. Г. Ващенко: Різниці світоглядних поглядів християнського, комуністичного та ніцшеанського (14 осіб).

3. 25. 6. Проф. В. Щербаківський: Значення українського весільного обряду для розуміння психології українського народу (10 осіб).

4. 16. 7. Продовження доповіді проф. Г. Ващенка про різниці світоглядних поглядів (11 осіб).

5. 23. 7. Продовження доповіді проф. Г. Ващенка (12).

6. 30. 7. Проф. В. Щербаківський: Психологія теперішніх європейських народів у світлі передісторичної археології (16).

7. 6. 8. Проф. Горбачевський: Идеократизм як основа модерного світогляду (11).

8. 13. 8. Продовження попереднього доповіді проф. Горбачевського.

9. 27. 8. Проф. В. Петрів: Проблема первісного мислення (10).

10. 3. 9. Проф. В. Гришко: До інституту виборних і підпомічних козаків на Україні (11).

11. 5/11. Д-р В. Янів: Психологія в'язнів (12).

12. 12/11. Продовження попереднього доповіді (9).

З хвилиною, коли значна частина членів зайнялася відновленням НТШ, діяльність Товариства припинилася, а з березня 1947 перейшла на НТШ, предтечею якого було тут на еміграції.

В. Щ.

УКРАЇНЬСКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК (1945—1947).

Перша думка закласти Українську Вільну Академію Наук (УВАН) виникла в наукових колах в кінці 1945 року. В Авгсбурзі 15. листопада того року відбулася нарада дванадцяти науковців різних галузей знання, що, обмірковуючи різні можливі форми наукових об'єднань, зупинилися на формі Вільної Академії Наук, як завершенні розбудови вільної наукової роботи на еміграції, бо тоді вже відновилася діяльність Українського Вільного Університету і відчувалася гостра

потреба в організаційному центрі для всіх наукових сил, що в тій чи іншій мірі починали також відновлювати свою діяльність. По більших таборах вже існували громади науковців, які відбували сходини, слухали реферати, організовували прилюдні виступи науковців.

Вже на першій організаційній нараді 15. листопада підкреслено й прийнято було проєкт «Тимчасового Положення про УВАН». Принцип організації, взятий за основу нового об'єднання, мав розв'язати найважчу проблему — усунути перешкоди до об'єднання в еміграційних умовах життя — саме розкиданість українських учених по цілій Німеччині, по різних зонах окупації. Треба було віднайти таку форму, яка до найбільшої міри полегшувала б об'єднання розпорошених сил за їх науковими інтересами, зберегала б світлі традиції української науки, давала б моральну, а згодом і матеріальну допомогу українському науковцю в його творчій праці.

Розв'язка цієї проблеми знайдена була в тому, що спрощені були самі форми організаційної структури: так визнане було за можливе, щоб три дійсних члени, або провідні співробітники якоїсь колишньої української наукової інституції центрального характеру (Всеукраїнської Академії Наук, Наукових Товариств у Києві і Львові, Наукових Інститутів у Берліні і Варшаві тощо) могли творити фахову групу, що вже сама далі автономно розвивалася б, притягаючи до праці в групі шляхом вибору всіх інших відомих групі членів українських наукових установ. Кілька таких створених груп з керівним членом на чолі становили б вже основу Української Вільної Академії Наук, яка далі могла б викликати ініціативу по створенню дальших фахових груп, для всебічного й систематичного охочення науковців по всіх ділянках знання.

Першою групою, що власне поклала початок для розвитку цілої Української Вільної Академії Наук, була група перед-та ранньої історії, яка відбула організаційні збори 5. грудня 1945 р. в кількості 4 осіб (членів колишньої Всеукраїнської Академії Наук, Всеукраїнського Археологічного Комітету та Наукового Товариства ім. Шевченка) і з самого початку діяльності втягла в роботу усіх наявних на еміграції передісториків, археологів, археографів, палеографів, а навіть спеціалістів з мистецтвознавства й етнографії. Створена була група, яка в зародках ховала в собі можливість утворення нових груп: так дуже швидко після цього відокремилися з цієї групи група мистецтвознавства, української історії, а паралельно закладалися по черзі групи літературознавства, мовознавства, органістична, книгознавча, етнографічна, економічна. Перша природнича група організована була 7. квітня 1946 року, а далі виникли біологічна, математично-фізична.

На кінець другого року роботи УВАН вже існує 13 цілком організованих груп і ще дві, заініційовані УВАН, що знаходяться в стадії організації: географічна і філософська.

25. квітня 1946 року, коли УВАН складалася вже з 7 груп, нарадою керівних членів цих груп обрано було на президента УВАН проф. Дмитра Дорошенка, заслуженого історика, видатного громадського й культурного діяча, з іменем якого в історії української еміграції пов'язано дуже багато важливих і світлих сторінок.

Керівними членами поодиноких наукових груп УВАН обрані були теж видатні й енергійні вчені, що з великим захопленням взялися за цю важливу ділянку роботи. Археологічна група обрала своїм керівником заслуженого вченого в галузі передісторії, археології, етнографії і мистецтва проф. Вадима Щербаківського, а по його відмовленні роком пізніше видатного спеціаліста та енергійного організатора проф. П. Курінного. На чолі групи історії та теорії літератури став відомий літературознавець проф. д-р Леонід Білецький. Енергійне керівництво мовознавчою групою провадив широко відомий своїми працями, словниками і підручниками проф. д-р Ярослав Рудницький.

Етнографічну групу очолив видатний фолклорист і літературознавець проф. д-р В. Петров. Керівним членом мистецтвознавчої групи був обраний теж широкознаний дослідник проф. д-р Володимир Січинський.

Такий провід цілком забезпечував і рівень роботи поодиноких груп і Вільної Академії в цілому.

Первісні пляни УВАН переносили центр ваги після організаційних справ на наукові конференції, що відбувалися по різних таборах. На цих конференціях члени груп ділилися своїм науковим надбанням і обговорювали організаційні та наукові питання.

Раз на рік відбувалася спільна для всіх груп — Шевченківська Конференція, яка являлася спільними зборами всіх членів УВАН, і річною нарадою керівних членів, що підводила підсумок річній роботі УВАН та обговорювала й вирішувала важливі організаційні справи.

На першій Шевченківській Конференції 24—25 квітня 1946 р. сталося обрання президента УВАН. На другій — Шевченківській конференції 27—28 березня 1947 р. підтверджено було повноважність проф. Д. Дорошенка, яко Президентом на новий рік, і зформовано Президіальне Бюро з 7-и членів, під головуванням заступника Президента проф. Л. Білецького на випадок від'їзду Президента УВАН за океан.

Наукові доповіді на Шевченківських конференціях торкалися на першій — виключно шевченкознавства (доповіді Д. Дорошенка, Л. Білецького, В. Петрова, Д. Чижевського, П. Курінного, Я. Рудницького, П. Мегика, Ю. Шереха, В. Лева, Д. Горняткевича, В. Січинського, В. Барки, Г. Ващенко, С. Гаєвського, С. Жука, П. Феденка, О. Повстенка), на другій — частково шевченкознавства (доповіді Д. Дорошенка, Д. Горняткевича, В. Витвицького, В. Чапленка, Я. Рудницького і Л. Білецького), а частково загальних проблем, що стояли перед тою чи іншою академічною-групою (доповіді П. Курінного, В. Кубійовича, Я. Рудницького, П. Ковалева, Д. Оляччина, М. Ветухова, В. Чудинова-Богуна).

Тематика звичайних конференцій концентрувалася або навколо якогось одного питання, або була присвячена якійсь широкій проблемі, або складалася з чергових праць членів групи. Одна з трьох археологічних конференцій була присвячена Трипільській Культурі (доповіді П. Курінного, М. Міллера, Н. Кордиш), друга — допоміжним історичним наукам (доповіді П. Курінного, А. Коцєвалова, В. Січинського, Я. Рудницького, В. Мацяка, М. Міллера, О. Оглоблина, П. Хруща, Д. Горняткевича). Одна з трьох історичних конференцій була присвячена гетьманові І. Мазепі та його добі (доповіді Д. Дорошенка, О. Оглоблина, В. Крупницького, Д. Оляччина, П. Курінного, Н. Полонської-Василенка, П. Хруща, П. Феденка, О. Прицака), а друга — темі: «Україна і Захід» (доповіді Д. Дорошенка, В. Крупницького, М. Дольницького, П. Курінного, Н. Полонської-Василенко, В. Мацяка, О. Оглоблина, І. Витановича).

Так само і літературознавча група з трьох конференцій мала дві присвячені певним річницям, одна — Лесі Українці, друга Франковій річниці (доповіді Д. Дорошенка, С. Драгоманова, В. Петрова, П. Оксаненка, Л. Білецького, С. Гаєвського). З п'яти мовознавчих конференцій, одна була присвячена І. Франкові, друга — В. Сімовичеві, ще інша мала темою всіх доповідей «поетичну мову», а праці одної з мовознавчих конференцій були присвячені пам'яті О. Колесси (доповіді Я. Рудницького, В. Лева, Д. Чижевського, Ю. Шереха, В. Чапленка, П. Ковалева, В. Державина, К. Кисілевського, В. Дорошенка, Л. Білецького, С. Гординського, М. Пшепорської, І. Німчука).

Етнографічна група свою конференцію пов'язала з етнографічною виставкою в Діллінгені (доповіді В. Петрова, Л. Білецького, П. Ковалева, Я. Рудницького, К. Миропольського, П. Курінного, Л. Чикаленка, Д. Горняткевича).

Всього за два роки відбулося 45 конференцій, на яких зачитано було 201 доповідь.

Наукові конференції мали значення не лише для самої УВАН, для об'єднання членів окремих груп. Прилюдно виголошені доповіді завжди притягали до себе увагу культурних шарів громадянства, знаходили велике зацікавлення слухачів, що часто забирали голос у дискусіях, викликали живі відгуки в емігрантській пресі тощо. Робота УВАН знаходила своє признание і в урядових колах, що виявилось в надзвичайно гостинному ставленні таборових Управ (Авгсбург, Новий Ульм, Міттенвальд, Ашаффенбург, Діллінген, Берхтесгаден).

Визнання роботи УВАН по організації наукових сил було схвалено спеціальною постановою Президії Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині від 4. червня 1946 р. В цій постанові Президія ЦПУЕ визнала в кінці першого півріччя існування УВАН, що вона стає на еміграції «Центром наукової роботи, переймаючи традиції Києво-Могилянської Академії». Цією ж постановою на УВАН покладався обов'язок «об'єднати всі наукові сили по всіх місцях окупації в Німеччині». На кінець другого року існування УВАН об'єднало 118 членів, з них 10 науковців-живок.

З другого року існування УВАН центр ваги перенесено з конференцій на організацію більш поглибленої роботи в інститутах, які передбачені новим статутом УВАН, розробленим президіяльним бюро і переданим групам та поодиноким членам на ознайомлення, обговорення і внесення поправок і змін. Проект статуту має бути затверджений на Шевченківській конференції 1948 року. Крім того, великий доробок двох років вимагає закріплення розпочатої роботи шляхом видання праць УВАН. До цього часу протягом 1948 року УВАН видавала інформаційний «Бюлетень», де друкувалися короткі автореферати прочитаних доповідей. З 1947 року замість «Бюлетеня» видається «Літопис УВАН» для інформації про конференції та різні організаційні справи.

Видання праць започатковано було в формі циклоstileвих видань праць першої Шевченківської конференції (1946 р.), а саме 1. В. Петров — Історичні етапи розвитку сучасного Шевченкознавства (стор. 37), 2. Д. Чижевський — Деякі проблеми дослідження формального боку поезій Шевченка (стор. 17), 3. Я. Рудницький — Наголос в Шевченковій поезії (стор. 60), 4. В. Лез — Лексика ранньої Шевченкової поезії (стор. 10) і 5. С. Жук — Портрет Шевченка в скульптурі (стор. 11).

Об'єднані і зброшуровані разом усі ці окремі видання складають перший том збірника «Шевченко та його доба».

До другої Шевченківської Конференції була надрукована пам'ятка: «Шевченків автосграф 1857 р.» з фоторепродукцією листа Т. Шевченка до Ф. Толстого.

Крім того з історичної серії видано циклоstileм працю Б. Крупицького «До методологічних проблем української історії, а з книгознавчої — теж циклоstileм дві брошури: 1. «Українська бібліотека при Стенфорд університеті в Каліфорнії, Алго, Каліфорнія і 2. Лев Биковський «Бібліотека Української Держави» (1918—1921).

Нарешті в археологічній серії видано складений проф. П. Курінним і О. Повстенком альбом «Історичних плянів Києва».

Видавнича справа з кінцем другого року існування УВАН набуває ширших можливостей у зв'язку з утворенням громадського фонду для цієї мети з організацією Т-ва Прихильників УВАН з головою п. Василем Мудрим на чолі управи Товариства.

В. М.

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ МУР.

Об'єднання українських письменників МУР (Мистецький Український Рух) постало в Нюрнбергу 25. вересня 1945 заходом ініціативної групи в складі: Іван Багряний, В. Домонтович, Юрій Косач, Ігор Костецький, Іван Майстренко, Леонид Полтава і Юрій Шерех. Ініціативна група опрацювала декларацію МУР-у, що так визначала завдання української літератури на еміграції в повсякчасний час:

«Час ставив і ставить перед українським мистецтвом те завдання, до якого воно покликане: у високомистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві.»

Відкидаючи все мистецьке недолуге та ідейно вороже українському народові, українські мистці об'єднуються для того, щоб у товариській співпраці змагатися до вершин справжнього і поважного мистецтва. Це об'єднання українських мистців на еміграції відкрите для тих діячів слова, які пишуть на сьому прапорі гасло досконалого, ідейно й формально зрлого і вічно шукаючого мистецтва.

Ініціативна група виходила з того погляду, що всі українські мистці слова на еміграції становлять собою єдиний мистецький фронт, об'єднаний спільними завданнями, а відмінності стилістичні чи партійно-організаційні цілком можуть існувати і по-товариському змагатися в межах цього єдиного національно-мистецького фронту. Не розбиття, а об'єднання — це гасло диктувалося і тяжкими зовнішніми обставинами українського життя і нечисленністю мистецьких кадрів на еміграції, і, головне, присутньою внутрішньою єдністю національно-спрямованих сил українського народу і його інтелігенції.

Концепція ініціативної групи зустріла загальне співчуття серед провідних майстрів української літератури. Вони майже всі об'єдналися в МУР-і, і 21—22 грудня 1945 р. в Ашаффенбурзі відбувся 1. З'їзд, що і уконституював остаточно МУР, прийнявши статут і вибравши правління в складі: Улас Самчук (голова), Юрій Шерех (заступник голови), В. Домонтович, Юрій Косач і Ігор Костецький; кандидати—Іван Багряний і Б. Подоляк. З'їзд заслухав також кілька доповідей проблемного характеру: «Велика література» Уласа Самчука, «Стилі сучасної української літератури на еміграції» Юрія Шереха, «Роздум з нагоди сторіччя Кирило-Методіївського Братства» Володимира Шаяна, «Про завдання української нації» Івана Багряного, «Криза сучасної української літератури» Ю. Косача і «Український реалізм ХХ. сторіччя» Ігоря Костецького.

Дальшу працю МУР-у З'їзд визначив так: лінією внутрішньо-письменницької праці — організація конференцій МУР-у і дальша консолідація провідних письменницьких сил; лінією репрезентації МУР-у — організація літературних вечорів і дискусій; лінією видавничою — організація кооперативного видавництва письменників, видання дискусійних збірників літературної проблематики і видання «Малої бібліотеки МУР-у» (про видання великих книжок в тогочасних умовах браку українських друкарень і нез'ясованости правового стану еміграції, говорити ще не можна було).

1946 р. відбулося дві конференції МУР-у. Перша з них була проведена в Авсбургу 28—29. січня 1946 р. На цій конференції повторно прочитано з'їздові доповіді У. Самчука, Ю. Шереха і І. Костецького. Крім того прочитали доповіді: Микола Шлемкевич про світоглядové шукання в українській літературі, Остап Грицай про проблеми великої і малої літератури, Володимир Шаян про індоєвропейський ренесанс і Василь Чапленко про збагачений реалізм. Друга конференція відбулася в Байроїті 4—5. жовтня 1946. Вона була присвячена станові і завданням сучасної літературної критики. Заслухано і обговорено такі доповіді: «Проблеми сучасної української літературної критики на еміграції» Б. Подоляка, «Письменник і критика» Леонида Б'яцького, «Історична белетристика і становище критики» Юрія Косача, «Літературна критика, її творча мета й небезпеки» Остапа Грицай, «Літературна критика й літературні жанри» Володимира Державина, «Суб'єктивізм у літературній критиці» Ігоря Костецького і «Література і читач» Василя Чапленка.

11. З'їзд МУР-у, що відбувся 15—16. березня 1947 р. в Ульмі, був присвячений творчим та організаційним підсумкам першого року праці МУР-у. Творчі проблеми були підсумовані в доповідях Юрія Косача «Обрії нової драми», Володимира Державина «Наша літературна проза 1946 — початку 1947 р.» і Юрія Шереха: «Року Божого 1946». Організаційні підсумки були підбиті в звітах від Правління МУР-у, що їх зробили У. Самчук та І. Костецький. З'їзд обрав нове правління в складі: Улас Самчук (голова), Юрій Шерех (заступник голови), Борис Подоляк, Юрій Дивнич, Святослав Гординський, Юрій Косач (члени), Володимир Державин і Яр. Славутич (кандидати), цілком схваливши працю попереднього правління.

4—5. листопада 1947 р. в Майнц-Кастелі відбулася чергова конференція МУР-у, присвячена обговоренню нових драматичних творів членів МУР-у. На конференції прочитано й обговорено драми Людмили Коваленко: «Домаха», Уласа Самчука «Шумлять жорна», Івана Багряного «Morituri» і Ігоря Костецького «Близнята ще зустрінуться». У конференції брали участь провідні діячі українського театру на еміграції, зокрема Володимир Блавацький та Йосип Гіряк.

З'їзд і особливо конференція показали, що попри окремі тертя й часткові непорозуміння в МУР-і виробляється чимраз виразніше атмосфера єдності і здорової, товариської критики. З цього погляду концепція МУР-у як федерації різних творчих індивідуальностей і груп у межах єдиного національного письменницького фронту себе цілковито виправдала.

Хибою в роботі МУР-у є те, що досі не засновано самостійного письменницького видавництва. До цього спричинилися труднощі організаційного, фінансового і правового характеру. Через брак свого видавництва не можна було внести пільговості в видавничу справу, багато залежало від енергії й зв'язків окремих членів МУР-у, в наслідок чого не всі течії, наявні в МУР-і, однаково добре репрезентовані перед читачем виданням своїх творів. Усе ж пощастило видати три збірники літературної проблематики «МУР», які причинилися до великої дискусії і відіграли з цього погляду велику позитивну роль, і один альманах «МУР».

Підготовані до друку четвертий збірник і другий альманах. У серії «Мала бібліотека МУР-у» видано «Попіл імперій» ч. 1. Юрія Клена, «Ноктюрн в-moll» Юрія Косача, «Юність Василя Шеремети» (розділи з роману) Уласа Самчука, «Материнки» Роксани Вишневецької і «Оповідання про переможців» Ігоря Костецького.

Не мавши змоги організувати своє видавництво, правління МУР-у запровадило систему апробації вартісних книжок, видаваних у інших видавництвах. Марка МУР-у «Золота Брама» стала знаком гарантії, що дана книжка не належить до, на жаль, в еміграційних умовах нерідкої макулатури. З маркою «Золота Брама» вийшли такі видання: Іван Багряний «Золотий бумеранг» (поезії), Іван Багряний «Тигролови» (роман в 2 частинах), Василь Барка: «Апостоли» (поезії), В. Домонтович: «Доктор Серафікус» (повість), Юрій Клен: «Спогади про неоклясиків», Юрій Косач: «Дійство про Юрія Переможця» (драма), Юрій Косач: «Еней і життя інших» (повість), Улас Самчук: «Юність Василя Шеремети» (повість в 2 частинах), Тодось Осьмачка: «Старший боярин» (повість), Яр. Славутич: «Гомін віків» (поезії), календар на 1947, вид. «Українське Слово» та ін.

З періодичних видань при співпраці МУР-у виходили: «Хорс» (орган «експериментаторських» дечій МУР-у, вийшло ч. 1), «Звено», що репрезентувало МУР в Австрії, «Арка» (місячник) і «Літературний зошит» (газета; вийшло 5 чисел).

Видано також збірку пародій та епіграм «Бура в МУР-і».

Окремі книжки членів МУР-у вийшли з різних причин без марки МУР-у. Сюди належать (з цінніших): «Мозаїка квадратів в'язничих» Михайла Бажанського, «Огнем і смерчем» Святослава Гординського, «Куркульська вілія» Докії Гуменної, «Циганськими дорогами» Івана Керницького, «Дума і доля» Михайла Ореста, «За мурами Берліну» Леоніда Полтави, «Ночі» Олександра Смотрича, «Муза» Василя Чапленка, «Аркадій Ярош» Гліба Східного та ін.

Разом узятє, зважаючи на незвичайно тяжкі обставини сучасного видавання, все це становить досить поважний підсумок.

До цього слід додати, що ані письменники індивідуально, ані МУР в цілому не діставали (за винятком маленької одноразової дотації ЦПУЕ на транспортно-поштові витрати) жадної фінансової допомоги і вся праця проводилася тільки в наслідок жертвенної настанови деяких членів МУР-у і його правління.

Ю. Ш.

ЦІННІ ВИСОКОШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ.

Видання «Українського Вільного Університету»

Українська високошкільна молодь, а особливо студенти «Українського Вільного Університету» з Праги найшлися після закінчення війни в критичному положенні щодо підручників, зрештою в не менше критичному, як і молодь середніх, чи народних шкіл. Не було довідників у навчальній праці, не було підручників із поодиноких фахових ділянок. Студенти були здані тільки виключно на викладі професорів. Деякі з них старалися запобігти лихові конспектами лекцій і так дійшло до видання кількох скриптів накладом «Української Студентської Громади» в Авгсбурзі (напр., «Курс загального мовознавства» проф. В. Державина, «Нарис української діалектології» проф. Я. Рудницького та інші.).

Щоб запобігти цій недостатці zorganizовано при «Українському Вільному Університеті» в Мюнхені окрему «Видавничу Комісію» під керівництвом проф. В. Петрова та інж. Колодницького й почато на ширшу скалю працю над виданням високошкільних підручників із усіх тих ділянок знання, які запрозентовані «УВУ й з яких треба складати окремі іспити.

Так як це роблено за добрих часів у Празі й так, як це роблять під «перішню пору в широкому масштабі в «Українському Технічно-Господарському Інституті» в Регенсбурзі, zorganizовано ці видання в формі циклостилевих скриптів. Тільки ж виконання й зовнішня форма цих видань далеко перейшли рівень звичайних у нас циклостилевих публікацій. Коли взяти до рук ту, чи іншу книжку, то треба без вагання признати, що це найвище досягнення циклостилевої техніки, яке ми досі бачили на українському книжковому ринку. Чистий друк, добрий папір, гарна оправа й друковані в друкарні титульні сторінки більшости видань — підносять зовнішню вартість тих підручників.

Коли ж йде про їх зміст, то тут чергуються одне побіч одного, і право, як, напр., «Лекції з історії українського права» проф. Л. Окіншевича, чи «Огляд історії українського права» в двох частинах проф. М. Чубатого, і філософія, історія культури, наприклад «Нариси української культури» проф. І. Мінчука, побіч передісторії, напр., «Кам'яна доба в Україні» проф. В. Шербаківського, напр., «Український Фолкльор» проф. В. Петрова з українським мовознавством, напр., «До генези називного речення» проф. Юрія Шереха.

Як бачимо, ці видання це не якісь серії, а кожний випуск окрема й самостійна книжка, що дає в науковому освітленні синтетичний огляд даного питання. Деякі праці, як, напр., згадана проф. Шереха, це не тільки підручники-довідники, але й визначні науково-дослідчі розвідки, що своїм характером виходять поза рамки підручників і викликають інтерес широких кіл фахівців із даної ділянки. Тимто можна твердити, що видання УВУ мають не тільки вузький круг відбортів-студентів УВУ, чи інших високих шкіл, але теж заспокоюють видавничі потреби українських науковців.

Як довідуємося, в друку знаходяться дальші випуски, напр., підручники української та староцерковнослов'янської граматики, права, економії, філософії, психології тощо.

Треба щиро привітати цей цінний почин нашої «Альме Матіс» в напрямі забезпечення українських академічних кіл підручниками із різних ділянок українознавства та побажати, щоб у можливо скорому часі побачили денне світло теж і інші потрібні високшкільні довідники, що мають збагатити наші культурні надбання на еміграції та вможливити нормальну студійну працю широким колам українського студентства.

Д-р Ярослав Рудницький.

ПРОФЕСОР АНДРІЙ ЯКОВЛІВ.

Ювілейна згадка 1872—1947.

Українська наука в грудні 1947 р. святкувала 75-літній ювілей життя одного із своїх найбільших і найташтованіших учених. Мова йде про Андрія Яковлева, бувшого ректора Українського Вільного Університету, якості Університет, шануючи його громадські й наукові заслуги, у ділюві у цьому році почесного титулу доктора праз геноріс казза.

10. грудня 1872 р. побачив світ в старій гетьманській столиці Чигирині майбутній учений. Освіту він зловув у Київській Духовній Семінарії, яку закінчив в 1894 р. Року 1893 (після кількох років учительської праці на селі) А. Яковлів вступав на правничий факультет Дортатського (в Естонії) Університету, який він закінчив в 1902 р. Як сам він згадує, його найбільше цікавили виклади відомого російського історика праца. пізнішого члена Російської Академії Наук М. Дьяконова. У Дьяконова він бере і тему для своєї дипломової праці, при цьому — ясна річ — з української тематики: «Черкавський господарський замок і повіт в XV—XVI. ст.».

По закінченні висскої освіти А. Яковлів працює спочатку в київській адвокатурі, а з 1910 р. при київській міській управі.

Органічно зв'язаний ще з юнацьких літ з українською національною працею А. Яковлів починає брати участь в державній українській праці часів визвольної боротьби, належачи до чоловічих діячів урядів Центральної Ради, Гетьманату і УНР. Оскільки, з серезні 1918 р. він є директор канцелярії Центральної Ради і член Президії т. зв. Малої Ради. З липня 1918 р. він є директором департаменту чужоземних зносин міністерства закордонних справ. В січні 1919 р. призначають його надзвичайним послом УНР до Бельгії і Голландії і на тій посаді перебуває до 1923 р.

Наукова діяльність А. Яковлева починається задовго до 1917 р., при чому він послідовно вміщує свої науково-дослідні праці, рецензії і заміти в виданнях українських наукових товариств (Київського і Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові). З 1923 року наукова робота стає для нього основною. Після подання до

Українського Вільного Університету габілітаційної праці: «Теорія доказів в цивільному процесі». А. Яковлів стає доцентом УВУ по кафедрі цивільного процесу. Довгі роки дальша праця його є в першу чергу зв'язана з Українським Вільним Університетом, де він в 1926 р. був іменованим надзвичайним, а в 1928 р. звичайним (ординарним) професором. В Українському Вільному Університеті сповняв А. Яковлів уряд ректора в 1930—31 р. і вдруге обраний на це становище в 1944/45 академічному році. Працював також деякий час в Українському Науковому Інституті в Варшаві, будучи його директором, був членом і неодмінним секретарем Могилансько-Мазепиної Академії Наук на еміграції.

А. Яковлів був дійсним членом Київського Українського Наукового Товариства, Українського Історично-Філологічного Товариства у Празі, українських правничих товариств у Києві, Варшаві і Празі, є дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка.

Перебуваючи професором українських високих шкіл на еміграції А. Яковлів випустив в світ курси з цивільного права, торговельного права і цивільного процесу. Перші два з них вже в останній час перевидав другим виданням УТГІ і таким чином і сучасне українське студентство вчиться правничих дисциплін за його працями.

А. Яковлів є автором великої кількості дослідчих наукових праць. Особливо важливою з них є робота з ділянки історії українського права про «Суди в Україні в XV—XVIII стст.», «Українсько-московські договори в XVII—XVIII стст.», «Впливи старочеського права на право українське», «Німецьке право в Україні» (видана німецькою мовою). Підготовлена до друку фундаментальна дослідна праця про український кодекс 1743 р. «Права, по которим судится малоросійській народ». З загальноісторичних праць А. Яковлева особливо цінною є розвідка про «Автора Історії Руссов».

Наукові праці А. Яковлева відзначаються глибокою ерудицією, прекрасним обізнанням з взятою темою, спокійним і об'єктивним тоном викладу. В той же час в кожній із цих праць автор виявляв себе гарячим українським патріотом, що з великим замишуванням опрацьовує правне минуле свого народу. Ці праці поставили А. Яковлева на одне з основних місць поміж дослідників історії українського права.

Своїми громадськими й науковими заслугами перед своїм народом проф. А. Яковлів створив собі заслужену славу. В старому українському вченому, що зараз проживає в Бельгії, де опрацьовує свої дальші дослідні роботи, українські правники мають свого визначного представника. Український Вільний Університет пишається своїм професором і колишнім ректором, українська наука зобов'язана йому своїми великими досягненнями. Український народ в його особі має свого вірного сина, який ціле своє життя посвятив ділу своєї Нації.

Побажаємо нашому вченому ще довгих літ плідної наукової праці!

Л. Окіншевич.

Рецензії

Проф. Курінний П. «Нариси з історії української археології», Авґсбург, 1947, 75 стор., Накладом Студентської Громади (циклост. вид.).

В 1947 р. проф. П. Курінний випустив «Нариси з історії української археології». По суті надруковано тільки першу частину широко задуманої праці, яка має складатися з чотирьох відділів:

1. Історія української археології, 2. Археологія України, 3. Методи археологічного дослідження, 4. Бібліографія з археології України.

Перед нами лежить перша частина, саме «Історія української археології». Видатний український археолог взяв тут на себе дуже нелегке завдання звести до купи розпорошені відомості про історію археологічної праці в Україні й про Україну. Це ще мало досліджений терен і тому ця піонерська праця П. Курінного заслуговує великого признання.

Автор пише ясно й дуже стисло, майже конспективно і вкладає силу матеріалу на 75 сторінках тексту. В основу його доповіді взято основні етапи українського історичного розвитку. Але він в своїй періодизації керується не стільки хронологічним принципом, скільки принципом пристосовання археологічної праці до певних інституцій, що зробили видатну працю на полі археології. Особливу увагу звертає він на організацію археологічної праці, і тому у нього видатну роль грають археологічні з'їзди 19—20. ст. і советських часів. Поруч з тим виступає наперед локальний момент, дослідження на місцях, тому маємо цілі відділи в його історії, присвячені зокрема археологічним центрам — одеському, київському, львівському тощо.

В своїй книзі автор доходить до наших часів і згадує докладно про Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН з пізнішими змінами і про українську археологію на західних землях і на еміграції. Пильне розглянення досягнень нашої археології за советських часів, хоч би тільки в історіографічних контурах, треба признати особливо потрібним, бо саме тут поза межами Советської України ми мало про це знали. Цінним являється також те, що оцінено зокрема працю кожного видатнішого археолога України й подано спис їх найважливіших археологічних праць.

Вітаючи цю першу спробу «Нарисів з історії української археології», ми можемо тільки побажати, щоб за першим відділом цієї важливої праці незабаром появились й інші. Потреба в орієнтації не тільки велика, але й пекуча, і цю потребу відчують не тільки заінтересовані читачі, студенти тощо, але й самі науковці з споріднених дисциплін.

В. Круницький.

Др. Ярослав Рудницький. Граматичні таблиці для шкіл і самонавчання. Авґсбург 1946. Видавництво «Українська Книга». На відвороті: Авґсбург 1947. Authorised by UNRRA. Апробовано Відділом Культури й Освіти ЦПУЕ.

Брошура на 8 сторінок. Другий рід видання в формі аркуша, що не задрукований на відвороті, щоб можна було завісити на стіні. Граматичні таблиці мають 6 розділів: Букви й звуки. Відміна йменників. Відміна прикметників. Відміна займенників. Відміна числівників. Відміна дієслів.

Це унаочнення граматичних норм української літературної мови, що має на меті вражати зір безпосередньо та закріплювати нормативні уявлення в зоровій пам'яті. Цей зис навчання знаний здавна, особливо при науці правопису, оснований на зорових уявленнях письмових образів. У нас знаний він від часу видань проф. І. Огієнка, якого «Наглядна таблиця українського правопису» вийшла навіть у другому виданні (Варшава 1941). «Граматичні таблиці» у формі брошури мають подібні завдання як «Перегляд головних зразків відмін і речень української мови» проф. д-ра Євгена Грицака (УВ, Краків-Львів 1944), що на 32

сторінках подає основи флексії та синтакси. Найважливішими прикметами таких таблиць і зразків є устійнена термінологія, практична систематика, типові приклади, проглядність розділів, відсутність друкарських помилок. Одні з них дають спроможність навіть самоосвітникам точно, просто й легко засвоїти граматичні знання; інші закріплюють правильні образи.

Щодо термінології «Граматичних таблиць», то є вона здебільшого нормативна. Адже автор знаний науковий робітник Комісії Мови НТШ, що в 1935 р. дав почин до устійнення граматичної термінології в Західній Україні. Він найкраще знає, що різноманітність у цій ділянці тільки утруднює пізнання. Абетка, голосні, приголосні, дзвінки, глухі, проривні, протиснені, носові, пливкі, губні, передньоязикові, задньоязикові, зубні, яснові, низькі, середні, високі, передні, середуші, задні звуки; іменники чоловічого, жіночого, середнього роду; ступенювання прикметників; перша, друга, третя дієвідміна, майбутній час, давноминулий час; умовний, наказовий спосіб, дієприкметник, дієприслівник; діяльний, страдальний стан, то устійнені терміни, що не викликають ніяких засторог. Коли хто плутає їх з давніми або рівнорядними, вживаючи в часі науки, напр., термінів: азбука, шелестівка, мужеський, ніякий рід, будучий час, передминулий час, вольовий спосіб . . ., робить це зі шкодою для себе і других. Тому підкреслимо як додатну прикмету «Граматичних таблиць» їх основну нормативність термінології. Та проте не погоджуємось з деякими відхиленнями від норми, що викликають сумніви: приголосівки, голосівки, півголосівки (в дужках), прикметникова відміна іменників чоловічого роду, приголосівкова відміна іменників жіночого роду, означені займенники, кількісні (головні) числівники гортанні. Колись ці терміни були добрі, а сьогодні вони зайві, бо перемогли їх: голосні, приголосні, приголосна відміна, загальні займенники, гортанний (один), відміна назв і прізвищ . . .

Щодо систематики, то вона має такі добрі особливості: 1. черга відмінків: Н. Р. Д. З. К. О. М. — відповідає черзі в інших мовах, напр., в латинській (6. відм.); 2. поділ відмін іменників за трьома родами спричинює проглядність. Натомість вражає відсутність: 1. у таблиці звуків: рь, шь, жь, чь, 2. відміни іменників таких як «княжна»; 3. прикметників на -ій, -я, -с; 4. рівнорядних форм: цеї, цею, тої, тою, усеї, одної; 5. натомість є тут згадка про «сеї, ся, се», (частку) -ся поруч себе; є тут дієприкметники теперішнього часу діяльного стану: несучий, -а, -е, знаючий, -а, -е, хвалячий, -а, -е, що не вживаються у цій функції, або виступають як виняткові архаїзми.

Типові приклади правильні; однак в деяких треба б додати надзвичайні відхилення від типу: напр., іменник «брат» має М. «в братові», але «жум», що наведений як аналогічний приклад, може мати: «в кумі». Так само «гетьман», «в гетьмані», «сторож» — має «в сторожі»; «гріш» — «в гроші», О. «грішми». «Павлишинами» і «Павлишиними» . . . Як «земля» — «вівця»; але «овець». Не подано всіх винятків за зразком «міди», «міди», «крови», «любви». М'яку відміну прикметників треба б доповнити всіми прикладами. Друкарські помилки спричинюють засвоєння невідповідного образу, а згодом можуть стати налогом читача; напр., невідповідний напис над мішаною і «приголосівкою» відміною, пропущення форми знахідного множини: двох . . . Псує проглядність розділ: «Значеневі функції наголосу», що не дає читачеві переконливих відомостей, а латинські назви затемнюють розуміння його.

На нашу думку «Граматичні таблиці» д-ра Я. Рудницького будуть мати корисний вплив на шкільну науку.

К. Кисілевський.

Правописний словник. Зредагував А. Орел. Аврsburg 1946. Стор. 260, 8°.

На відвороті: Друковано за згодою Відділу Культури й Освіти при ЦПУЕ.

Список слів обіймає 260 сторінок у два рядки; разом около 17 тисяч слів. У «Післяслові» автор заявляє, що недогляди та численні друкарські помилки виникли в наслідок недосконалих технічних засобів та праці з друкарями-чужинцями. Основу словника становить «далеко не досконалий матеріал», що зберігся під назвою: «Орфографічний словник для початкової й середньої школи», зредагований відповідно до принципів «державного правопису» видання 1929 р. «Довелось обмежитися на вилученні кричущо непотрібних та вставленні натомість лише небагатьох найпотрібніших слів.» (Післямова). Врешті автор подає вказівки до вживання словника та вчисляє використані посібники.

Завданням кожного правописного словника є вирішувати сумнівні або трудні правописні форми деяких слів. Справжній правописний словник української літературної мови повинен мати у своєму списку: 1. слова, яких правописні форми ще досі не засвоєні або не закріплені в наслідок змінчивих правописних правил; 2. слова, що дякуючи буйному розквітові сьогочасної технічної термінології ввійшли в український словник у своїх чужинських формах; 3. ланні слова, що завжди робили труднощі через незгоду між звучанням та писанням; 4. слова, яких склади сумнівні та трудні до переносування з одного рядка до другого; 5. складні слова, що ще вповні не зрослись.

Коли вийдемо з вицезаганого заложення та станемо розглядати цитований правописний словник, то переконаємось, що він у багатьох випадках переходить закреслені межі та зближається до звичайного словника української мови, який повинен бути багатий на лексику. Знайдемо в ньому слова, що ніколи не викликали сумнівів щодо зовнішньої форми, тобто зовсім зайві. Таких зайвих слів тут багато, приблизно біля три тисячі. Для прикладу наведемо деякі:

аби, бо, вигода, він, дата, два, діло, епос, жага, захист, звук, злива, ідеал, кажан, картон, каченя, каша, кіт, куток, ліпший, літати, мак, маскувати, мимо, місто, молодик, над, намір, носій, огорожа, очний, перевірка, плохий, проведений, рибалка, риж, рух, сон, спід, тенор, тяти, уступ, холод, циган, чабан, чоловік, шило, щітка, юнак, як, яр . . .

Особливо піл буквою «Л» багато зайвих слів, напр., на сторони 56—57. на 120 слів — 64 зайві. Ніхто не буде сумніватися щодо форми таких слів: дно, днювати, доба, добирати, добір, добірний, добовий, добробут, добровільний, добродушний, доброзвучний . . . Багаті теж на зайві слова букви: «В», «П», «Р».

А проте не знайдете в словнику деяких сумнівних слів і словосполук, напр., Август чи Август, св. Августин чи св. Августин, буддень чи будень; в давнину чи вдавнину; в давнині чи вдавнині; в межичасі чи вмежичасі; від завтра чи відзавтра; в літі чи вліті; вітання чи витання; ганеба чи ганьба; гот чи гот; до сьогодні чи досьогодні; між тим чи міжтим; палаціальний чи палатальний. Також немає тут деяких слів, що їх пишуть дуже часто помилково: Гегель, Гете, досвіта, ізголоса, ексорта, велет, Лакедемон, напр., наприклад, гомонізм, кольоквія, педагогія (педагогічний інститут) . . .

Натомість поміщено тут деякі крикливі варваризми, що їх нарешті треба б відсіяти; бо хто вживатиме в літературній мові таких слів: гречність, газда, ксьондз, рюкзак, сопка, ляммотив, кунсткамера, пляцкарта, пляцдарм, флігель, абзац, аншлаг, айсберг, вокзал, галіфе, казна, конфуз, контузія, контур, конфеті, корнетист, кофта, курзала, лінза, мародер, маршрут, мар'яж, меню, пістет, пілігрим, пілюля, портсигар, ретирала, штраф, штоф, штатив, штора, юнга, ябеда . . . Погані теж варваризми, що їх уживають навіть письменники: вилудити, допіру, доценту, щент, кшталт, шанець, шерег, шерегувати, тлумачити, цнотливий (з польської мови). Можна їх легко заступити своїми словами!

На нашу думку, деякі слова наведені тут у невідповідній формі, напр., (в) огонь, — зам. вогонь; воївода і воєвода, треба: восвода; впівночі зам. опівночі; бравіссимо зам. бравіссімо; виделка зам. вилка; вірмен (ів) замість вірмен; вісьма замість вісьмома; германізм, індогерманіст зам. германізм, індогерманіст; гітара зам. гітара; або грецька кітара; гліцерин зам. гліцерина; Голляндія зам. Голляндія; готтентоти зам. готтентоти; еврика замість геврека; іпохондрія зам. гіпохондрія; гомогенний замість гомогенний; інгалляторіум, інгаціяція зам. інгаляторіум, інгалация (від латинського inhalare); іприт зам. іперит; лунатик зам. люнатик (від латинського luna); квасоля зам. фасоля і квасоля; хвартух замість фартух і квартух; хвіртка зам. хвіртка і фіртка; хутро зам. футро і хутро; хурман зам. фірман, хурман і візник; цікорія зам. цикорій; таїна замість тайна; повидло зам. повило; коваadlo зам. ковало . . .

Бувають теж зайві пояснення; напр., абонент (хто абонент); а як же? (запитання) — а яким чином?; бат, -лу (відмітка), Београд (столиця Югославії), гадяцький (від Гадяче), кампанія (не плутати з компанія), Марусин (від Маруся), Наддніпров'я (власна назва), огудиня, огудина (збірне); од, частіше від (приймений, приросток), роз- (приросток) . . .

А проте Правописний словник, зредагований А. Орлом, є цінним вкладом в україністику.

К. Кисілевський

Map of Ukraine. The percentage of ukrainians of the whole population.

Це карта України в англійській мові з відсотками українців у відношенні до всього населення, нарисована в мірилі 1:5 000 000. Розміщення українського населення поєднано ступенями зеленою краскою. Це ніщо інше, як перерисована карта В. Кузійовича — М. Кулицького з Української Загальної Енциклопедії з тим, що стягнуто три перші ступені скалі відсотків в одне (2—25%). Решта залишилася по-старому з тим, що пороблено тут і там дрібні псмилки.

Що вона перерисована з Енциклопедії і то не дуже вдало, про це свідчать недокінчені річки Тиса й Сайо на заході, бо тут перетяв їх в оригіналі напис Мішкольц. Виста починається Дунайцем, Стир своєю притокою Іквою, річка Сейм своєю притокою Тускор'ю, річка Гока поплила проти свого бігу до річки Торгун, притоки ріки Соуслан, а з нею до Волги; з цього зродилася якась досить велика безіменна притока Волги. Річка Сож пливе із своєї притоки Іпуть. Берестя знаходиться на холмському Підляшші.

Неконсеквенція в англійській транскрипції: українське ц передається раз латинським *ts*, раз латинським *ц* (Луцьк), українське в — латинським *v*, то знову латинським *V*; українське ч — раз *tsch*, раз *sch*. Не зважаючи на те, що краще, одне, чи друге, треба вживати лиш одного, бо *ц* і друге ширить хаос.

Непідписаний «автор» цієї карти повинен був хоч зазначити, за якими авторами видав цю карту.

М. Кулицький.

Нестор Олежко. Аграрна політика більшовиків (пробл історичного аналізу). Вид. «Наша Книгозбірня» ч. 5 1947. Стор. 101, м. 8°.

Наведену працю треба заважувати до найповажніших появ нашої наукової літератури українського еміграційного життя — дарма, що появилася вона в серії скромного видавництва.

Земельне питання — основна проблема соціально-політичного життя нашого народу на протязі двох сторіч не було в нас предметом зацікавлення в такій мірі, як на те воно заслуговує. Більше уваги цьому питанню присвятивала українська публіцистика, та, не маючи основної об'єктивної матеріалу, зтолила часто дискусію й програмові проектування земельної реформи до поверхових фраз і газет. Таке явище було помітне й у лобу наших визвольних змагань 1917—20 років, тоді, коли ця справа вимагала найбільшої уваги.

Ми світомі того, щоназ більш, що від правильної земельної реформи на Україні й свідчальної організації хліборобства — головного джерела нашого народного господарства — залежатиме у великій мірі успіх нашого державного будівництва, громадського, внутрішнього ладу й національної суверенності.

Земельні відносини на всіх українських землях, як результат історичного розвитку й політичної неволі, вимагали основних перемін, та зачманські уряди до 1914 року не мали ні охоти, ні інтересу їх реформувати. Деякі їх часткові проєкти, зміни в земельному законодавстві мали постійно тільки їх фінансові інтереси. Цю традицію перейняли в своїй земельній політиці, як це слушно підтверджує автор реферованої праці, нові окупанти українських земель — більшовики.

Застуга автора, що дав нам синтетичний перегляд земельних відносин на більшій частині українських земель та критику аграрної політики займанців від часу реформи 1861 р. по нинішній часи. Видно, що автор не тільки фаховий і точний дослідник цієї ділянки, а й бистрий обсерватор та ознайомлений з відносинами в безпосередній автопсії.

В першому розділі своєї праці розглянув автор історію, причини, умовини й цілі царської земельної реформи 1861 р., проаналізував докладно відносини селянського землеволодіння й землекористування після реформи та перевів влучно їх критику. В догтому розділі об'єктивно представив столипінську реформу з 1906 року та зілюстрував цифровим матеріалом питання мобілізації землі від 80-их років XIX ст. до війни й революції, темпо інтенсифікації хліборобської культури, питання еміграції, кооперації й сільського господарства й починів громадської агрономії (останні два питання з'ясував автор може дещо замало, от

хоч би цифри про скооперування сільського господарства на Україні в цьому розділі і в пізніших надто довольні, а їх можна б взяти докладніші з досить уже розроблених матеріалів про розвій кооперації на Україні).

В третьому розділі характеризує автор демагогічне й нездецидоване ставлення большевиків до земельного питання в початках революції, обговорює перші революційні декрети, висліді революції й «продразверстка». Шкода дуже, що тут для порівняння автор не дав перегляду земельних програм і проєктів українських урядів в тих часах, бо це для повного історичного образу й оцінки тодішніх змагань було б дуже корисне.

Розділ про період НЕП-у один з найцікавіших, докладно проілюстрований автором і слушний висновок автора, що цей період мимоволі виявив можливі підстави розв'язання аграрної реформи, умови, потрібні для зросту сільсько-господарського виробництва й намітив шляхи до майбутнього його розвою.

Наступні три центральні розділи праці (V—VII) присвячені питанню генези колективізації, організації сколективізованого сільського господарства України та її вислідів. Тут найповніше (з тонкими невідомими деталями) представив автор образ того штучного експерименту, подиктованого не суспільно-господарськими, а чужо-політичними мотивами. Колективізація сільського господарства була логічною програмою індустріалізації, яка в свою чергу мала насильно притягнути українське сільське господарство на службу підготовки світової революції. Зокрема докладно представив автор і методи державної регламентації виробничих процесів сколективізованого сільського господарства, ролу МТС, як засобу центрального планування, терору й проти природного права порядку, а даліше норми праці колгоспників, «гістеричних кампаній», вкінці їх наслідки, які найвиразніше зілюстровані цифрами 60 %—ів обтяження господарських засобів колгоспів й чотирикратного зменшення засобів, які залишилися в розпорядження селян на прожиток у порівнянні з дореволюційним станом. З загальної суми врожаїв залишалось селянам до революції 57,7 % на власні потреби й годівлю худоби, в 1932 р. всього тільки 12,5 %. В 1939 р. кількість зерна, призначеного за центральним планом для фуражу 2,7 мільйонів коней, 1,4 мільйонів рогатої худоби і 2 мільйонів свиней була тільки небагато менша від кількості призначеної до розподілу за трудодні, на прохарчування 14,5 мільйона колгоспників (гл. цифрові зіставлення на стор. 86—7).

Закінчує автор свою працю розділом про «радгоспи», короткою спробою порівняння продуктивності праці в СССР і Сполучених Штатах Америки (взагалі в майбутньому поширеному виданні праці, на яке вона заслуговує, варто б провести більше порівняльного матеріалу), та коротким тільки натяком на порівняння продуктивності праці в колгоспі й присадибному господарстві.

До праці долучений список використаної літератури й матеріалів. При нагоді інформації про цю синтетичну працю з історії аграрної політики на Україні Нестора Олєжка дозволимо собі пригадати праці найвидатніших наших дослідників цього питання, покійних проф. О. Мицюка і Костя Мацієвича, які, хоч і не мали таких можливостей, як автор, слідкувати за розвитком земельних відносин на Україні в останніх часах, все ж залишили також свої цікаві помічання (надруковані в «Кооперативній Республіці», видання РСУК у Львові, «Проблемах економіки України», вид. Наукового Інституту в Варшаві, виданнях УГА в Подєбрадах і ін.). Не знаємо, чи де надрукований, або чи зберіг хто в рукописі цікавий проєкт земельного закону Костя Мацієвича, або працю проф. Мицюка про проєкти українських земельних законів з доби 1917—20.

Важним було б також зібрати всі проєкти розв'язки земельного питання в Україні, які походили від українців. Згадаю хоч би такі спроби, як І. Франка (надруковані в збірці в «Наймах у сусідів»), оригінальний проєкт Миколи Левитського, проф. Романа Залозецького (надрукований в «Відродженню» в Відні 1918 р. і окремою відбиткою), згаданий вже проєкт Костя Мацієвича і ін. Не без інтересу були б тверезі голоси опінії селян — послів до державної думи (прим. Гриневича), австрійського парламенту й галицького сойму, які дуже часто висловлювали свої цікаві думки в тій справі при нагоді дебат над земельним питанням, чи окремими аграрними законами. Все це дало б важливий матеріал не тільки для історії української аграрно-політичної думки, а й для майбутнього нашого власного суспільно-аграрного планування й доцільної та раціональної його реалізації.

В. І.

Вид. Укр. Конгресового Комітету Америки, гол. редактор проф. М. Чубатий, члени ред. Колегії Степан Шумейко, голова Конгресового Комітету, й доцент Лев Добрянський.

Три річчя «Українського Квартальника», в англійській мові, кожний по 4 аркушеві книжки великої вісімки, багаті в поважний зміст — це велике досягнення в такий час для українського народу, це славно продовжувана традиція (тепер на англосакському ґрунті) пок. Романа Сембратовича та д-ра Володимира Кушніра, які колись в своєму журналі («Рутеніше Рундшав», потім «Україніше Ревю») інформували світ про українську справу й оборонювали її право. Та відносини, в яких невеликий гурток американських українців, свідомих незвичайної ваги такого діла, зважився виступити в 1944 р., були дещо складніші для вільного слова в обороні української справи.

Немає в першому числі «Українського Квартальника» якоїсь заяви про докладнішу програму редакції, але намічені, нелегкі її завдання видні з кожного наступного числа: «Український Квартальник» призначений, щоб правдиво інформувати світ і відповідальні за міжнародно політику кола про долю українського народу, про труднощі його сучасних визвольних змагань, про Україну, як фактора міжнародної політики, про ключеву її позицію в стабілізації політичної рівноваги в Європі в її минулому й сучасному. «Український Квартальник» хоче популяризувати перед чужинним світом надбання української культури, її розв'язати ідеї, прислужувати їй щирим прихильників з-поміж найвидатніших культурних представників чужини та носіїв високих вселюдських ідеалів, а водночас скриплювати в своїх земляків, вихованих на чужині (особливо в молоді), гордість на багаті традиції батьків і їх Рідної Землі.

Важливе завдання «Українського Квартальника» — це оборона української справи в ці трагічні роки перед посиленими намаганнями супротивних чинників дискредитувати її перед світом, закрити, або викривлювати в своїй пропаганді визвольні змагання українського народу: «Український Квартальник» відбиває ці замасковувані свідомі задуми противників, спростовує їх наклепи, чи спростовує несвідомі, невірні навітлювання української справи й східно- та середньоевропейських проблем непоінформованими про їх значення й дійсну ситуацію деякими чужинцями. Оце останнє завдання реалізує «Український Квартальник» зокрема в статтях від редакції, в кожному числі, які мають характер поважної публіцистики, високого стилю. В них редакція з'ясовує об'єктивну оцінку актуальних, міжнародних подій, реагує на окремі важливі випадки й навітлює їх не тільки з українського становища й власних інтересів та відчуття самої тільки гіркої кривди власного, поневоленого народу. Погляд на ці сторінки «Українського Квартальника» дають нам хочби оці заголовки статей від редакції: «Кримська декларація, слова й факти», «Конференція в Сан-Франціско та Україна», «Не можна допустити до відродження невілляництва», «Лист до Президента Трумена в справі переміщених братів і сестер», «Майбуття мирова конференція», «Вільна преса» (відправа авторів статті в нью-йоркській «Геральд Трибюн», який підставлений ворожою пропагандою накинувся на виселенців); «Нація в боротьбі за своє існування», «Україна перед Об'єднаними Націями в правдивому й кривому дзеркалі» (тут навітлене питання права тов. Мануїльського репрезентувати Україну), «Україна і Об'єднані Нації», «Східна Європа й доктрина Трумена», «Національності — слаба п'ята советів», «Російський імперіалізм та світовий мир».

Крім перелічених статей того роду від редакції, репрезентують солідну публіцистику підписані статті окремих авторів, в першій мірі самого головного редактора проф. Чубатого, який — треба просто сказати — керований Провидінням, не всім вернутися з конгресу «Пакс Романа» в Америці, в якому брав участь як делегат з краю перед самим вибухом війни, й залишився там на користь українській справі й гідного її заступництва, як оце видно з поважного його вкладу в працях «Українського Квартальника». З досвідною ерудицією вченого дослідника проф. Чубатий, побіч наукових історичних праць, часто відгукується також на актуальні теми, поміщує часто критичні огляди книжок і публікацій, які мають відношення до української науки, культури, чи політики.

Він, мабуть, головний автор першої вступної статті першого числа «Українського Квартальника», в якій вияснює політичну ситуацію українського народу від

першої до другої світових воєн, наświetлює українську проблему в другій світовій війні та напередодні її закінчення: Тому, що українці не могли тоді між нацистським і червоним терором в Європі самі за себе свobodно говорити, їх американські брати українського походження вирішили висвітлювати правду про Україну. З-поміж проблем східної й центральної Європи, українське питання найважливіше, — воно разом з іншими, неправильно розв'язане, висить загрозою третьої світової війни!

Ще перед появою «Українського Квартальника», в часі війни, почав проф. Чубатий популяризувати в американському світі питання української науки й політики (диви його статті, які й вийшли окремими відбитками, в американському «Журналі для справ центральної Європи»: «Проблеми новітньої української історіографії», «Новітній нацистський український рух», «Україна між Польщею й Росією»). *)

Крім редакційної праці в «Українському Квартальнику» написав проф. Чубатий низку цінних статей: «Національна революція в Україні 1917—19», «Конференція в Дамбартов Дукс і Україна», «Історичне значення назв Росія й Україна», «Срібний ювілей ВУАН 1918—1943», «Українці й спір за російсько-польські границі», «Світова політика та уярвлені народи», «Російська церковна політика в Україні», «Український плян організації Європи з-перед 100 літ», «Україна й західний світ» (історичний нарис про тісні культурні взаємини західної Європи й України), «Про початки російської історії», «Український підпільний рух», «УПА проти Кремля».

В відділі рецензій слід відмітити критичні статті проф. Чубатого на академічне видання «Історії України», «Нарис історії України», збірне вид. ВУАН з 1942 р., книгу Грекова про культуру київської Русі, на праці Б. Пареса: «Мир і Росія», С. Фалькенберга: «Атлас європейського миру», Н. Григорівса: «Війна й українська демократія», Коновалова: «Русько-польські взаємини», і ін.

Найбільша заслуга Редакції «Українського Квартальника», що зуміла прислати до співпраці видатних чужинців, щирих прихильників української справи й української культури, докладно й, мабуть, не відгепер ознайомих з українськими питаннями. Тут, мимоходом, дозволимо собі висловити проханнн до Шановної Редакції допомогти українському громадянству докладніше познайомитися з постаттями цих шляхетних оборонців правди, з їх життєвими шпяхами, їх працями, щоб їх безкорисні заслуги і прецінна нам допомога в ці важкі часи могли бути належно й тривкіше відмічені в пам'яті та вдячі нашого народу.

Перше місце серед чужинних співробітників «Українського Квартальника» займає проф. коломбійського університету Кларенс А. Меннінг, дослідник української й російської літератур, автор праці про «Українську літературу», «Історії України», перекладач збірки поем Шевченка з власним цікавим вступом (вид. 1945 р., 217 стор.) і ін. творів з українського письменства на англійську мову.

В «Українському Квартальнику» майже в кожному числі містить проф. Меннінг цікаві статті на літературні, загально-культурні й політичні теми, виявляючи щире прихильність до долі і культури нашого народу та незвичайно докладне ознайомлення зі східноєвропейськими, зокрема українськими справами. Про це засвідчують вже самі заголовні теми статей проф. Меннінга: «Демократичні тенденції в українській літературі», «Панславизм, його дійсна генеза та надуживання», «Комунізм, як засіб московської уніфікації», «Шевченко — всесвітній поет», «Мойсей І. Франка», «Важливе питання втікачів зі советського союзу» (совісно й переконливо представлена справа, як питання міжнародної ваги), «Україна й всесвітня криза», «Положення України в 1946 р.» (тут висвітлені правдиві факти про відносини в Україні в прирівнянні до міжнародних постанов та ідейних заснов міжнародніх актів останніх літ). Цю тему продовжує проф. Меннінг в статті: «Демократична дипломатія й Україна», річніці Кирило-Методіївського Братства присвятив проф. Меннінг статтю: «Україна й 1848 рік». В найновішій статті «Українського Квартальника» (III, 4): «Україна і міжнародні труднощі», з цікавим екскурсом в історію (від Геродота), вказує проф. Меннінг на значення України, як довговікового заборона в боротьбі європейської спільноти за свободу, стверджуючи, що не можна не доцінювати цієї її ролі в сучас-

*) „The Problems of Modern Ukrainian Historiography“: „The Modern Ukrainian Nationalist Movement“ (Journal of Central European Affairs, 1934—44).

ному. Вказуючи на її природні багатства, господарські можливості й ідейну настанову — важливі фактори в морально-господарській відбудові Європи, а з другого боку на її сучасне положення в оковах модерного деспотизму, підносить проф. Меннінг вагу України в європейській віднові, її значення в теперішній «холодній війні» та в моменті, який грає! ...

В. Г. Чемберлен, довголітній американський кореспондент у советській Росії, автор публікацій, в яких підносить важливість та об'єктивно доцінює українське питання (диви його книжку: «Юкрейн е Сабмерджед Нейшен» — Україна поневолена нація) помістив в «Українському Квартальнику» більші статті: «За азмьл для європейських виселенців», «Питання українським незалежності», (в цій статті автор, на підставі новіших фактичних матеріалів про відносини в Україні, ставить перед світом питання, чи має право Мануїльський виступати в імені України супроти тих безправств і злочинів, яких допустився й даліше проводить його уряд на українських землях. В доказ переповідає автор докладно мученицьку долю правдивих носіїв ідеї свободи й української незалежності, м. і. виварештованих і запроторених громадських діячів західніх українських земель в роках 1939—40. В статтях: «Україна і національна політика советів», «Боротьба України за свободу», «Боротьба советів з українським спротивом», подає автор відомі, а й маловідомі нам досі факти про методи большевицької політики в Україні, про переслідування українського населення й його розпучливу самооборону, про переслідування української церкви й у зв'язку з тим з'ясовує наявний доказ советського режиму — питання політичної еміграції з країн, які попали в советську неволю.

Докладне ознайомлення з питаннями світової і зокрема східноєвропейської політики виявляє автор в своїй новішій праці: «Америка, як партнер у світовій політиці» (ред. доц. Добрянського в Укр. Кв.).

Г. В. Сімпсон, професор історії саскачеванського університету, автор відомого в нас історично-географічного нарису про Україну («Юкрейн енд Атлес оф Ітс Історі енд геогрейфі» — вид. 1941 р.) змістив в Укр. Кв. дві статті з українознавства: «Грушевський — історик України», «Петро Могила, як церковний діяч і виховник».

В 3-ій книзі Ш. річч. «Українського Квартальника» відмічена втрата цінного співробітника й прихильника українського народу та його культури, видатного американського виховника, духовника д-ра Персіфела Канді, який пізнав наших емігрантів в Канаді й щиро захопився культурою їх батьківщини.

З-під його пера вийшло багато цінних перекладів на англійську мову І. Франка («Панські жарти», «Мойсей» і ін.), Лесі Українки, Стефаніка, Кобилянської, Коцюбинського і ін.

В «Українському Квартальнику» змістив пок. д-р Канді нарис про творчість Лесі Українки, статтю про «Один епізод з життя Лесі Українки», й переклад 3-ох поезій Л. Українки.

Зокрема слід відзначити поважну співпрацю в «Українському Квартальнику» слов'янського брата д-ра Й. Роучека, керівника відділу політичних наук і соціології Гофстра-каледжу, члена й співробітника багатьох наукових американських установ, видатного соціолога й автора таких праць, як: «Сучасна Румунія та її проблеми», «Балканська політика», «Сучасна світова політика» і ін. Для «Українського Квартальника» д-р Роучек написав три цікаві наукові студії: «Американська незорієнтованість у питаннях центрально-східної Європи», «Українська соціологія після першої світової війни» (в цій праці автор виявив основне ознайомлення з тією ділянкою української науки, може тільки зашироко зараховує до соціології всі досягнення української науки й її наукових осередків з поля успішних наук).

В третій оригінальній своїй студії: «Проблема другої генерації» розглядає автор питання нащадків емігрантів, народжених і вихованих в Америці та їх «американізації». Д-р Роучек подає численну наукову літературу цього питання, досліджуваного в Америці, проводить помічення зі своїх соціологічних дослідів та доходить до висновку про корисність зберігання культурної спадщини батьків для самої «другої генерації» й для її нової батьківщини, коли культурна спадщина батьків буде відповідно плекана й пов'язана з культурним будівництвом і спосом Америки.

Слід теж відмітити цікаву рецензію д-ра Роучека на працю: Нормано: «Ідеологія російських економістів», в якій рецензент чинить заміт авторові, що той

для відрізнєння не ознайомився з ідейною настановою таких українських учених, як проф. Грушевський, Туган-Барановський, М. Слабченко, В. Левинський і ін.

А. Кей в Флойд, професор стейтового каледжу в Сан-Франсіско, помістив в «Українському Квартальнику» дві статті, що можуть бути прикладом поважної, солідної обоснованої публіцистики. В одній розглядає він, на підставі новіших матеріалів «Советську закордонну політику — її теорію та практику», в другій «Примирливу політику супроти ССРСР і права менших народів». В цій другій дає автор критичний перегляд воєнної й повосної американсько-англійської політичної літератури, полемізує з прихильниками політики «задобрування» советів, вказує на конкретні приклади суперечностей такої політики, погубної для правдивого миру й справедливості, на її негативні результати — покривдження й неволю мільйонів людей, запитує, чи згідна ця політика з ідеалами, за які вели війну альянти, чи не довела вона їх до політичних, матеріальних, а найважливіше моральних втрат. Автор ставить критично до т. зв. великопротрїної теорії, звертає увагу на потребу рішучого звороту й допомоги тим рухам, які бороняться перед московською експансією й неволю, дати можливість легальної оборони прав націй уярмлених Росією, допомогти їм в плеканні демократії та тих ідей, що їх проголосила Атлантийська Карта.

Слід відмітити також статті проф. Киркинетла Ватсона (відомого перекладача «Слова про Ігорів полк» на англійську мову): «Майбутність європейської свободи», даліше давнього знайомого українському громадянству англійського парламентариста Ріс-Дейвіса, який подав «Деякі лекції з європейського конфлікту 1939—1945 років», цікавий вмісок з книжки «Автономія науки» проф. фізичної хемії унів. Вікторії в Менчестері д-ра М. М. Поляного п. з.: «Наука під прапором марксизму».

З українських авторів-співробітників «Українського Квартальника» цікаво запрезентували себе передусім «представники т. зв. другої генерації», виховані вже в Америці.

З них першенство треба признати двом найбільше відданим справі — членам редакційної колегії: Степанові Шумейкові, представникові Конгресового Комітету, й доцентові економічних наук нью-йоркського університету Л. Добрянському.

Перший в статті «Ін Ретроспект» подав перегляд погубної політики советів і нацистів в Україні за останні роки, статтю про американських українців, цінну історичну довідку про «Зацікавлення Америки Україною в першій світовій війні», нарис про Івана Франка та студію: «Українська літературна традиція» — перегляд провідних ідей і стилів української літератури.

Доц. Лев Добрянський, характеристичний своїм серйозним науковим стилем і широким ознайомленням з чужинною літературою, вмістив в «Українському Квартальнику» статті: «Україна в половині 20-ого століття», «Злощасний образ розділу світу», «Світ свободи і світ тиранії», критичну статтю: «Професор Бергем і Україна». Він також автор багатьох рецензій і рефератів в відділі «Перегляду книг» і англо-американських періодиків.

Д-р Константин Андрусишич, професор слов'янських мов на саскачеванському університеті запрезентував себе нарисами з історії української літератури: «Сковорода, шукає справжньої людини», «Українські історичні думи» (спроба порівняння з західноєвропейським епосом), «Український театр, як політичний фактор», в останньому числі III. річн. «Українського Квартальника» дав гарний переклад «Синів» Стефаніка на англійську мову.

Вальтер Душник, уродженець старого краю, студіював у Лювені й на колумбійському університеті, професійний журналіст, співробітник американської преси, учасник другої світової війни, при її кінці написав (в англійській мові) брошуру про переслідування греко-католицької церкви в західній Україні. В «Українському Квартальнику» його статті: «Незалежна Україна — дійсність, чи фікція», «Важливе питання переміщених осіб», «Росія й українська національна революція в 1917 р.», «Задуми відродженого Комінтерну супроти Америки».

Цікаві нариси Василя Галича, проф. каледжу: «Історія українців в УСА» і «Українська торгівля в середніх віках», й Михайла Нагірного, проф. колегії св. Василя Великого в Стамфорді, та Гонора Іваха, українського поета й письменника, редактора української преси в Канаді: «Микола Хвильовий, комуніст-патріот».

З емігрантів «першої генерації» приймають участь у співробітництві «Українського Квартальника» д-р Олександр Грановський, професор ентомології й зоології в університеті Мінесота, емігрант зі східноукраїнських земель в Америці від 1913 р., причасний до українського революційного руху від 1903 р., в першій світовій війні брав участь в американському експедиційному корпусі в Франції, президент Організації Відродження України в Америці. В «Українському Квартальнику» помістив одну статтю: «Вільна Україна — передумовою тривкого миру».

Відомий наш громадський діяч в Америці д-р Семен Демидчук переказав історію заходів американських українських організацій у визвольній справі перед американським урядом і на міжнародньому терені від 1917 р. в статті: «В допомозі визвольній справі». Д-р Володимир Кисілевський подає цікаву інформацію і передрук «Статті Дікенса про Шевченка з-перед 70 літ». В відділі рецензій озвалися також два старші наші заслужені громадські діячі, які після визвольних змагань залишилися на еміграції в Америці — д-р Л. Цегельський і Іван Петрушевич.

З молодшої еміграції видатну співпрацю в «Українському Квартальнику» виявив молодий адепт української політики й дипломатії Роман Олесницький. Він викладає чи не найбільше дуже важної праці в перегляд сторінок англійсько-американської преси, які мають відношення до українського питання в комплексі європейської, та світової політики. Він також автор двох інформаційних статей: «Кооперативний рух в Україні», та «Питання України в новітній літературі мiроплянвання».

Сподіватися треба, що в найближчих числах виявиться більше новий, поважний співробітник «Українського Квартальника» проф. Роман Смаль-Стоцький, який тількищо приїхав в Америку і вмістив історичний нарис-спомин про «прометеївський рух» до війни п. з. «Боротьба уярмлених народів за свободу».

З європейської еміграції приймають участь у цих перших річниках «Українського Квартальника» тільки нечисленні автори. Поважне місце займає студія проф. Т. С. «Україна в економіці ССРСР» — шкода тільки, що автор цікавий цифровий матеріал не скріпив відкликами до джерел і матеріалів, з яких користувався. Проф. І. Мірчук вмістив дві статті про світогляд українського народу, д-р Володимир Безушко студійку: «Життя і творчість Джон Дюя в світлі чужинного обсерватора», Михайло Осінчук про «Сучасне українське образотворче мистецтво», І. Багрянний свою відому сповідь: «Чому я не хочу вертатися на батьківщину» і статтю: «Чи світ про це чує?» про боротьбу українських партизан і фалшиві та ганебні про нї відзиви большевицької пропаганди.

Тепло згадала редакція в некрологах дві великі втрати — пок. Митрополита Шептицького й О. Кошиця та мучеництво «Українського Степаніча — митроп. Йосифа Сліпого в батальйоні праці».

Шкода, що редакція перервала після I-ого річника запланований окремий відділ «З життя американських українців», в якому м. і. була цікава інформація: «Американські українці-герої другої світової війни». Цей відділ слід було б, хоч би й непостійно продовжувати.

Наукову вартість «Українського Квартальника» підносить незвичайно цікавий (хотілося б, щоб був ще багатший!) відділ «Україніки» в чужій літературі й пресі і за нього треба бути зокрема вдячним редакції і її співробітникам.

Подаючи оцей загальний опис-інформацію про зміст перших трьох річників «Українського Квартальника» (в майбутньому сподівасмося, будемо мати нагоду постійно реферувати докладно кожне поодиноке число і прирівняти до сучасної, чужинної, аналогічної літератури), ми можемо бути спокійні з висліді порівняння, бо ця наша вільна трибуна гідно й поважно репрезентує перед чужиною українську культуру й українські визвольні змагання. Історія цих змагань напевно колись з вдячністю відмітить оце одне з найпозитивніших діл української еміграції, її заокеанського проводу й того дібраного, керівного гурту, який об'єднавшись біля «Українського Квартальника» так доцільно й достойно служить великій справі.

І. Вітанович.

Наші втрати

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

(* 29. VII. 1865, † 2. XI. 1944)

Митрополит Андрей — це без сумніву найвизначніша постать українського громадянства в останніх десятиріччях, постать, що шириною свого світогляду, глибиною свого підходу до проблем, великою далекоглядністю своїх ідей і їх послідовною реалізацією та великою особистою культурою, відвагою і тактом помітно перевищала своїх сучасників і виростала понад рівень загалу. Під тим поглядом митрополит Андрей нагадує, чи то митрополита Іларіона з княжих часів, чи Петра Могилу з козацької доби, — чи з-посеред діячів інших народів такі постаті, як бельгійський кардинал Мерсіс, або сучасний баварський князь Церкви кардинал Фавльгабер.

Митрополит Андрей походив з давнього українського боярсько-шляхетського роду, що видав у XVIII. віці двох видатних київських митрополитів — Атанасія і Льва.

Народився митрополит Андрей 29. VII. 1865 в Прилбичах коло Яворова, в селі, що було власністю його батьків, і дістав при хрищенню три імена: Роман, Марія, Олександр.

Навчання в обсягу народної школи і нижчих гімназійних клас пройшов під доглядом домашніх учителів, зокрема своєї інтелігентної матері графині Софії, з роду Фредро. Вже як шестирічний хлопець писав листи по-французьки. Вищі гімназійні класи покінчив у Кракові і здав з відзначенням іспит зрілості 11. VI. 1883.

Одномісячна подорож до Венеції, нецілорічна військова служба при кавалерії (звільнений з війська через запалення сугавів, спричинене шкарлатиною), студії на правничому факультеті в Кракові, Вроцлаві і знову в Кракові, поїздка до Кисва 1887 і зв'язки з українською громадою, авдієнція в папи Льва XIII та промоція на д-ра права 19. V. 1888 — це дальші важливі події його життя, коли дозріли в нього два вирішення — повернутися до віри і народности своїх предків та вступити до греко-кат. монастиря Чину св. ВВ.

Ґрунт для рішення стати українцем підготувала домашня українська традиція, родоводи, в яких розчитувався Роман, згадана поїздка до Кисва та зв'язки з українською громадою. Дехто твердить, що на це мав вплив ще й плян цілої групи галицьких поляків-дідичів перейти на греко-католицизм. До тієї групи мав належати і митрополит. Для здійснення того пляну вступив Роман до василіянського монастиря.

Побожне виховання змалку, а також великий вплив побожної матері вирощували в його душі задум вступити до монастиря. В тому напрямі піддержав його і папа Лев XIII, у якого Роман був на авдієнції під час своєї другої поїздки до Риму на закінчення правничих студій 1888 р., підкреслюючи, що ЧСВВ на Сході має сповнити велику місію. О. Д-р Скрутень у своїй недрукованій ще доповіді вказує, що на вступлення Романа до монастиря вплинула з одного боку традиція, що люди з високих родів і зокрема з його роду «ішли служити Богу» (Варлаам, Атаназій Лев, а теж багато черниць з роду Шептицьких), а з другого боку своєрідна тодішня, так сказати б, мода серед високих родів вступати до монастиря.

У боярсько-лицарських родах, до яких належав і рід Шептицьких, була жива традиція — служити всьму народові мечем або хрестом. Молодий Роман вибрав другу можливість — служити хрестом.

1888 р. вступає Роман Шептицький до монастиря Василіян у Добромилі й дістає як чернець ім'я Андрей. Найближчого року складає свої чернечі обіти і студіює теологію в Кракові в Колегії Єзуїтів, які саме тоді реформували ЧСВВ. Закінчує студії двома докторатами — філософії і теології, а перемиський список висвячує його на священника 1892—1896 р. покликають брата Андрея на ігумена львівського монастиря св. Онуфрія, по трьох роках (1899) на станиславівського єпископа, а рік потім, бо вже 1890 р., по смерті львівського архієпископа Куїловського, на львівського митрополита.

Саме тоді митрополичий престіл у Львові потребував міцної індивідуальності, бо ще 1888 р. папа Лев XIII. рішив був львівську митрополію піднести до патріярхату й прилучити до нього всі краї, що належали до Австрії, з українським населенням, особливо Карпатську Україну. Правда, папа того не здійснив через протест мадярського примаса, та проте відомим було, що папа прив'язував до львівської митрополії дуже велику вагу. Тоді то українські посли до красового сойму, саме перемиський єп. Чехович і д-р Є. Олесницький висунули кандидатуру графа Андрея Шептицького — і її прийнято.

Львівська митрополія, правда, патріярхатом не стала, але її новий митрополит став Патріярхом Української Церкви в душах усіх українців і своїм впливом та діянням вийшов далеко поза межі своєї митрополії.

Діяльність митрополита відзначалася великою всебічністю. Він не обмежувався до однієї царини — церковно-релігійної, а охоплював усі, без винятку, ланки української культури й українського життя та мав на увазі всі українські землі, включаючи всі закутки української еміграції.

Усю його багатогранну діяльність пронизувало декілька провідних ідей:

1. Ідея християнської любові ближнього, що казала митрополитові помагати усім і двигнути український народ на вищий моральний, культурний і господарський рівень.

2. Ідея доброго пастиря, що душу свою «кладе за вівці свої», яка казала йому брати активну участь у всіх царинах українського життя і виступати безстрашно в обороні свого стада, наражуючись на великі небезпеки (заклик до вірності релігійній унії у пастирському листі і в проповіді 1914 р. під російською окупацією, за що вивезли його москвини на заслання, протести проти паціфікації 1930 р., проти палення православних церков, проти скасування релігії в школах більшовиками, проти розстрілів і концтрактів за німців).

3. Ідея поширення і поглиблення релігійності та піднесення моралі й етики серед свого народу, при чому прямував до цього також шляхом ширення освіти й культури та господарського розвитку, знаючи, що лихі економічні обставини — це пригосже підложжя для морального занепаду.

4. Ідея церковної єдності, і то не тільки в межах українського народу, але й ідея злуки всієї Східньої Церкви з Західньою, як це було в фльєрентійській унії 1439 р. До цієї мети прямував митрополит не якимсь насильним накиданням, а тільки з одного боку взаємним пізнанням, розумінням, зближенням, особливим зв'язками, обопільною толеранцією і любов'ю та лимінною думкою, а з другого боку намагався митрополит піднести гр.-кат. Церкву в Галичині на такий високий рівень, дати духовенству таку високу теологічну і загальну освіту та й самих вірних підтягнути до такого морального ступеня, щоб гр.-кат. Церква вже сама собою проміювала своїм світлом на нез'єдинених братів та щоб їх таким чином притягала до себе.

5. Національна ідея, що казала йому інтенсивно розвивати всі царини української культури, бо тільки висока творча власна культура і її вищість від сусідів може збергти недержавний народ перед його винародовленням та довести до власної держави.

Як здійснював свої ідеї митрополит, показують його досягнення в окремих царинах українського життя, які в цьому обмеженому некролозі можна тільки вичислити.

Релігійна царина: Численні місії, реколекції, принагідні проповіді, понад сотня глибокорозумних пастирських листів, журнал для народу «Місіонар» від 1897 р., «Наш Приятель» для дітей, «Поступ» для середньошкільної молоді, а опісля для студентів, «Мета» і «Дзвони» та «Бібліотека Дзвонів» для інтелігенції, Католицька Акція, «Укр. Кат. Союз» в 1930 рр., друкарня «Вібльос», організація для м. лоді

«Орли», реформа чину СС. Василіянок, три нові чини — Студитів, Студиток і Редемптористів, три конгрегації — СС. Служебниць, св. Йосифа і Мирносиць, нові будинки для яких 20 монастирів, візитації в Канаді і США, створення гр.-кат. єпископства в Філядельфії 1907 і Вінніпегу 1912, візитації в Боснії і Герцеговіні та в Аргентині і Бразилії 1921, паломництво до Риму 1910 і до Єрусалиму, здвиг християнської молоді у Львові 1933 — це все досягнення, в яких митрополит брав або безпосередню участь та давав до них ініціативу, або бодай посередню, спмагаючи їх фінансово.

Унійна праця: Контакт з православними українцями на Буковині і їх митрополитом, проповіді і заклики до них, контакт і листування з православними єпископами та ученими в Україні, грошова і моральна допомога рос. катол. Церкві 1905, поїздка інкогніто до Росії 1907 і зв'язки з білоруськими й рос. католиками, висвячення для них катол. екзарха Фйодорова та єпископа Боцяна для українців на Волині, інститут для унійних студій в Інсбруці (Канізіяnum), унійні з'їзди і конгреси у Велеграді та в Пинському, пляни українського патріярхату, зв'язаного з Римом, в 1918 році, місії гр.-кат. священників на Волині за Польщі, що довело до створення поляками сокальського кордону, пастирський лист і інтервенція в Варшаві і в Римі проти палення поляками правосл. церков і масового приневолювання переходити на латинське віровизнання, підготовка до канонізації В. Рутського і з'їзди з того приводу, уійна література, виготовлення нового служебника, який остаточно Рим затвердив і зробив 1941—42 обов'язковим, заклик до православних 1942—43 — це все підготовка до унії в ширшому засягу.

Праця для науки і мистецтва: Знання чужих мов (рос., нім., франц., англ., італ., і гебрійської), що давало змогу щедро користати під час наукових поїздок за кордон (до Нім., Італ., Голляндії, Бельгії, Франції, Росії), кілька цінних його праць про Отців Східної Церкви, підготовка до друку цілого тому документів до історії унії, особливо до діяльності В. Рутського, заснування Духовної Семинарії в Станиславові та її бібліотеки, виведення грошей від австр.-угор. уряду на будинок для неї, «Укр. Церковно-історична Місія в Римі», гр.кат. Богосл. Академія у Львові і філософський факультет при ній (1929), Богосл. Наук. Т-во, що видало кількадесят томів квартальника «Богословія» та коло 20 томів «Праць Богосл. Академія», закуплення площі під будинок українського університету у Львові і виклади українського тайного університету в будинках св. Юра, висилка на свій кошт теологів на студії до Інсбруку, Фрайбургу у Швайцарії і до Риму («Коллегіум Рутенум»), «Національний Музей» з трьома каменницями і 70 000 експонатів, п'ять каменниць для «Рідної Школи», будинок для СС. Василіянок, приватна духовна гімназія та інтернат допомоги для «Рідної Школи» та «Просвіти», — посилення здібних студентів, малярів та співаків та студії за кордон, доручування їм копіювати архитвори західноєвропейських мистців для свого музею, закуплення віллі для мистця Новаківського, скуповування творів українських мистців та щедрі допомоги для них — це все прояви опіки над наукою і мистецтвом, що подекуди нагадують під тим поглядом папів з часу італійського ренесансу, Юлія II чи Льва X, або такого мецената мистецтва, як гетьман І. Мазепа.

Політична діяльність: Безпосередньо в політичному житті митрополит не брав участі. Як князь Церкви стояв понад нашими політичними партіями і їх внутрішніми змаганнями, а виступав, і то рішуче, тільки там, де йшлося про загальнонаціональні справи, про оборону прав українського народу.

Перший його політичний крок — це, мабуть, лист до царя Миколи II 1906/7 в справі створення напівнезалежної України під патронатом царя та приєднання до неї українських земель, що були під Австро-Угорщиною (див. L. Bielinski «Dokumenty i wspomnienia», т. I), лист, що вже свідчить про його щире українство ще в тому часі, коли українське громадянство ставилося до нього з недовірям під політичним поглядом. Протидіяв такій opinii передовсім д-р Євген Олесницький, що висунув був його кандидатуру на митрополита та митрополита впроваджував його в українське життя і виробляв йому відповідну позицію в українському громадянстві. Щойно міцно обгрунтовані промови митрополита в Галицькому Союзі і в Палаті Панів у Відні: 1. в справі українського університету у Львові і розбудови шкільництва, 2. в справі земельної реформи та 3. відокремлення Східної Галичини від Західної, — як також його посередництво у переговорах між поляками й українцями ще за Австро-Угорщини щодо реформи виборів до союму і зв'язаної з нею справи українського університету, а згодом ув'язнення і заслання митрополита москвинами усунули політичне, упередження та витворили прихильність до нього.

Його меморандум на початку першої світової війни до австро-угорського прем'єр-міністра, щоб адміністрація на еventуально здобутих теренах від Росії перейшла в українські руки і щоб там відновлено гетьманат, та друге меморандум, щоб його брата Станислава, полковника генерального штабу, одного з найздібніших старшин австро-угор. армії, призначити командантом легіону УСС — це дальші його політичні кроки. (Подаю це за доповіддю проф. д-ра І. Мірчука, що віднайшов ті документи у віденському архіві).

Побоювався митрополит, що смерть С. Олесницького, якому віддав дуже велику останню шану (обрядовий хід взад під час похорону), осамітнить його серед українського громадянства, але так не сталося. Дальша діяльність митрополита здобула повне довір'я своїх вірних до себе.

Під час версайської конференції, коли був за кордоном, використав усі свої можливості для оборони української справи перед альянсами, через що поляки два роки не хотіли дозволити на його поворот до Польщі. Остаточко поляки збудили велику нехоть до себе у митрополита, коли обвинуватили його в Римі за висвячення унійного єпископа Боцяна для Волині, не знаючи, що напередодні І. світової війни папа Пій X уповажнив митрополита окремою булею святити єпископів (а про це новий папа Венедикт XV не знав). Коли ж поляки довідалися про булю, а митрополит їхав з нею виправдатися до Риму, поляки по дорозі викрали йому ту булю з течки (дехто каже, що навіть відпис були в римській канцелярії був видертий з книги, але сліди видертя виправдали митрополита. Цю відомість завдячую д-рові С. Ю. Пеленському).

Все ж таки безпосередньої участі в політиці не хотів брати і тому засновано ним «Українського Католицького Союзу» в 1930 р. таки не перемінив на католицьку політичну партію, хоч світські політики це йому дораджували.

Харитативна діяльність: Грошова збірка митрополита для воєнних сиріт під час його поїздок по І. світ. війни до Бельгії, Голляндії, Франції і США, дім воєнних сиріт у Львові, багато сиротинців при монастирях (напр., у Зарваниці), допомоги Т-ву Українських Інвалідів, «Народня Лікарня», «Дитячі Ясла», «Порадня Матерів» у Львові, дім для Т-ва Служниць «Будучність» за 300 000 зл., будинки для пластових таборів і вакаційних осель, удержування багатьох воєнних сиріт, стипендії для учнів та студентів, одноразові допомоги, допомоги бурсам і духовна бурса «Інстит. св. Йосафата», допомога жертвам повені 1927, постійна роздача грошей прошакам — це вияви його чинної любови, його «caritas».

Економічна діяльність: Парцеляційний банк «Земля» (Т. Войнаровського), парцеляція великих дібр у Коршеві та в інших місцевостях, великі уділи в «Карпатії» і «Дністрі», одномільйоновий капітал митрополита в «Аграрн. Гіпот. Банку», закуп великого поля на Личакові (до І. св. війни) під будову українських фабрик, закуп для «Сільськ. Господаря» і сільсько-госп. шкіл двора у Милованні, закуп великого господарства у Коршеві для садівничої школи, закуп двора для студіїв у Зарваниці під умовою вести ремісничі школи — це все свідчить про намагання митрополита здвигнути українське населення Галичини на вищий господарський рівень, і поліпшити його добробут.

Свою великою діяльністю здобув собі митрополит Андрей загальну пошану і любов та признання серед усіх українців без різниці віровизнання і партійної приналежності, як також серед чужинців.

Була це людина справді великого формату. Вміння синтезувати та поєднувати навіть протиріччя — як говорив о. Мельник у своїй доповіді — поєднувати Боже з людським, релігійне з національним, простоту й покору з аристократизмом, аспект вселенської Церкви з соборністю народу, трансцендентне і духове з земським, людським і повседневним, далі його містична віра, релігійний ентузіазм і велика особиста культура — це все прикмети, що надавали йому якоїсь тасмичности і притягального чару, що діяли убагороднююче на кожного.

Він один, серед дуже нечисленних, уже за життя став історичною особою і вже в 1937/8 Богословська Академія у Львові поставила йому у своєму садку гарно вирізьблений пам'ятник, а перед тим здвигнуто подібний перед Національним Музеем.

Одна і друга світова війна не дозволили йому здійснити повністю свої ідеї та докінчити початі діла. Але його ідея взаємної братньої любови, допомоги і посвяти, ідея єдності як релігійної так і національної, ідея розбудови української культури, як духової, так матеріальної та витворення великої творчої, формуючої характеру духової сили тієї культури житимуть серед нас і діятимуть ще дуже довго.

Петро Ісаїв.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ.
(1880—1944).

Дня 13. березня 1944 р. у Львові відійшов у вічність проф. д-р Василь Сімович, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, визначний український промадлянин і педагог, декан Філологічного Факультету Львівського Державного Університету ім. Ів. Франка, відомий український мовознавець.

Василь Сімович прийшов на світ 9. березня 1880 р. в селі Гадинківцях гусятинського повіту, на галицькому Поділлі, в сім'ї народнього вчителя. До гімназії ходив у Станиславіві (1891—1899), університет закінчив у Чернівцях (1899—1904), після чого склав іспит на вчителів середніх шкіл (1905). «Ми студенти-українці чернівецького університету, пише в одному з своїх спогадів Сімович, ніколи не мали й не вивчали великих аспірацій, ніхто з нас не мріяв про якусь велику кар'єру в майбутньому. Всі ми, знаючи, яке велике значення має вчитель рідної мови в середній школі, мали одне бажання зробитися добрими середньошкільними вчителями, які перед своїм сумлінням усе відповідали б за свою працю, а перед народом за ту освіту, яку ми внеситимемо в ряди шкільної молоді. Всі ми були свідомі, що нам потрібне глибоке знання свого предмету. І ми думали, що основне знання мови (граматика) й Кобзарознавства гратимуть для нас чи не першу ролю. І як він не дивно, на нашм університеті, ці дві ділянки були для нас усіх найважливіші, на них усі ми найбільше звертали своєю увагою . . .»

Сімович був одним із кращих та найбільш улюблених учнів професора Степана Смалья-Стоцького. Докторат філософії досягнув на основі праці про «Дієство в творах Йоанікія Галатоського» в 1913 р. Вже як студент університету видавав Сімович житій просвітнянській діяльності, звертаючи окрему увагу на педагогічну сторінку. Він вів «Бібліотеку для методів», займався перекладами з світової літератури (Л. Толстой: «Відродження» й ін.), писав вступи-передмови до редактованих ним книжок («Про грецьку трагедію», «Про життя й літературну діяльність Мольєра» й ін.). Практично-виховну діяльність провадив Сімович в учительській семінарії в Чернівцях як учитель-україніст.

В часі першої світової війни покликав його «Союз Визволення України» керувати просвітньою справою в таборах полонених вояків-українців із російської армії. Як вроджений педагог-популяризатор Сімович розгорнув тут широку педагогічну діяльність, спочатку у Фрайштатті в Австрії, опісля в таборах у Німеччині: Зальцведелі, Раштатті, Вецлярі й Ганноверіш-Мінтені, передусім як керівник таборових шкіл та курсів, а то як наставник редакційних справ. Викладаючи перет мовними слухачами граматику, він зібрав широкий матеріал-виписки з найкращих українських письменників і оформив його в нормативному дусі в своїй «Граматиці української мови», що вийшла в табовій друкарні в Раштатті, складена руками самих полонених. Три роки опісля появилася ця найбільш відома Сімовичева мовознавча праця другим збілшенням і справленим виданням, у накладі Української Накладні в Берліні. Серед німецьких кругів відома його практична граMATика української мови в німецькій мові, що вийшла в тому часі в видавництві А. Гартлебена в Ляйпцігу й Відні.

У роках 1919—20 був Сімович начальником Культурно-просвітнього Відділу Української Військової Місії для справ полонених українців у Німеччині. Від 1920-23 р. був редактором широко-закроного видавництва «Українська Накладня» в Берліні. Під його доглядом та за його редакцією виходить у тому часі ціла низка гітших і менших творів. Серед них найповажніші життєписи й огляди творчості письменників: Івана Франка (вступ до третього видання «З вершин і низин») та Богдана Лепкого (при першому томі його вибраних творів). Крім того Сімович зредагував перше популярно-наукове всенародне видання Шевченкового «Коб-

заря» з докладним життєписом поета та з окремими коментарями його творів. Воно — за словами Степана Смалья-Стоцького — «уявляє собою спробу зробити Шевченкову творчість якнайширшим колам громадянства зрозумілою», і саме в собі виконало задовільно цю функцію.

З Берліна перенісся Сімович до Праги; від жовтня 1923 р. він став професором української мови в Українському Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова, де був згодом кілька років ректором. Праця в Інституті дала йому змогу, поза практично-педагогічною діяльністю, присвятитися й фаховонауковій мовознавчій роботі. Сімович склав підручники: «Нарис староболгарської граматики» (1929) та «Хрестоматію і пам'ятники старої української мови» (1932) та крім цього опублікував низку спеціальних наукових розвідок. Він цікавився історією мови й правопису в таких працях, як: Українське «що» (1928), «Спроби перекладу св. письма у творах Галатювського» (1930), «До питання о-е в українській мові» (по-німецьки 1932), «До морфології українських прикметників» (1933), «Грамматика сляво-рутена М. Лучкая» (1931), «Правописна система М. Драгоманова» (1932), «Йосеф Іречек і українська мова» (1933), «Латинка для нашої бібліографії» (1927), і ін. На окрему увагу заслуговують Сімовичеві ономастичні (назовничі) студії: «Історичний розвиток українських здрібнєлих та згубєлих хресних чоловічих імен із окремишньою увагою на завмерлі суфікси» (1929), «Українські іменники чоловічого роду на -о в історичному розвитку й освітленні» (1929), та врешті «Українські чоловічі імення осіб на -но» (1931). В усіх тих працях виказує Сімович гармонійну пов'язаність наукової інвенції з фактичними даними матеріалу, самостійний методологічний підхід і глибоку обізнаність з літературою предмету. Його ономастичні студії — це досі найкраще досягнення в ділянці дослідів над українськими хресними іменами. А проте Сімович не замикав замків воріт од пекучих потреб дня: його статті «На теми мови», що пізніш появились окремою книжечкою, остануться назавжди цікавим вкладом в українське нормативне мовознавство двадцятих років.

Прага творить в основі апогей наукової діяльності Сімовича. Тут зродилися всі ті ідеї й задуми, що він їх пізніш реалізував та публікував в окремих статтях і Проживаючи в Празі брав участь в українському науковому житті, виголошує доповіді в «Українському Історично-Філологічному Товаристві», в «Празькому Лінгвістичному Кружку» (де живо й активно цікавиться т. зв. фонологічною методою дослідів) та на всяких наукових з'їздах. Був він співробітником «Академічного Комітету», «Музею Визвольної Боротьби України» та співробітником багатьох журналів і наукових видань на еміграції. На окрему вагу заслуговує його участь і співпраця в «Українській Загальній Енциклопедії» — Книжці Знання. — де крім статей до поодиноких гасел із своєї спеціальности, дав у відділі «Україна» три статті, але змістові огляди української мови, граматичних дослідів та українського правопису. Давав він теж радо статті до «Студентського Вісника», бо молодь він дуже любив і був завжди з нею в дружніх зв'язках.

Після ліквідації Українського Педагогічного Інституту в Празі в 1933 р. вивіхав Сімович до Львова, де розвинув широку редакторську й популяризаторську діяльність. Він став начальним редактором видань львівської «Просвіти» — передусім журналу «Життя й Знання» та популярних книжечок Товариства. Як науковий діяч увійшов він до Виділу Наукового Товариства ім. Шевченка, розвинув живу діяльність у «Комісії мови», де йшли живі дискусії над устійненням української граматичної термінології, та заклав при НТШ «Мовознавчий гурток», що мав за завдання пропагувати та поширювати гасла празького фонологічного підходу до мовних явищ. В 1934 р. брав участь у міжнародному з'їзді слов'янських філологів в Варшаві й пізніш зредагував окремий (155) том «Записок Наукового Т-ва ім. Шевченка» присвячений рефератам, що їх виголошували українські вчені на цьому з'їзді (цей том вийшов у 1937 р.). Він містить у цьому томі теж і свою студію «Про голосне українське л». Крім «Записок» редагував Сімович у 1938—39 рр. місячник українознавства «Сьогодні й Минуле», що його випускало НТШ для широких кругів громадянства. На окрему увагу заслуговує ч. 3—4 цього журналу, присвячене Шевченковим роковинам (1939). Сімович примістив у ньому цікаву статтю «Дещо про архаїзовану Шевченкову мову». Крім багатьох статей і спогадів, розкинутих по львівських журналах («Діло», «Новий Час», «Назустріч» і ін.), вийшли тоді ще такі важніші праці: з ділянки мовознавства: «Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини» (1934), «Чи українське ненаголошене е окрема фонема?» (по-німецьки 1937), «Проблема гармонії складів», «Степан Смалья-Стоцький як шкільний діяч і педагог» (1939); з праць на літературознавчі теми: по-

пулярна «Історія української літератури» та матеріали й спогади про взаємини Л. Українки з О. Маковесом. Крім цього переклади з грецької літератури (роблені на спілку з А. Артимовичем під криптонімом «Сімартич» напр., «Жаби» Аристофана, «Орестея» Аїсхила й ін.).

В роках 1940—41 був Сімович професором української мови в львівському університеті ім. І. Франка й деканом філологічного відділу. У «Записках історично-філологічної секції» університету появляється його розвідка про «Недосвід у Шевченка» (1940). Від другої половини 1941 р. до останніх днів свого життя був Сімович редактором львівського відділу Українського Видавництва. В цьому характері написав він вступні до деяких мовознавчих видань («Правописний словник», «Норми» Синявського й ін.), містив окремі статті в «Наших Днях», «Краківських Вістях», перевидав свої книжечки про Шевченка й Франка та розвинув широку редакторсько-коректорську діяльність.

Похорон проф. Василя Сімовича відбувся в четвер 16. березня 1944 р. у Львові. Похоронено його на Личаківському кладовищі недалеко могили Івана Франка. Рідна Земля, що її Небіжчик так любив і що їй присвятив усе своє життя, хай буде йому пером!

Ярослав Рудницький.

З НАГОДИ СМЕРТИ ВЕЛИКОГО УЧЕНОГО.

Восени 1947 року помер у шпиталі в Гетінгені проф. П л я н к, один з основоположників модерної фізики і дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка. Не має діло писати тут статтю про наукові заслуги цієї визначної людини. Я хочу поділитися з читачами коротким звідомленням про старання проф. Плянкі прийти з поміччю Науковому Товариству в тяжкий момент його історії. Коли в році 1941 німецькі урядові чинники заборонили відновлення діяльності НТШ, звернулися наші галицькі учені до мене з проханням, щоб я зорганізував спільну акцію німецьких членів товариства і подбав про виготовлення в цій справі окремого меморіялу до уряду Франка. Виконуючи це прохання, звернувся я насамперед разом з проф. Кузелею до проф. П е н к а, географа також європейського масштабу й учителя нашого Степана Рудницького. Проф. Пенк, який усе дуже прихильно ставився до всіх українських змагань, і в цьому випадку обіцяв скласти бажаний меморіал, підкреслюючи також з німецького боку konieczність продовжування діяльності НТШ. Порадив нам одначе, перебалакати також з іншими німецькими членами, а саме з проф. Плянком, проф. Фасмером, славістом берлінського університету, і проф. Карлом Гайнцом Масером з Кенігсбергу. На жаль, треба підкреслити, що із цієї чwórки, трьох не має вже поміж живими. Проф. Пенк помер у перших днях 1945 р., перед самим розвалом Німеччини, проф. Масер погіб трагічною смертю арештований большевиками, а проф. Плянк — помер недавно.

За порадою проф. Пенки, відвідав я проф. Плянкі і представив йому свою пропозицію, на яку цей учений світової слави зараз погодився. При цій нагоді інтересувався він незвичайно живо не тільки ділами самого товариства, але також загальнонаціональними справами. Обіцяв він повну свою поміч і хотів звернутися навіть крім меморіялу ще приватним листом до генералгубернатора Франка, щоб переперти зрозумілі культурні домагання українців. При цій нагоді звернувся я до проф. Плянкі з приватним запитом, чи дійсно можливо на віддалі кількохсот кілометрів привести до вибуху міни при допомозі коротких хвиль, як це мало бути при експлозії на Хрещатику в Києві. Тоді цей учений підтвердив мені це допущення. З другого боку, одначе, зазначив, що ні він, ні його колеги з ділянки фізики ніколи не уявляли собі, до чого будуть вжиті результати їхньої духової праці.

Меморіал підписаний цими чотирьма визначними німецькими ученими відійшов до Кракова, одначе позитивного результату не приніс. Ні проф. Плянкі, ні Пенк, ні Масер не були партійними людьми, не мали визначного становища в гірархії нацистичної держави і тому їх голос пролунав без відповідного відгону. Все ж таки треба завдати добру волю цих учених, які своє членство в НТШ не вважали тільки паперовим, але старалися в критичних моментах причинитися до поправи його долі.

Іван Мірчук.

МАРІЯН ПАНЬЧИШИН.

1882—1943

У безконечному короводі втрат, яких зазнав український народ в другій світовій війні, особливо важкою є смерть Маріяна Паньчишина.

Великої втрати зазнало наше НТШ, якого був дійсним членом, та ще більшу втрату оплакує українське громадянство, з якого рядів передчасна смерть вирвала великий характер, одну з передових і конструктивних постатей, справжнього героя праці, справжнього героя обов'язку супроти себе, супроти ближнього та супроти цілого громадянства.

Маріян Паньчишин народився у Львові в 1882 р. в пролетарській сім'ї, а виростав і оформлювався в чужому, польському середовищі.

Треба безмежно подивляти, а нашій молоді наслідувати, цього бідного студента із сутерен, що пробився крізь усі труднощі, що безупинно працював над вдосконаленням свого інтелекту і характеру без жадного розрахунку на майбутню власну матеріальну користь, без цієї зимної калькуляції егоїста, без цих слідів пихи та зарозумілої порожности, що, на жаль, паношиться так всевладно на грані двох епох.

На передодні першої світової війни Маріян Паньчишин стає лікарем і асистентом проф. Кадіого, даючи низку монографій з анатомії та патології нирок, що мають тривале наукове значення. Перед ним відкриваються перспективи наукової праці, вигляди на професуру. Перспективи ці нівечить фінал першої світової війни та стихія українського відродження в 1918 р., що немов циклон вириває з чужого середовища не тільки низькі й легкі елементи, але й важкі, повновартні, перекидаючи їх на рідний ґрунт. Маріян Паньчишин органічно і конструктивно вбудовується в українське середовище.

Він стає практикуючим лікарем. Його глибоке знання, поповнюване до останнього дня свого трудолюбивого життя, його такий людяний підхід до хворого, його чутке серце для бідного, для соціально покривдженого без різниці національності, його повна відданість професії — здобувають йому вповні заслужену опінію виняткового лікаря та виняткової людини, до якого припадали за порятунком, як до останнього прибіжища. Його хист виникав із чесного і повного з'єднання в його особі великого знання, героїчної працездатности і чистого серця. Таке з'єднання оформлює людину, що ламає всі перешкоди, всі вузькі рямці національні, соціальні. Така людина стає дорогою власністю загалу.

Але ціна, яку платив він в житті, була аж надто велика.

Не було у нього ні свята, ні ночі. Він не знав що таке відпочинок, він не знав, що таке розривка. Одна і єдина вона — праця. Опівночі звалювався знесилений у ліжку, але свідомість, що в його ждальні і на сходах почують пацієнти — зганяла йому сон з очей. Ранком знову хворі, цьому бідному дав теплою рукою власні гроші на лік, а он тамтому гроші на залізничний квиток і на обід.

Як мало хто у нашому суспільстві розумів Маріян Паньчишин вагу виховання молоді і вкладав в це діло не тільки значну пайку своїх заробітків, але й свою працю і свою печальну турботу. Скільки ж студентів у краю і за кордоном було на його повному удержанні — а скільки про це вже й позабувало! Але він не шукав вдяки. Він вимагав тільки одного: праці і ще раз праці над собою! Як член КоДУС-у особисто переглядав і опініював всі подання медиків і був суворий у вимогах, хоч з природи був м'якою вдачі. Особливо цікавився бідною молоддю, що бажала двигнутися на найвищі щаблі інтелектуального і мистецького життя.

В лікарі Маріяні Паньчишинові жив і діяв ще другий чоловік, справжній громадянин непересічної міри.

Санітарна організація Комітету (1918—1920 рр.), протитуберкульозний диспансер у Львові, Математично-природописно-лікарська Секція НТШ, Лікарський Вістник, Медичний Факультет Українського підпільного Університету (1920—1926 рр.), Природописний Музей, Українське Лікарське Товариство, Читальня Просвіти, Народня Школа ім. кн. Льва, Захоронка, Народня Лічниця, Стипендійний Фонд, Науковий Фонд, КоДУС, Національна Рада, Український Червоний Хрест, Депутат і т. д. Оце тільки перелік найважливіших організацій, що носять на собі знам'я його праці, або були його виключним ділом.

Україна Маріяна Паньчишина це не гасла, це не мрії, це жива дійсність, це плоть от плоти, це добрі фабрики, досконалі шляхи, струнке господарство, це добрі лікарі і найкращі учителі виховники, це багаті селянські дворища. Для такої України він жив і діяв. Він будував і будував, він все давав, а нічого не брав. Маріян Паньчишин як громадянин жде ще на перо монографа.

Не любив Маріян Паньчишин і чув органічну відразу для цього комплексу зрадливих тягів, які дехто називає «сучасною політикою». Друга світова війна винесла його на вимріяну позицію професора медицини, де як лікар і педагог записав собі славу картину свого життя. Націоналсоціалізм посіяв по краю міязми ненависти і руйні. Його серце зблоувалося до решти, переживаючи повільну декомпозицію доквілля та агонію української інтелігенції та її мрій. Врешті він повалився як справжній мученик з серцем роздертим конфліктами між національним обов'язком і загальнолюдськими ідеалами, якими накупів в молодости і якими жив ціле життя.

Вибув з фізичного життя Маріян Паньчишин, але його духова постать кристалізується перед очима молодих, яким писано пережити цей короткий час адського вогню, що очистить і возновить людське серце і наш край.

Маріян Паньчишин — помер!

Хай виростають і діють на нашій землі — нові Паньчишини!

Юрій Полянський.

Август Штекль (A. Stöckl), нар. у Львові 28. III. 1858, помер у Львові 14. XI. 1941 по причині запалення легенів і недомагання серця.

Покійний походив з німецької родини, але родинними зв'язками зв'язаний був так з польськими, як і українськими колами. Духово почував себе без сумніву поляком, але заховав рівночасно статочність і об'єктивність супроти українського оточення. Довгі роки працював як службовець львівського магістрату, а короткі хвили, свободні від професійної праці, використовував повністю, щоб у короткому відносно часі зібрати велику колекцію метеликів й жуків. Спочатку обмежувався до найближчої околиці Львова, як Білогорща, Богданівка, Голоско, Вруховичі, а в неділю правильно виїздив до недалекого Янова. В роках 1909—1914 перебував у Микуличині й Ворохті, звідки робив прогульки на Хом'як та в чорногорські праліси.

Покійний був аматором, але встиг опанувати свою улюблену дисципліну до тої міри, що зміг опублікувати декілька праць з обсягу лепідоптерології (польською мовою). Улюбленою його ділянкою були так звані мікроколеоптера — й найцінніша частина його колекції саме складається з отих дрібненьких метеликів. Перейшовши на емеритуру, посвятився всеціло метеликам, працюючи від вчасного ранку до пізньої ночі. В тому часі посвятив покійний доволі багато часу на упорядкування збірки метеликів покійного професора Верхратського — очевидно — безкорисно.

Друга світова війна надірвала його слабе здоров'я, а матеріяльні злидні щораз більше почали даватися в знаки. Беручи під увагу ці умовини, НТШ не раз підпомагало покійного матеріяльно, призначаючи певні суми на закупню дублетних матеріялів тим більше, що за свою наукову працю й прихильне відношення до природничого музею НТШ покійний був з року 1932 (11. IV.) дійсним членом НТШ.

Багаті колекції метеликів та жуків покійного перейшли згідно з волею спадкоємців як депозит до природничого музею НТШ. Майже всю наукову бібліотеку закупило також НТШ, так, що можна сказати, що вся наукова спадщина перейшла на власність НТШ.

Володимир Лазорко.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Конгрес філософів
в Гарміш-Партенкірхені від 2—8.
вересня 1947 року.

Вже сама назва вказує на те, що не мав це бути тільки з'їзд німецьких філософів, тільки що була передбачена участь закордонних мислителів. Так само підтверджував це допущення факт, що на відкриття приїхали усі визначніші фігури тутешнього політичного світу, а саме президент міністрів Егард, міністер освіти Гундгаммер, ректор університету Мюнхен Венцель та інші. Зрештою, д-р Егард, заявив у своїй промові цілком виразно, що були запрошені також чужинці — кі гості, які не з'явилися, але це означає іншими словами, що двері на Захід для Німеччини ще не відкриті. Президент міністрів підкреслив також факт, що на з'їзді репрезентовані усі зони бувшого Райху, і висловив надію, щоб тут на науковому ґрунті не дійшло до якої сецесії, яка мала місце перед кількома місяцями у Мюнхені, коли з'їхалися на спільну нараду представники усіх німецьких регіональних урядів. На закінчення цей представник баварського правительства висловив бажання, щоб зібрані на з'їзді філософи занялися питанням колективної вини, отже, проблемою, яка має тепер для Німеччини першорядне значення.

Якщо йдеться про внутрішню організацію конгресу під оглядом чисто адміністративним, то треба безперечно підкреслити удачність цілої імпрези, хоч організаційний комітет складався з добровільних співробітників, що безінтересовно працювали для добра справи. Гірше представлялася річ під оглядом науковим. Коли візьмемо до рук програму конгресу, то мимоволі кидається нам у вічі нескоординованість тематики поодиножких докладів; не бачимо тут якоїсь провідної думки,

а цілий плян робить враження випадковости. Теж науковий рівень докладів не був однаковий, ця невіривність проявлялася у ще більшій мірі в дискусіях над рефератами. Побіч незвичайно тонких та блискучих виводів деяких докладчиків, прийшлося чути також розтягнені до безконечности та роздовжені пустою фразеологією міркування інших, так, що предсідник засідання або часами навіть слухачі мусли прикликувати бесідника до більшої концентрації. Це аномальне явище було викликане браком часового обмеження для рефератів, які повинні бути якнайбільше сконденсовані та обмежуватися виключно до теми.

Центральною фігурою в цілому з'їзді був безперечно Ніколай Гартманн, найвидатніший представник філософічного мислення у сучасній Німеччині, гострий діалектик, добрий бесідник і дуже симпатичний у своєму зовнішньому вигляді. До старої гвардії належали Гаймсет з Кельну, Павло Менцер з Галле, Герінг з Тюбінгену, Гельпах з Гайдельбергу та Лінке з Єни. Не взяли участи в конгресі такі відомі учені як Шпрангер, Ротгакер, Ясперс, Гелен та інші. Чужинців репрезентував професор університету з Пекінга, тепер на гостинних виступах у Гайдельбергу, та українська група, що нараховувала 6 чоловіків, а саме: Чижеського, Рудка, Мірчука та 3 студентів-слухачів УВУ. Берлінський університет вислав двох представників, а саме проф. Шотлендера, що очолював групу філософів зі східної зони, і проф. Вернера, який у дискусії над докладом Гельпаху видвинув нову програму майбутньої синтети христианства зі соціалізмом в найширшому розумінні цього слова.

Я не маю можливости дати хоча б навіть короткий огляд нарад і тому мушу обмежитися на закінчення тіль-

ки до дуже загальних зауважень. Інавгураційний реферат виголосив Н. Гартманн про сучасні завдання теоретичної філософії. Тут обмежився він до т. зв. категоріяльної аналізи, яка виходить поза філософію Канта, і подав схему нових категорій, що відносяться не тільки до феноменального, але також до реального світу. Цікаві були думки Гельпаха про «Ідеогонію», повстання та поширення геніяльних ідей; багато нового він тут не дав, але незвичайно живим представленням своєї концепції потрапив захопити слухачів. Найбільше заінтересування викликав проф. Больнов своїми міркуваннями на тему модної тепер «екзистенціальної філософії». Нову та оригінальну відповідь на старе питання про осідок душі дав Маєр-Абіх з Гамбурга, який заявив, що не душа знаходиться десь у нашому тілі, а навпаки наш організм приміщений у просторі нашої душі.

Після вечери відбувалися для ширшої публіки виклади на більш загальні теми. Тут треба відмітити реферат мюнхенського клясичного філолога Бушора, який на підставі античного матеріалу старався з'ясувати присутнім, як старинні греки дивилися на природу.

Загальне враження філософічного конгресу, не дивлячись на деякі недотягнення, на всякий випадок позитивне. Після 13-літньої перерви (останній міжнародний філософічний конгрес був у Празі в р. 1934) зібралися представники філософічної думки хоча в невеликому гурті, щоб обмінятися думками, увійти в безпосередній контакт, зорієнтуватися в сучасній науковій ситуації. Це зрозуміли найкраще самі учасники з'їзду, які рішили через рік зійтися знову і то так само в Гармш-Партенкірхені.

I. Мірчук.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ

Шкільництво в британській зоні.

3. жовтня 1946 відбувся з'їзд директорів середніх і народніх шкіл у Блефельді і там вибрано Шкільну Кураторію. Осідок її був у Гайденаві. З організацією Кураторії почалося унормовання шкільництва. Усталено сітку шкіл, виготовлено статут для українських шкіл та переведено статистику народніх, середніх та фахових шкіл.

Треба признати українському учительству велику заслугу, що воно самочинно взялося до організації шкіл у своєму таборі, доложило дуже багато зусиль до створення шкіл і безінтересовно вело науку. Є то, безумовно, великий вклад праці учительства, в добі другої великої еміграції.

Наука почалася у всіх школах на початку жовтня або листопада 1945 р. Вчили без книжок, приладдя, без програм. Як хто міг в таборових умовах. Позем навчання був різний. Він залежав від учителя або директора школи.

В другому році навчання (1945/46) учительство саме почало складати програми. Вийшло кілька книжок-підручників, головню для народніх шкіл. Ці програми не були в більшості добрими, вичерпуючими, але все ж таки причинилися до упорядкування шкільництва, уодностайнення їх, а почасти піднесли рівень навчання. З ініціативи гімназії в Ганновері вийшли програми для гімназій. Середні школи в більшості користають з них.

Третій рік навчання позначається створенням УЦДК-Відділ Науки й Виховання з осідком в Бльомберзі, а при кожному окрузі шкільного інспекторату. (Шлезвіг-Гольштайн, Нідерсахсен, Вестфалія).

З ініціативи УЦДК були скликані конференції учительства народніх і середніх шкіл, для розроблення програм до кожного предмету і кляси, а від 18.—21. вересня 1947 р. на з'їзді учителів у Нойштаді (присутніх було 81 учителів з 24 таборів) потворилися комісії, які переглянули всі програми, що їх мали у своїх руках, програми з американської зони, з деяких шкіл англійської зони, і устійнили одну, що обов'язує для всіх шкіл британської зони.

Це є поважний крок вперед.

Зараз на порядку дня видання дальших підручників.

Стан шкіл британської зони дуже не стійкий. Багато молоді виїздить на роботи до Англії, Австралії, а почасти й до Канади. Цілий ряд таборів перестали існувати. Деякі школи сильно зменшили число кляс. Саме тепер надсилаються точні дані про стан шкільництва.

Всіх народніх шкіл за станом 3. грудня 1947 є 30, гімназій і гімназійних курсів 9, кляс 40.

Кількість:

	Шкіл	Дітей	Учителів	Кляс
Область Шлезвіг-Гольштайн:				
Народні школи	7	323	32	27
Дитячі садки	5	134	12	11
Фахові курси	3	74	7	7
		(в тім 39 для неграмотних)		
Область Нідерсахсен:				
Гімназії й гімназійні курси	8	565	32	37
Народні школи	17	1 215	89	73
Фахові школи	8	301	41	23
Дитячі садки	16	601	32	24
Курси	3	236	31	12
Область Вестфалія:				
Гімназії	1	39	11	3
Народні школи	6	250	24	17
Дитячі садки	2	70	2	2
Курси неграмотних	2	68	2	2
Зіставлення для цілої зони:				
Гімназії й гімназійні курси	9	604	103	40
Народні школи	30	1 788	145	117
Дитячі садки	23	805	46	37
Фахові школи	8	301	41	23
Курси	8	368	40	18
Цілість	78	3 866	375	235

Леонид Бачинський.

Освітні установи в Байройті (Баварія)

Українська гімназія для таборових учнів у Байройті, основана 11. червня 1945 р., докінчила шкільний рік 1944-45, 20. серпня 1945. Учительський збір мав зразу 8 членів, згодом 17. Три учні (в тому 2 з дуже добрим успіхом) склали іспит зрілості, що відбувся 11. серпня під проводом обласного шкільного референта В. Ратича в приявності представників УНРРА та Громадської Ради. 40 учнів перейшло до вищих кляс.

Шкільний рік 1945/46 тривав від 21. серпня 1945 до 1. червня 1946. В тому часі число учнів зросло до 133 в 8 клясах. Дня 2. березня 1946 відбувся другий іспит зрілості під тим самим проводом. Делегати УНРРА іспитували з англістики. 15 учнів склало іспит зрілості, в тому 6 з відзначенням і 3 з дуже добрим успіхом. 104 учні перейшли до вищих кляс. Навчало 20 учителів за програмами гуманістичних гімназій (з латиною від 1. кл.).

Шкільний рік 1946/47 тривав від 2. червня 1946 до 28. червня 1947 (з двомісячною перервою). Число учнів: 132; учителів 21. Програма уніфікованих гімназій (з латиною, математикою й

нарисною геометрією), складена Відділом Культури й Освіти при ЦПУЕ. Дня 15. березня вісім учнів склали третій іспит зрілості під проводом делегата ЦПУЕ, дир. С. Глушка, в приявності представниці УНРРА, що іспитувала з англістики, та представників Управи і Громадської Ради. Дві учениці склали іспит з відзначенням. 120 учнів перейшло до вищих кляс.

Шкільний рік 1947/48 почався 1. вересня 1947. Число учнів 119 і 54 з гімназії перенесеної з Бамбергу; разом усіх 173, в тому 90 дівчат, 83 хлопці. Вчительський збір: 17 + 9 з гімназії в Бамберзі; разом 26.

Статистика абсолювентів за весь час:

- Склали іспит зрілості: 26.
- Студіюють: а) медицину: 4
- б) неоефілологію: 3
- в) історію: 1
- г) хемію: 1
- г) фармацію: 3
- д) архітектуру: 3
- е) машинобудування: 2
- е) лісове господарство: 2
- з) торговельне господарство: 1
- ж) народне господарство: 1
- и) в школі перекладачів: 4.

Життя гімназії: Гурток молоді має 130 членів. За увесь час було 72 імпрези та зібрання; між найповажнішими імпрезами була виставка рисунків, малюнків та ручних робіт, спортові змагання, концерти в шану Т. Шевченка та І. Франка (з інсценізацією «Лиса Микити»). Гімназія має окремий будинок з устаткуванням для 8 клас, 2 бурси, збір географічних карт, бібліотеку з 985 книжками, малі кабінети хемії, фізики, мінералогії, анатомії, нарисної геометрії, велику лабораторію в німецькій реальній школі. Гурток батьків помагав у доживі та вихованню молоді.

Українська вчительська семінарія в Байройті, основана 1. вересня 1946 р., мала однорічний матуральний курс з 12 кандидатами, що відбували практику в народній школі в Байройті. 8. 10. 1947 відбувся іспит зрілости під проводом делегата ЦПУЕ, дир. М. Самойловича. Диплом навчання в народніх школах досягнуло 11 кандидатів, в чому трое з дуже добрим успіхом. Другий матуральний курс має 19 кандидатів, що вчать від 1. вересня 1947 р. Програми затверджені Відділом К. і О. при ЦПУЕ.

Всенародний університет в Байройті оснований 21. листопада 1945 р. У двох семестрах, що закінчилися 15. листопада 1946 р., прочитано 305 доповідей з україністики, педагогіки, гігієни, філософії, історії, географії, господарства, музикології, біології, фізики; виконано 159 вправ з англійської та французької мови. Число відвідувачів: 10—150.

В третьому семестрі (до 10. 5. 1947) прочитано тільки 12 доповідей та пророблено 75 вправ з англійської мови. Учасників: 150—200.

Четвертого семестра не відкрито через важкі умови таборового життя. Натомість бувають принагідні доповіді з рамени культурно-освітнього реферату.

• К. О. К.

МИСТЕЦТВО

Об'єднання Українських Музик.

Засноване у квітні 1946 р. ОУМ накреслило собі у своєму Статуті такі основні завдання: 1. гуртувати професійних українських музик для покращання їхньої мистецько-творчої праці на чужині, 2. дбати за піднесення рівня музичного життя української еміграції.

До дня других Загальних Зборів, що відбулися 24. і 25. лютого 1948 р., ОУМ згуртувало 70 українських музик, в тому 65 дійсних і 5 членів - кандидатів. Члени ОУМ поділяються за своєю спеціальністю на три секції: композиторсько - музикознавчу, виконавчу і педагогічну. На композиторсько-музикознавчій секції прослухано ряд нових композицій (найзамітніша симфонія А. Ольхівського). Ця секція доставила собі за одне з завдань встановити й піднести на відповідний рівень справу музичної критики. В музикознавчій ділянці нав'язано контакт з УВАН і НТШ, при якому відновила свою діяльність Музикологічна Комісія. Найчисленніша в ОУМ виконавча секція. Праця українських музик виконавців, солістів та ансамблів, це одна з найкраще розбудованих ділянок культурного життя нашої еміграції.

Як показали численні міжнаціональні виступи, концерти, фестивали й конкурси, українські виконавці - музиканти займають перше місце в ряді музичних репрезентацій усіх національних груп еміграції. ОУМ, як організація, брало безпосередню участь у влаштуванні цілого ряду репрезентативних, в тому й міжнаціональних імпрез.

Педагогічна секція ОУМ, друга щодо численности членів, привела до створення й розбудови сітки українських музичних шкіл. Спільно з ЦПУЕ створено Інспекторат для всіх українських музичних шкіл. У провіді ОУМ стояв у рр. 1946—47 д-р В. Витвицький, тепер головою ОУМ є д-р З. Лисько.

В. В.

Об'єднання Мистців Української Сцени

Об'єднання Мистців Української Сцени (ОМУС) засновано з ініціативи кількох працівників театру на І.З'зді Діячів Українського Театрального Мистецтва, що відбувся в Авгсбурзі в днях 27 і 28. лютого 1946 р.

Завдання. Об'єднання Мистців Української Сцени, це:

а) максимальне служення високому розвитку українського театрального мистецтва на еміграції;

б) ведення рішучої боротьби з усіма проявами занепаду, легковаження, а то й профанації цього мистецтва;

в) будження та плекання Українського духа і традиції та гідна репрезентація української культури перед своїми і чужинцями.

Сприянням і допомогою в творенні повноцінних мистецько-зрілих і твор-

чих театральних груп та колективів, що своєю творчістю гідно й чесно презентували б українське театральне мистецтво на еміграції, контролем продукції існуючих театральних груп; безоглядно боротьбою з проявами викривлювання українського театального мистецтва; виховуванням глядача та організацією громадської думки довкола цінних мистецьких театральних явищ; допомогою театральним мистцям у поглибленні їхніх мистецьких кваліфікацій — старається ОМУС виконати свої завдання.

За період дворічної праці ОМУС-у, як дивитись на несприятливі обставини, виконано багато із намічених завдань. Досі відбулися три З'їзди ОМУС-у, 16 засідань Правління в різних місцевостях скупчення нашої еміграції, на яких поладнано багато справ зв'язаних з нашим театральним життям, і 14 засідань Кваліфікаційної Комісії, на яких переведено відповідну класифікацію театральних мистців.

ОМУС об'єднує 86 членів-мистців (акторів, режисерів, театральних художників, драматургів, театральних творчих музик та композиторів та інших мистців сцени).

В склад Правління ОМУС-у входять: В. Блавацький (голова), Й. Гірняк (замісник голови і голова Квал. Комісії), Е. Курило (секретар), Р. Тимчук (скарбник), Ю. Григоренко (орг. референт), Я. Варниш (член Правління), та В. Перяславець і І. Туркевич-Мартинцева (як замісники членів Правління). В склад Контрольної Комісії ОМУС-у входять: Т. Федорович, С. Крижанівський та З. Тарнавський.

Володимир Блавацький.

ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ

Організація українських агрономів на еміграції.

За останніх 25 років були українські агрономи важливими народними робітниками, що всеціло віддавали свою працю для добра українського села. У цій праці річка Збруч поділила їх так само, як і весь український народ, на дві окремі групи: на схід від цієї річки на тих, що зразу хотіли працювати свobodно для українського села, але згодом мусіли підкоритися твердим законам окупанта й перейти здебільша на державних урядовців, а на захід на тих, що мали змогу в кращих умови-

нах змагатися з другим окупантом та власними силами будували українську громадську агрономію.

Цим нашим західним агрономам в їх громадсько-агрономічній праці патрунувало знане у Західній Україні Краєве Господарське Товариство «Сільський Господар» у Львові, що в березні 1939 року святкувало ювілей сорокліття своєї широкої і знаної праці. Його понад 60 округних та повітових філій та 2040 місцевих селянських товариств, що їх вели поверх 160 фахівців-агрономів і інших спеціалістів сільського господарства, об'єднували в часі перед останньою світовою війною коло 150 000 українських селян та селянок і коло 15 000 молоді, об'єднаної в окремі організації «Хліборобський Вишкіл Молоді». Своєї праці не переривав «Сільський Господар» навіть тоді, коли його в грудні 1939 р. зліквідувала польська влада, бо частина його проводу й частина агрономів перейшла Сян і Буг та на крайних Західних Українських Землях в інших умовах продовжала працю. Коли ж в 1941 р. умовини на схід від Сяну і Буга змінилися, агрономи повернулися назад та разом з товаришами, що перетривали польську окупацію, відновили у Львові та в цілій Західній Україні знову працю «Сільського Господаря», привертаючи цій організації давню повагу та значення.

На новій теперішній еміграції стрінулися агрономи з усіх українських земель і рішили відновити свою давню організацію, надаючи їй соборницького характеру. За основу взяли вони організаційну схему колишнього Товариства Українських Агрономів у Львові та на З'їзді агрономів дня 9. травня 1947 р. в Мюнхені об'єднали всі українські агрономічні сили в «Об'єднанні Українських Агрономів та Техніків Сільського Господарства», що є самостійною секцією при «Союзі Українських Інженерів та Техніків» (СУІТЕ).

Цей перший на еміграції З'їзд Українських Агрономів був рівночасно першим соборним вільним з'їздом українських агрономів та двадцятим з'їздом агрономів «Сільського Господаря» і відбувався саме майже точно 20 років після Першого З'їзду Українських Агрономів у Львові 1927 р.

Історію Об'єднання Українських Агрономів на Західних Українських Землях подав передсідник Першого З'їзду у Львові та 20. З'їзду тепер на еміграції проф. д-р Е. Храпливий у вступному рефераті під наголовком

»Західньо-українські агрономи між двома еміграціями«, що поміщений у 5. числі (за травень 1947 р.) »Вістей УТГІ«.

Вітаючи З'їзд, що відбувся під протекторатом Ректора УТГІ проф. Віктора Доманицького, згадав президент про великі втрати, що їх українському агрономічному світові принесла остання світова війна. Між іншими померли, або розстріляні й закатовані на засланих такі товариші:

1. Інж. Кость Костюченко (Залуква), 2. інж. Володимир Радловський (Теребовля), 3. інж. Коломиєць (Коршів), 4. інж. Богдан Нижанківський (Косів), 5. інж. Віталій Бабій (Холм), 6. д-р Харитя Кононенко (Львів), 7. доц. Кость Михайлюк (Подєбради-Львів), 8. Серафим Скубій, 9. Серафимович, 10. Гаврило Федір, 11. інж. д-р Володимир Лукашевський (Централа »Маслосоюз« Львів) і 12. інж. Михайло Снітинський (Зборів).

Черговий реферат виголосив інж. Г. Залізник про »Ролю українських агрономів-супільників у сучасному й майбутньому«, до чого корреферат виголосив Ректор проф. В. Доманицький. Про »Обов'язки українських агрономів на еміграції« говорив доц. д-р П. Зелений. Приявні, що їх явилось на З'їзді 24, обрали Управу Об'єднання, головою якої став доц. д-р Петро Зелений, Контрольну Комісію та Товариський Суд. Жива дискусія, що гив'язалася по рефератах, намітила нові шляхи праці агрономів на еміграції членів хрнід живнагсєдйіш є рп хвилиною їх повороту на Рідні Землі; підкреслено зокрема важливу роль агрономів при переселенні наших емігрантів-селян та їх завдання при фаховій підготові тих же селян-емігрантів для майбутнього поселення.

З'їзд виказав, що також українські агрономи візьмуть активну участь в дальшій праці, що чекає нашу еміграцію на важкому еміграційному шляху.

С. Хр-ий.

ВИДАВНИЦТВА

Група прихильників НТШ

На еміграцію побіч інших вільних фахів вийшло і наше свідоміше купецтво, яке знало про свою »світлу будучину« під червоним окупантом. Гурт ідейніших оцих людей, що зорганізовані в »Об'єднанні Українських Приватних Підприємств на Еміграції«, створили Групу Прихильників НТШ

— та зобов'язалися матеріально піддержувати одиноку на еміграції наукову установу Наукове Товариство ім. Шевченка.

Об'єднанням приватної ініціативи керує український підприсмець, фахівець в паперовій бранжі, котрий не зважаючи на сьогоднішні дуже тяжкі умовини не покинув цієї ділянки праці, що в ній працює поверх 10-ти років, та продовжує дальше отут на еміграції працю львівського »Паперового Базару«. Здобуваючи і тут дозвіл на відкриття торгівлі папером — підпомагає українські В-ва та видавців, високе та середнє шкільництво, наші установи оцим дефіцитним матеріалом. І в поважній частині завдячуємо сьогодні появу такої масової літератури на еміграції оцим українській фірмі. В останньому часі ізза великих продукційних обмежень, а дальше ізза браку льояльності наших господарів у відношенні до нас як чужинців, одержання цього дефіцитного артикулу стає щораз то трудвішим.

Рівнож підприємство провадить видавничу діяльність. Приступило до перевидання видань Федора Дудка, з яких досі появилися: »Чорторий«, »Війна«, »Отаман Крук«; видало »Календар — Альманах« на 1948 рік, присвячений 300-літтю Хмельниччини, 100-літтю Знесення Паници та 30-літтю Визвольних Змагань. Крім повищих друкованих видань виконало власними засобами цілий ряд циклостилевих скриптів для користування студентів, УЕВШ та інших.

Видавнича діяльність на Регенсбурзькій Оселі.

Завдяки чільнішим громадянам приступлено з початком липня 1946 р. до видавання українського часопису для населення Оселі Ганггофер у Регенсбурзі. Цей часопис тижневик п. н.: »Українське Слово« почав виходити на місце припиненого тижневика »Слово«.

Основано в тому часі Видавництво »Українське Слово«, поборовши різні перешкоди технічної натури, як брак паперу, черенок до ручного й лінотипового набору. Крім свого тижневика почало видавати в співпраці з ОПДЛ (Об'єднання Письменників Дитячої Літератури ім. Глібова) книжечки для дітей і молоді. Видано теж повість Івана Франка »Захар Беркут« та обслуговувано всі клітини організованого життя Регенсбурзької Оселі своїми

друкарськими засобами. Але американська влада закрила в листопаді 1946 р. тижневик і рівночасно із тим Управа Оселі забрала все майно видавництва, ліквідуючи тим самим — як своє — видавництво. Вміжчасі докинчено друкарські роботи, а саме приспінено появу літературного квартальника п. н. «Хорс» ч. I, придбано для видання поему Т. Осьмачки п. н. «Поет», викінчено літературний збірник «Мур» ч. III і календар-альманах на 1947 р.

Основа на порозі 1947 р. Видавнича Спілка «Українське Слово» закупила згідно з договором між Управою Оселі та Видавничою Спілкою «Українське Слово» деякі технічні засоби та, обробивши свій видавничий плян, приступила до дальшої праці. Головним чином ішло про заспокоєння книжкового ринку та про дальші праці для місцевих шкіл, СХС, для всіх клітин організованого життя Оселі.

До кращик видань Видавничої Спілки «Українське Слово» слід зачислити появу «Українсько-англійської граматики» Д. Корбутяка, твори Юрія Косача (пропагандивні: «Абед бай Розумовски», «Україніше Літератур дер Гегенварт») п. н. «Дійство про Юрія Переможця» та історична повість «День гніву», Андрія Чайковського повість у двох частинах «На уходах», проф. Чубатого «Українсько - Католицька Церква», о. М. Дядя «Історія Вселенської Церкви», І. Смолія «Дівчина з Вінниці», Б. Нижанківського «Щедристь» та з перекладаних С. Нагірної повість для молоді Д. Гопала Мукерджи «Пригоди хороброго голуба», Оскара Войлда «Зоряний хлопчина» та «Велетень себелюб», В. Даниловича «Летючий корабель» та інші народні казки.

Видавнича діяльність «Українського Слова» на добрій дорозі.

Ю. Т.

Союз Авторизованої ДП-преси в американській смузі.

За ініціативою ліцензійна української газети «Час» — Фюрт-Нюрнберг, пророблено українськими журналістами двомісячну підготовчу працю, якої вислідом були Перші Загальні Збори Союзу Авторизованої ДП-преси в американській смузі Німеччини, 26. лютого 1948 р. Збори відбулися в українському таборі «Сомме-Касерне» — Авгсбург за участю 60 відпоручників української, польської, югославської, литовської, естонської і лотиської преси. Гостями на З'їзді були: шеф Відділу Преси МГ на Швабію, голова Со-

юзу німецьких видавців на Німеччину, п. Навман і деякі чолові діячі українського громадського життя в Німеччині. Перший статут Союзу зложила комісія українських, литовських і естонських журналістів. Предсідником З'їзду і першим головою Союзу обрано ліцензійта «Час»-у п. Романа Ільницького.

За перших 6 місяців своєї діяльності Союз розвинувся в поважну міжнаціональну професійну організацію видавців усієї еміграційної преси в Німеччині, здобуваючи собі позицію півофіційного дорадника у всіх справах преси й пропаганди Головної Квартури американських збройних сил в Європі з осідком у Франкфурті.

У висліді старань голови Союзу — Головна Квартура у Франкфурті визнала також за білорусинами право на власну пресу на чужині. Їм призначено ліцензію на одну газету і один журнал. Союз здобув також поважний вплив на приділ паперу для преси, харчових додатків для її співпрацівників і добився права на офіційні пресові конференції між представниками Головної Квартури ІРО і ДП-журналістами. У круг його діяльності увійшла також правна охорона журналістів і видавців перед німецькими й американськими урядами (податки, приділ авт тощо). Незаперечним успіхом Союзу є також покликання до життя газети «Im Ausland». Ініціатива до цього діла вийшла також від українського представництва в Союзі, а перші три числа видано виключно за українські гроші. Тільки через недооцінку ініціативи українськими журналістичними колами, які не постіли українському представництву в Союзі з допомогою — треба було передати ліцензію цієї важливої газети в руки лотиша. Газета по переборенню перших труднощів, вже з початком 1948 р. нараховувала понад 50 000 передплатників — нині вона появляється в накладі 80 000 примірників.

Другим з черги головою Союзу обрано представника югославської преси ген. Поповіча, а третім — поляка ред. Юзефа Влассевича. Українська делегація й надалі відіграє в Союзі одну із передових роль, а українські журналісти можуть бути оправдано горді, що з їхнього середовища вийшли люди, які заініціювали і дали найбільший вклад у підготовку цієї нині загальнозваної й шанованої в еміграційному житті всіх націй організації.

Р. І.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.

Стор.

Володимир Кубійович: Сучасні проблеми української науки	5
Григорій Жуківський: Сільсько-господарська наука в Україні	17
Іван Вигнанець: Високі школи в Україні	26
Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни:	
а) Ярослав Пастернак: Історична Секція НТШ в час другої світової війни	37
б) Володимир Мацяк: Доповіді Кружка Істориків	40
Володимир Мацяк: Державний архів у Львові	41
Євген Ю. Пеленський: Українська Наука в Польщі за час війни (1940—1944)	42
Зенов Кузеля: Українознавство в Німеччині (1939—1945)	49
Наші високі школи:	
а) Іван Мірчук: Український Вільний Університет	57
б) Віктор Доманицький: Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ) в Регенсбурзі-Мюнхені	59
в) о. Василь Лаба: Українська Греко-Католицька Духовна Семінарія на чужині	63
г) Петро Ковалів: Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в Мюнхені	66
Олександр Оглоблин: Інститут Української Мартирології (НДІУМ)	69
Василь Ленцик: Церковно-Археографічна Комісія при Ап. Візитатурі українців-католиків у Німеччині	70
Володимир Радзикович: У літературному крутіжі. Огляд українського літературного руху сьогочасної еміграції	73
Володимир Кривуцький: Дві головні переселенські проблеми (До проблеми переселення української інтелігенції)	84
В. М.: Українське Наукове Товариство в Ашаффенбурзі	88

ОГЛЯДИ:

Наукове Товариство ім. Шевченка (Огляд праці за час від 30. 3. 47 до 6. 3. 48 р.)	89
В. Щербаківський: Українське Наукове Товариство в Мюнхені	95
В. Міяковський: Українська Вільна Академія Наук (1945—47)	96
Ю. Шерех: Об'єднання Українських Письменників МУР	99
Я. Рудницький: Цінні високошкільні підручники (Видання УВУ)	101
Л. Окіншевич: Проф. Андрій Яковлів. Ювілейна згадка 1872—1947)	102

РЕЦЕНЗІЇ:

Проф. П. Курінний. Нариси з історії української археології. Авґсбург 1947 (Крупницький)	107
Я. Рудницький. Граматичні таблиці для шкіл і самонавчання. Авґсбург 1946 (Кисілевський)	104
А. Орел. Правописний Словник. Авґсбург 1946 (Кисілевський)	105
Map of Ukraine (Кулицький)	107
Н. Олєжко. Аграрна політика большевиків, 1947 (Витанович)	108
Український кварталник проф. Чубатого (Витанович)	109

НАШІ ВТРАТИ:

Митрополит Андрей Шептицький (П. Ісаїв)	114
Василь Сімович (Рудницький)	118
З нагоди смерти Великого Ученого, проф. Плянк (Мірчук)	120
М. Панчишин (Ю. Полянський)	121
А. Штекль (Лазорко)	122

ХРОНІКА:

Наукове життя (І. Мірчук: Конгрес філософів в Гарміш-Партенкірхені)	123
Культурно-освітнє життя (Л. Бачинський: Шкільництво в брит. зоні; К. О. К.: Освітні установи в Байройті)	124
Мистецтво (В. В.: Об'єднання Українських Музик; В. Блавацький: Об'єднання Мистців Української Сцени)	126
Господарське життя (Є. Храпливий: Організація українських агрономів на еміграції)	127
Видавництва (Ф.: Група прихильників НТШ; Ю. Т.: Видавнича діяльність на Регенсбурзькій Оселі; Р. І.: Союз Авторизованої ДП-преси в американській смузі)	128
Зміст	130

Contents - Inhaltsverzeichnis

V. Kubijovyc: The present problems of the Ukrainian sciences	5
H. Zukivskyj: The agricultural science in Ukraine	17
I. Vyhnanec: The universities in Ukraine	26
The Sevchenko-Scientific Society during the second World War:	
a) J. Pasternak: The historical section of the Sevchenko-Scientific Society during the Second World-War	37
b) V. Macjak: The lectures of the association of historians	40
V. Macjak: The state archives in Lemberg	42
E. Ju. Pelenskyj: Ukrainian science in Poland during the War (1940—44)	42
Z. Kuzela: The Ukrainian science in Germany 1939—1945	45
Our High Schools:	
a) I. Mircuk: The Ukrainian Free University	57
b) V. Domanyckyj: The Ukrainian technical Husbandary Institute (UTHI)	59
c) Priest V. Laba: The Ukrainian Greek-Catholic Ecclesiastical Seminary abroad	63
d) P. Kovaliv: The Pedagogical Academy of the Ukrainian Autocephalian Orthodox Church in Munich	66
Ol. Ohloblyn: The Institute of Ukrainian Martyrology	69
V. Lencyk: The Archeographical Church-Commission with the Apostolic visitation of the Ukrainian catholics in Germany	70
V. Radzykevyc: In the whirl of literature. View on the movement of Ukrainian literature in the nowadays emigration	73
V. Macjak: The Ukrainian Scientific Association at Aschaffenburg	88
Informations on the activity of the Sevchenko-Scientific Society for the time 30. 8. 1947 until to 5. 3. 1948	
	89
V. Scerbakivskyj: The Ukrainian Scientific Association at Munich	95
V. Mijakovskyj: The Ukrainian Free Academy of Sciences 1945—1947	96
The Association of the Ukrainian writers MUR — Ju. Serech	
	99
Ja. Rudnyckyj: Worthful University-Books. Publications of the Ukrainian Free University 20	101
L. Okinsevyc: Prof. Andrij Jakovliv. On his jubilee 1872—1947	102
Reviews, Necrologs, Chronicle	107, 114, 123

Prof. Dr. V. Kubijovytsch: Die gegenwärtigen Probleme der ukrain. Wissenschaft	5
Prof. Dr. H. Zukivskyj: Die Landwirtschaftswissenschaft in der Ukraine	17
Prof. Dr. I. Vyhnanec: Die Hochschulen in der Ukraine	26
Die Schevtschenko-Gesellschaft der Wissensch. während des 2. Weltkrieges:	
a) Prof. Dr. J. Pasternak: Die Historische Sektion der Schevtschenko-Gesellsch.	37
b) Mgr. V. Macjak: Die Vorträge der Historikervereinigung	40
Mgr. V. Macjak: Das Staatsarchiv in Lemberg	41
Doz. Dr. J. Pelenskyj: Die ukrainische Wissenschaft in Polen (1940—1944)	42
Prof. Dr. Z. Kuzela: Die Ukrainekunde in Deutschland (1939—1945)	49
Unsere Hochschulen:	
a) Prof. Dr. I. Mirtschuk: Die Ukrainische Freie Universität	57
b) Prof. V. Domanyckyj: Das Ukrain. Techn.-Wirtschaftliche Institut (UTHI)	59
c) Prof. Dr. V. Laba: Das Ukrain. Gr.-kathol. Priesterseminar im Ausland	63
d) Prof. P. Kovaliv: Die Theologisch-pädagogische Akademie der Ukrainischen Autokephalen Orthodoxen Kirche in München	66
Prof. Dr. O. Ohloblyn: Das Institut der Ukrainischen Martyrologie	69
Dr. V. Lencyk: Die Kirchlich-archäographische Kommission bei der Apostolisch. Visitatur der Ukrainischen Katholiken in Deutschland	70
Dr. V. Radzykevycsch: Im Wirbel der Literatur. Überblick über die ukrainische Literaturbewegung in der heutigen Emigration	73
Jng. V. Kryvuckyj: Die beiden Hauptprobleme der Umsiedlung	84
Mitteilungen über die Tätigkeit der Schevtschenko-Gesellschaft	
	89
Mgr. V. Macjak: Die Ukrainische Wissenschaftl. Gesellschaft in Aschaffenburg	88
Prof. Dr. V. Schtscherbakivskyj: Die Ukrain. Wissensch. Gesellsch. in München	95
Prof. V. Mijakovskyj: Die Ukrain. Freie Akademie der Wissensch. 1945—1947	96
Prof. J. Scherech: Die Vereinigung der Ukrainischen Schriftsteller MUR	99
Prof. Dr. J. Rudnyckyj: Wertvolle Hochschullehrbücher	101
Prof. L. Okinschevytsch: Prof. Andrij Jakovliv. Zum Jubiläum. 1872—1947	102
Rezensionen, Nekrologe, Chronik	107, 114, 123